

D. AMBRO.

SII MEDIOLANENSIS EPISCOPI COM
mentarij in Epistolam Pauli ad Romanos.

PRÆFATIO.

Pincipia rerum requirenda sunt, ut noticia earum possit haberi. Tunc enim facilius poterit causae ratio declarari, si eius origo discatur. Si ergo Epistolae datae modum ostenderit, potest verum uideri quod dicimus. Constat temporibus apostolorum Iudaeos, propterea quod sub regno Romano agerent, Romae habitasse, ex quibus hi qui crediderant, tradiderant Romanis, ut Christum profitentes, legem seruerent, Romani autem audita fama uirtutum Christi, faciles ad credendum fuerunt, utpote prudentes. Nec immerito prudentes, qui male inducti, statim se correxerunt, & manserunt in eo. Igitur ex Iudaeis credentes & improbe sentientes de Christo, legem seruandam dicebant, quasi non esset in Christo salus plena. Ideo negat illos spiritualem gratiam consequutos. Hi sunt qui & Galatas subuerterunt, ut a traditione Apostoli recederent, iudaizarerent. Quibus ideo irascitur Apostolus, quia docti bene, facile fuerunt traducti. Romanis autem irasci non debuit, sed laudare fidem illorum: quia nulla uirtutum uidentes insignia, susceperunt fidem Christi, quamuis corrupto sensu: non enim audierant mysterium crucis Christi. Propterea quibusdam de Iudea in urbem Romam aduenientibus, sicut Priscilla & Aquila, de edenda carne & non edenda quaestiones fiebant.

A // Igitur

Hæc non coherent.
Opinor
fuisse scriptum: Faciles ad credendum fuerunt, sed male inducti, statim se correxerunt & manserunt in eo, utpote prudentes.
Igit. &c.

Igitur quatuor modis scribit Romanis, Hi enim caput sunt omnium gentium, ut in his discant ceteri, arguens ab initio genus hominum, partim physica ratione, partim per legem. **Primus** modus est, quo se ostendit quid sit, & cuius sit, & quid fuerit prius, quo & hæreses percutit. **Secundus** modus est, quo arguit quod naturæ ratione non se subiecerint uni deo: & quæ inhonesta & turpia egerint, despecti ob hoc à deo, ut gratulètur credentes. **Tertius** modus est, quod datam legem spreuerunt: unde anteponit Græcis Iudæos. **Quartus** modus est, quo docet Iudæos exorbitasse à lege & prophetis, in causa Christi similes factos gentibus, ut utriusque indigeant misericordia dei, non per legem sperando salutem, sed per fidem Iesu Christi. Vnde omni industria id agit, ut à lege eos tollat, quia lex & propheta usque ad Ioannem, & in sola fide illos Christi constituat, & quasi contra legem Euangelium uindicat: non destruens legem, sed præferens Christianismum. Ostendit enim sic promissum Christum, ut illo adueniente lex cessaret: non tota, quia abbreviatio legis facta est, quæ compendio daret salutem. Multa enim ueteribus tradita sunt propter duriciam cordis illorum, ut oneri essent, quæ misericordia dei abbreviavit, per Christum data præteritorum remissione. Ingratus est enim misericordiae dei, qui uult esse sub lege. Nam dixerat Moses: Sic timere facies filios Israël, ut quacumque se uerterent, legem haberent, ut sine solitudine omnino non essent. Ut igitur in Christo sine lege spem uitæ salutisque ponendam tradat, & ipsum esse dominum omnium doceat, sic incipit.

CENSURA.

Scito lector argumenta, quæ præferuntur epistolis, non esse Ambrosij, sed inepti cuiuspiam confarinatoris. In hoc autem argumento prodigiosa erat exemplariorum

riorum uarietas, ut facile liqueret hic scribas suo arbitratu lussisse, uelut in suo campo. Si quis legat argumenta, quæ feruntur in Biblijs Hieronymi titulo, mox deprehendet aliquot huius rhapsodi centones. Qui utinã non similiter lussisset in ipsis commentarijs.

CAPVT PRIMVM.

Aulus seruus Iesu Christi.) Apud ueteres nostros ratione nomina cõponebãtur, ut Isaac propter risum, et Iacob propter calcaneũ, ita et iste propter inquietudinẽ Saulus est nũcupatus. Postquam autẽ credidit, ex Saulo Paulum se dicit, hoc est, immutatum. Et quia Saulus secundum supradictum sensum, in

quietudo seu tentatio interpretatur, hic cum ad fidem Christi accessit, Paulum se dicit: id est, quasi ex tentatore factum quietum, humilemque, uel paruulum, & quia pax est fides nostra. Cum prius enim tentationes ex inquietudine Iudaismi dei seruis inferret, post ipse tentationes passus est propter spem, quam ante amore Iudaismi negarat. Seruum autẽ Iesu Christi se profitẽs, à lege se exutum ostẽdit. Et ideo utrunque posuit, id est, Iesu Christi: quia in utroque est dominus, sicut & Petrus apostolus testatur, dicens: Hic est omnium dominus. Quia ergo & dominus, est & deus. Et sicut Dauid dicit: Quia dominus ipse est, quod hereses negant. Marcioni enim uidetur odio legis Christum & corpus eius negare, Iesum profiteri: Iudæis autem & Fortino pro-

pter zelum legis Iesum negare quod deus sit. Nam quod
 tuncunquē aut Iesum dicit aut Christum, aliquando
 Deum, aliquando hominem significat. Sicut hoc loco
 inter cetera: Et unus, inquit, dominus Iesus, per quem
 omnia: quod utiq; ad dei filium pertinet, iuxta quod
 deus est. Et alio loco: Iesus autē, inquit, proficiebat
 ætate & sapientia: quod utiq; homini competit. ¶ Vocatus Apostolus.) Propter quod deum cognouit & fa-
 tetur, factus idoneus seruus, promotum se ostendit, di-
 cēs: Vocatus Apostolus, hoc est, à domino missus ad res
 eius agendas. Per quod ostendit hunc meritum habere
 apud deum, qui seruit non legi, sed Christo. Dominus
 est enim filius hominis, etiam sabbati. ¶ Segregatus in
Euangelium dei.) Euangelium dei est bonum nunciū,
 quo peccatores ad indulgentiam cōuocantur. Aposto-
lus autem, qm̄ in Iudaismo locum doctoris habebat, ut
 pote pharisæus, ideo à Iudaismi prædicatione segrega-
 tum se dicit in Euangelium dei, ut à lege dissimulans,
 Christum prædicaret, qui quod lex non potuit, creden-
 tes in se iustificaret: sed non contra legem, sed pro lege
 est. Ipsa enim hoc dicit futurum, dicente Esaia pro-
 pheta: Veniet ex Syon qui eripiat & auertat captiuita-
 tem ab Iacob, & hoc illis à me testamentum, cum abstu-
 lero peccata eorum. ¶ Quod ante promiserat.) Ut
 probet ratam & integram fidei spem esse in Christo,
 iam prius Euangelium eius dicit à deo promissum: ut
 ex eo idoneum illum sponsorem uitæ doceret, prius-
 quam ueniret, testimonium ei datum ostendit, paria
 testante Petro apostolo. Nec enim aliud datum est, in-
 quit, nomē sub cælo, in quo oporteat saluos fieri. ¶ Per
prophetas suos.) Ut manifestius saluarem esse aduen-
 tum Christi significaret, etiam personas, per quas pro-
 missionem signauerit, demonstrauit, ut q̄ uera & ma-
 gnifica sit promissio ex his uideretur. Nemo enim rem
 uilem magnis præcursoribus nunciat. ¶ In scripturis
sanctis.) Hoc ad cumulum uerę protestationis adiecit,
 ut ma-

ut maiorem fiduciam credentibus faceret, & legem cōmendaret. Sanctæ enim sunt scripturæ, quæ uitia damnant, & sacramentum illic unius dei, & incarnationis continetur filij dei pro salute humana, testibus signorum prodigijs. ¶ De filio suo. Dignum fuit, ut quia deus filium suum proprium mundo promittebat, per claros uiros illum promitteret, ut ex his quàm potentissimus esset q̄ prædicabatur, possit sciri, ut scripturis sanctis aduentum eius futurum insereret: & ut falsum non posset uideri, quod à sanctis prædicatum est scripturis.

¶ Qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem. Eum qui erat dei filius secundum spiritum sanctum, id est, secundum deum: quia deus spiritus est, & sine dubio sanctus est: factum dicit iuxta carnem dei filium ex semine Dauid iuxta illud: Et uerbum caro factum est, ut iam unus sit dei & hominis filius Christus Iesus. Qui enim ex æterno dei filius erat. Ignorabatur autè à creatura, dum uult manifestari pro humana salute, uisibilis debuit & corporeus fieri, quia & cognosci se uoluit per uirtutem, & hominē peccatis abluere in carne morte deuicta. Et ideo ex semine Dauid fit, ut sicut de Deo deus ante secula natus est, ita & secundū carnem ex rege ortum regiū caperet, factus opere spiritus sancti de uirgine: hoc est natus, ut reuerētia ei reseruata, ex hoc ultra hominem cognosceretur, qui ab humanæ legis natiuitate distaret. Sicut prædictum fuerat ab Esaia propheta: Ecce uirgo in utero concipiet. & cæt. ut cum nouum factū uideretur, ac laude dignū, prouidentia quadam dei circa uisitationem humani generis futura dinosceretur. ¶ Qui prædestinatus est filius dei in uirtute secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Iesu Christi domini nostri. Filium dei dicens, patrem significauit deū. Addito autè spiritu sanctificationis, ostendit mysteriū trinitatis. Hic ergo qui incarnatus quid esset latebat, tunc prædestinatus est se

Ioan. 1

Esa. 7.

Luca. 24

Ioan. 8
Ioan. 12

cundum spiritum sanctificationis, in uirtute manifestari filius dei, cum resurgit à mortuis. Sicut scriptum est in psalmo octogesimo quarto. Veritas de terra orta est. Omnis enim ambiguitas & diffidentia resurrectione eius calcata est & compressa. Siquidem adhuc in cruce positum Ceterio uidens magnalia, dei filium confitetur. Nam & discipuli in morte eius dubitauerunt, dicente Cleopha in Emaus: Nos putabamus, quia ipse erat qui incipiebat liberare Israël. Ipse enim dominus ait: Cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognosceris quia ipse ego sum. Et iterum: Cum exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me: id est, tunc cognoscar omnium esse dominus. Ideo autem non dixit ex resurrectione Iesu Christi, sed ex mortuorum, quia resurrectio Christi generalem tribuit resurrectionem. Hæc enim maior uidetur uirtus in Christo & uictoria, ut ea potestate operaretur mortuus, qua operatus fuerat & uiuus. Quo factio apparuit illuisse mortem, ut redimeret nos unde dominum nostrum hunc uocat. Per quem accepimus gratiam & apostolatum ad obediendum fidei in omnibus gentibus pro nomine eius. Post resurrectionem manifestatus filius dei in uirtute, gratiam dedit, iustificans peccatores, & apostolos nominauit, quorum se hic socium dicit, ut apostolatus cum gratia esset domini dei, non sicut Iudeorum sunt apostoli. A deo ergo patre per Christum dominum hanc acceperunt potestatem, ut uice domini signis doctrinam dominicam acceptabilem facerent, ut uirtutem quam in saluatore zelarentur perfidi Iudei, hanc in seruis eius à turbis admirari uidentes, uehementius torquerentur. Testis enim doctrinæ uirtus est, ut quia quod prædicatur, incredibile mundo est, gestis fieret credibile. Missos igitur apostolos uocat, ut prædicarent fidem omnibus gentibus, ut obedirent & saluarentur: ut donum dei non iam solum Iudæis uerum etiã omnibus gentibus concessum uide-

retur:

retur: & hanc esse dei uoluntatem, ut in Christo, & per Christū omnibus misereatur, uicarijs eius prædicatib⁹: hoc est, pro noīe eius. Sicut alibi dicit: Pro quo legatiōe fungimur. **In quibus estis & uos uocati Iesu Christi.**)

2. Cor. 5

Hoc est, legatione nobis fungentibus in oībus gentibus pro noīe Iesu Christi, inter quos estis & uos uocati: quia donū dei oībus missum est, ut cū audiūt se inter ceteros uocatos, scirent se sub lege agere nō debere, quia sine lege

Mosi susceperūt ceterę gētes legē Christi. **Oībus q̄ sūt Romæ dilectis dei uocatis scitis.**) Quāuis Romanis scribat, illis tamē scribere se significat, qui in charitate dei sunt. Qui sunt hi, nisi qui de dei filio recte sentiunt? Isti sancti sunt, & uocati dicuntur. Sub lege em̄ agētes, male intelligunt Christū, & iniuriā deo patri faciunt, cum an in Christo perfecta spes salutis sit, dubitāt: ideo sancti nō sunt, neq; uocati dicuntur.

Gratia & pax à deo patre nostro, & dño Iesu Christo.) Gratiā & pacē cum his dicit esse qui recte credunt. Gratia est, quia à peccatis absoluti sunt: pax uero, quia ex impijs reconciliati sunt creatori. Sicut dicit dominus: In quancunq; domū introieritis, & receperint uos, dicite pax huic domui.

Luc. 10

Et ut sine Christo nullam esse pacem & spem doceret, adiecit, gratiam & pacem non solum à deo patre esse, sed & à Christo Iesu. Deum patrem nostrum dicit propter originem, quia ab ipso sunt omnia: Christum autem dicit, quia eius sanguine redempti, facti sumus filij dei.

Primum quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christum pro omnibus uobis, quia fides uestra annuntiatur in uniuerso mundo.) Finita præfatione ante omnia gaudium suum esse testatur, utpote gentium Apostolus, quod cum Romani regnent in mundo, subiecerint se fidei Christianæ, quæ prudentibus seculi humilis & stulta uideretur. // Cum ergo multa essent, ex quibus gauderet in Romanis:

Erant enim doctrinæ memorabiles, & boni operis cupidi, studiosiq; magis agendi bene, quam sermonis, quæ non longe est à religione diuina: in hoc tamen primū se gaudere dicit, quia fides illorum in omni loco currebat: quamuis non secundum regulam ab autoribus traditæ ueritatis, tamen quia quod ab uno deo erat, interposito nomine Christi cœperant uenerari, gratulatur, sciens illos posse proficere. Per quod etiam charitatem suam circa illos ostendit, quando congaudet bono cœpto illorum, & horratur ad profectum. Gratias ergo agere se dicit deo suo duntaxat, quia adhuc illorum non erat plene, quia ex ipso est omnis paternitas: sed quia omnis dispositio salutis nostræ à deo quidem, sed per Christum est, non per legem, neq; per aliquem prophetam, gratias quidē se agere dicit deo, sed per Christum: quia fama fidei illorum, erat profectus multorum, ut hoc ipsum ad dei prouidentiam referat per Christum. Aut enim gaudebant roborati, qui crediderant cæteri: quia uidebāt principes suos factos Christianos: aut certe qui nō crediderant, poterant credere horum exemplo. Facile enim facit inferior, quod fieri uiderit à priore. **T**estis enim mihi est deus, cui serui in spiritu meo, in Euangelio filij eius, quod sine intermissione memoriam uestri facio semper in orationibus meis.)

Ut suadeat charitatem, deum testem dat, cui seruit. Ad quem & precem pro his facit, non in lege seruiēdo, sed in Euangelio filij eius: hoc est, non in eo quod Moyses seruus tradidit, sed in eo quod filius dilectissimus docuit, ut quantum distat seruus à domino, tātum distet Euangelium à lege: non quod mala sit lex, sed quia melius est Euangelium. Deo itaq; seruit in Euangelio filij eius, ut ostendat dei esse uoluntatem, ut credatur in Christum. Et seruiō. Quomodo? In spiritu meo, inquit non in circuncisione manufacta, neque in neomenijs, & sabbato, & discretione escarum, sed in spiritu, id est,

2. Cor. 3.

In mente: quia deus spiritus est, spiritu uel animo potius debet illi serui. Cui enim animo seruitur, ex fide illi seruitur. Hæc & dominus fatus est ad Samaritidem, putantem quod in monte adorari se Deus uelit, dicens: Venit hora, & nunc est, quod ueri adoratores adorabunt patrem in spiritu & ueritate. **Etenim pater tales quærit, qui adorent eum. Spiritus est deus.**

Ioan. 4

Adorantes ergo, in spiritu & ueritate oportet adorare. Et non locus orationem commendat, sed deuotus animus, hoc est in ueritate adorare in spiritu deum spiritum & Christum unum, ex quo omnia, & unum per quem omnia. Hos quærit adoratores pater. Memorem ergo se illorum in orationibus suis flagitat, ut seminet in illis charitatem. Facit enim illis desiderium sui. Quis enim non amet eum, quem audit memorem sui esse? Si enim ab his, qui missi non erant, libenter acceperant doctrinam sub nomine Christi adulteratis uerbis, quanto magis ab eo, quem scirent esse Apostolum, & cuius uerba comitaretur uirtus, desiderarent audire. ¶ **Obscraus si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam in uoluntate dei ueniendi ad uos.)** Orationis suæ pro illis sensum ostendit. **DEVM** enim se dicit petere, ut ueniret ad urbem, ad profectum illorum cum dei uoluntate, cuius prædicat donum. ¶ **Tunc enim profectus adest, si quod agendum est, cum dei uoluntate agatur.** Orat ergo ut quacunque ex causa iam detur occasio, qua ueniret ad urbem, quia occupatus erat alijs prædicando. Sic prosperum iter imputans, si deo uolente ueniret, quia pro uida est dei uoluntas. Prosperum ergo iter est, non incassum laborem itineris subire. Hoc rogat ut deus impleat uocando illos ad suam gratiam. Auiditate animi loquitur. Desiderat enim illos, sciens & illis & sibi prodesse. Sicut alibi dicit: **Quod est gaudium nostrum & corona? Nonne uos in aduentu domini? Fructus enim**

prædicat uis
Satur les eni
In exit simla
Iobu, no flagis
tat 1

7d est, rapitab
in Serano.
Hoc modo lo
quedi uisur
et ad Salata
tertio: iusticia
inquitans, far
A 5 Apo
dicit aplos, q apud deu
imputatur iusticia.

A 5 Apo
dicit aplos, q apud deu
imputatur iusticia.

Apostoli est uberior, si lucretur multos. Præterea quia maius gaudium est, si potentes mundi conuertentur ad deum: quia quanto inimici graues sunt, tanto magis reconciliati necessarii. Voluntati itaque eius sic occasio data est, ut coactus appellaret Casarem, & dirigeretur ex alia causa ad urbem Romam, deo uolente, ut impleret propositum uoluntatis suæ. Denique in naufragio posito astitit dominus, dicens: **Noli timere Paule. Sicut enim testificatus es de me Hierosolymis, ita & Romæ.** **¶ Desidero enim uidere uos, ut gratiam spiritalem uobis administrem ad confirmandos uos.**) Confirmatio hæc tres personas requirit, annuentis dei, ministrantis Apostoli, accipientis populi. Nunc ergo desiderij sui uoluntatem ostendit, quoniam esset uoto circa illos. Cum enim dicit: **Vt gratiam spiritalem uobis ministrem, carnalẽ illos sensum assecutos significat:** quia sub nomine Christi non illa quæ Christus docuerat, fuerant assecuti, sed ea quæ fuerant à Iudæis tradita. Se autem cupere citius uenire, ut ab hac illos traditione abstraheret, & spiritale illis traderet donum, ut acquirat illos deo: participes illos faciens gratiæ spiritualis, ut in professione & fide sua essent perfecti. Hinc datur intelligi superius non fidem illorum laudasse, sed facilitatem & uotum circa Christum. Christianos enim se profitentes, sub lege agebant simpliciter, sicut illis fuerat traditum. Nam misericordia dei ad hoc data est, ut lex cessaret, quod sepe iam dixi: quia deus consulens infirmitati humanæ, sola fide addita legi naturali, hominum genus saluari decreuit. **Quid est, quod cum scriptis illos corrigat, & à carnali sensu abstrahat, præsentiam suam necessariam dicit, ut gratiam illis spiritalem ministraret, cū quæ scribit spiritualia sint, nisi quia aliter dicta ad aliud solent rapi, sicut ab hæreticis fit? Ideo desiderat ut presens doctrinã Euangelicam sensu quo scribit his tradat, ne sub autoritate lite-**

Art. 25.

Erit: Propriis
10/11/10
Actu. 25

rarum eius non auferetur error, sed firmaretur. Quippe cum præsens quæ uerbis suadere non poterat, tuaderet uirtute, ut magis illis proficiat additis. Id est simul consolari in uobis per eam quæ inuicem est fidem uestram atq; meam. Consolari se dicit cum illis, si apprehendant spiritalia: quia quamuis gaudeat fidei illorum, dolet tamen quia non rectam accipiebant fidē. Hoc affectu fuit Apostolus, ut aliena uitia quasi sua doletet: ac per hoc consolemur, inquit, per unam atq; eandem fidem, ut tunc consolatio una sit, si unius fidei efficerentur in Christo, ut administratio gratiæ spiritalis Euangelizante Apostolo hunc præstaret effectum.

Non autem arbitror ignorare uos fratres, quia sæpe proposui uenire ad uos, & prohibitus sum usq; adhuc. Propositum & uorum suum ostendit, quod quidem scire illos non ambigit per eos fratres, qui ab Hierusalem uel confinibus ciuitatibus causa suæ religionis ad urbem ueniebant, sicut Aquila & Priscilla, uotum eius insinuantes Romanis. Cum enim sæpe uellet uenire, & prohiberetur, sic factum est ut scriberet epistolam, ne diu in mala exercitatione detenti, non facile corrigerentur. Et fratres eos uocat, non solum quia renati erant, sed quia erant inter eos, licet pauci, qui recte sentirent. Vnde dicit: Vocatis sanctis. Quid tamen est uocatis sanctis? Si enim iam sancti sunt, quomodo uocantur ut sanctificentur? Sed hoc ad DEI pertinet præscientiam, quia quos scit deus futuros sanctos, iam apud illum sancti sunt, & uocati permanent. Prohibitum tamen se dicit usq; ad tempus datæ epistolæ, à deo utique, qui sciens adhuc imparatos illos, ad alias urbes direxit Apostolum, quæ iam ad recipiendam ueritatem essent capaces, quamuis sub nomine agerent saluatoris: sed uitis prohibebatur carnalibus, ne digni iam essent addiscere spiritalia. Deniq; uolentes aliquando in Bithyniam ire, prohibiti sunt

Acto. 16.

Acto. 18.

sunt à sancto spiritu Paulus & Syllas. Cur, nisi sciret ad huc effectum deesse? Apud Corinthios autem commo-
netur Apostolus, dicente domino: Loquere, ne tacue-
ris, quia populus mihi multus est in hac ciuitate. Non ergo ociose prohibitum se dicit, sed & causas morarū discreuit. Et hos ut se præparent adhortatus est, ut audientes sibi gratiam spiritalē ministrandam fore, dignos se efficerent, à uitijs carnalibus abstinētes, ad excipiendam eam. ¶ Vt aliquē fructum habeam & in uobis, sicut & in cæteris gentibus. Pro utilitate communi cupidum se ueniendi ad hos declarat, ut & hi salutē spiritalis gratiæ consequantur, ratam habentes fidei suæ professionem, ut hic fructum habeat ministerij sui per quod lacescit illos ad fidem rectam exemplo cæterarum gentium. Promptior enim fit quis ad rem sibi traditā, si illi multos uideat assentire. ¶ Græcis & Barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum. Debitorem se dicit horum quos memorat, quia ad hoc missus est, ut omnibus prædicaret: per quod etiam omnes significat debitores. Confiteri enim creatorem deum, ex quo omnia, & per quem omnia, debitus & honor ē & salus confitentis. Græcos em̄ gentiles posuit, sed eos qui Romani dicantur siue natione, seu adoptione. Barbaros uero eos, qui Romani non sunt, quorum genus aduersum est, & non sunt gentiles. Sapientes autem illos dixit, qui mundanis rationibus eruditi, sapientes uocantur in seculo, dum aut syderū speculatores sunt, aut mensuris, aut numeris, aut arti Grammaticæ student, aut Rhetoricæ, aut Musicæ. His omnibus ostendit nihil hæc prodesse, nec uere sapientes esse, nisi credant in Christum. Stultos uero hos dixit, qui simpliciter sequentes, harum rerum imperiti sunt. His omnibus missum se prædicare testatur. De Iudæis autem tacuit, quia magister gentium est. Ac per hoc debitorem se profitetur, quia ad hoc accepit doctrinā, ut tradat:

&

videt, & lædunt
at ipse / s3
paulus. alio
qui no uideat
quid roget
reat oro /

& cum tradit, acquirat. ¶ Itaq; quod in me est, prom-
ptus sum & uobis, qui Romæ estis, euāgelizare.) Quā-
 uis missum se prædicare omnibus dicat gentibus, prō-
 ptum tamen se Romanis asserit tradere Euangelium
 gratiæ dei, apud quos regni Romani caput & sedes ē.
 Ad membrorum enim utilitatem pertinet uel requiē,
 si caput inquietum non fuerit. Ideo Romanorum pa-
 cem optat, ut non multum se iactet Satanas, & uberio-
 res fructus habeat operis sui. ¶ Non enim erubescō E-
uangelium. Virtus enim dei est in salutem omni credē-
 ti.) Hoc dicto illos tangit, à quibus acceperant non re-
 ctam fidem. Apostolorum tamen doctrinam uirtus cō-
 mendabat, ut quia incredibile uidebatur quod præ-
 dicabatur, signa et, p̄digia ab apostolis facta, testimo-
 nio essent non diffidendum de his quæ ab illis dicebā-
 tur, in quibus tanta uirtus inesset. Nulli enim dubium
 uerba uirtuti cedere, ac per hoc, quoniam illorū nul-
 la uisa erant portenta, prædicatio illorum sine uirtu-
 te dei erat. Ideoq; non se dicit erubescere Euangelium
 dei, illos autem erubescere, quia quod illis tradiderat,
 in reprehensionem ueniebat: nec quoquā testimonio
 firmabatur, & discordabat à doctrina apostolica. Vir-
 tus igitur dei est, quæ inuitat ad fidem, & dat salutem
 omni credenti, dum peccata donat, & iustificat, ut à se-
 cunda morte detineri nō possit signatus mysterio cru-
 cis. Prædicatio enim crucis Christi, indicium est mor-
 tis euictæ, dicente apostolo Ioanne: Ad hoc enim ue-
 nit filius dei, ut solueret opera diaboli, ut omnis cre-
 dens non teneatur à morte, quia signum habet quod
 uicta mors est. ¶ Iudæo primū & Græco.) Id est, huic
 qui ē ex genere Abrahæ, & huic, qui ex gētibus. In Græ-
 co enim gentilem significat, in Iudæo uero eum, qui
 ex genere sit Abrahæ. Nam Iudæi ex tempore Iudæ Ma-
 chabæi dici cœperunt, qui in causa cladis restitit sacri
 legis gentium, & fiducia dei collegit populum, & de-
 fendit genus suum. Fuit autem ex filijs Aaron. Quam
 uis

uis ergo præponat Iudæum causa patrum, tamen simili-
liter etiam ipsum indigere dicit dono Euangelij Chri-
sti. Si ergo & Iudæus non iustificatur nisi per fidem
Christi Iesu, quid opus est esse sub lege? Iusticia enim
dei reuelatur in eo ex fide in fidem.) Hoc dicit, quia
in illo qui credit, siue Iudæus sit siue Græcus, iusticia dei
reuelatur. Iusticia dei dicit, quia gratis iustificat impi-
um per fidem sine operibus legis. Sicut alibi dicit: Vt
in illo inueniar, non habens eam iusticiam quæ ex le-
ge est, sed illam quæ ex fide est. Quæ ex deo est iusticia
in fide, ipsam iusticiam dicit reuelari in Euangelio, dñ
donat homini fidem, per quam iustificetur. Ostēditur
enim in eo ueritas & iusticia dei, dum credit & profite-
tur. Iusticia est dei, quia quod promisit, dedit. Ideo cre-
dens hoc esse se consecutum quod promiserat deus per
prophetas suos, iustum deum probat, & testis iusticiæ
eius. Ex fide in fidem. Quid aliud est ex fide in fidem,
nisi quia fides dei est in eo, quod de se promisit: & fides
hominis, qui credit promittenti, ut ex fide dei promit-
tentis in fide hominis credentis dei iusticia reueletur?
In credente enim iustus deus apparet, in eo autem, qui
non credit, iniustus uidetur. Negat enim ueracem de-
um, qui non credit deum dedisse quod promisit. Hoc
contra Iudæos loquitur, qui negant hunc esse Christū,
quod promisit deus. Sicut scriptum est: Iustus autem
ex fide uiuit.) Propterea ad exemplum prophætæ A-
bacuc se conuertit, ut declaret olim ostensum iustum
ex fide, non ex lege uiuere, hoc est, non iustificari ho-
minem apud deum per legem, sed per fidem. Vita enim
ex fide, non hæc præsens est, sed futura: quia iustus ex fi-
de uiuit, sed apud deum.

Reuelatur enim ira dei de cælo in omnem impie-
tatem & iniusticiam hominum eorum, qui ue-
ritatem dei in iusticia detinent.) Sicut em̄ in il-
lo qui credit, iusticia dei reuelatur, sicut supra memo-

Fraus

Phil. 3.

Abacuc. 2

paui: ita & in eo qui non credit, impietas & iniusticia reuelatur. Ex ipsa enim cæli fabrica iratus illi deus uidetur. Idcirco enim tam pulchra astra condidit, ut ex his quantus & quàm admirabilis creator eorù est, possit agnosci, & solus adorari. Vnde scriptum est in psalmo decimo octauo. Cæli enarrant gloriam dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum. Per naturalem ergo legem reum facit genus humanum. Potuerunt enim id per legem naturæ apprehendere, fabrica mundi testificante, autorem deum solum diligendum, quod Moyses literis tradidit: sed impij facti sunt non colendo creatorem, & iniusticia in eis apparet, dum uidentes dissimulant à ueritate, non facientes unum deum.

(Quia quod notum est dei, manifestum est in illis.)
 Noticia dei manifesta est ex mundi fabrica. Vt enim deus, qui natura inuisibilis est, etiam uisibilibus possit sciri, opus factum est ab eo, quod opificem uisibilitate sua manifestaret, ut per certum incertum possit sciri: ut per hoc, quod cæteris impossibile est, ille esse Deus omnium crederetur, qui hoc opus fecit. *(Deus enim illis manifestauit, hoc est, opus fecit, per quod possit agnosci fides. Inuisibilia enim eius à creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.)* Idem sensus est quem repetit, ut absolutius doceat: quia cum per se potentia & maiestas Dei creaturæ oculis aspici non possit, opere mundi intellecta conspiciuntur.

Hoc igitur genere reos facit eos, qui sine lege uixerunt, & naturæ & Moyfi. Consuetudine enim peccandi obruerunt legem naturæ, obliuisci sunt memoriam eius. Legem autem, quæ ad reformationem data fuerat, percipere noluerunt, ut duplici modo obnoxij fierent damnationi. *(Sempiterna quoque eius uirtus & diuinitas, ita ut sint inexcusabiles.)* Vt oïno excusari impietas non possit, adiecit etiã uirtutes dei, & diuinitatē sempiternā cognitā esse ab hominib⁹, & stupore quodã
 | hebe-

hebetasse ad honorandum deum, quem & esse & opẽ-
 rari ad utilitatem suam non ignorarent. Ea enim, quæ
 humanis usibus euoluto anno gignuntur, ipsum decre-
 uisse nulli in dubium uenit: Aeterna ergo uirtus eius
 Christus est, quia instituit quæ non erant, & in eo ma-
 nent. Cuius si dudum persona agnita non est, opera tã-
 mē manifesta sunt. Diuinitas uero, qua in opere sibi de-
 creto perfeuerant elementa rerum, ut sint inexcusabi-
 les. Multis enim modis quireus conuincitur, excusari
 non potest. ¶ Quoniam cum cognouissent deum, non
 sic deum magnificauerūt, aut gratias egerunt.) Vsq;
 adeo non ignorauerunt, ut faterentur unum esse prin-
 cipium, à quo omnia initium sortita sunt, caelestia, &
 terrestria, & inferna: & hūc unum esse qui omnibus de-
 creuerit proprietates & officia naturaliter, & hæc sciẽ-
 tes non egerunt gratias. De anterioribus loquitur, ut
 præsentis & futuros corrigat. ¶ Sed euauerunt in co-
 gitationibus suis.) Euauerunt. Videntes enim mun-
 dum miro ornatu aptatum, ab eo quem eius opificem
 cognouerant, dissimulauerunt. ¶ Et obscuratum est in-
 sapiens cor eorum.) Nebula erroris texit cor illorum,
 quia cum creatorem ex his, quæ fecit pulchra, plus am-
 plius honorificari debuerint, obtunsi sunt, relicto illo,
 hoc solum sibi dicentes sufficere ad salutem. ¶ Dicentes
 enim se esse sapientes, stulti facti sunt.) Sapientes enim
 se arbitrantur, quia rationes physicas inuestigare pu-
 rant, scrutantes cursus syderum, & qualitates elemen-
 torum, dominum autem horum spernentes, ideo stul-
 ti facti sunt: cū si hæc laudanda sint, quanto magis crea-
 tor illorum? Solent tamē pudore passi neglecti dei, mi-
 sera uti excusatione, dicentes per istos posse ire ad deũ,
 sicut per comites peruenitur ad regem. Age, nunquid
 tam demens est aliquis, aut salutis suę immemor, ut ho-
 norificentiam regis uendicet comiti, cū de hac re si qui
 etiam tractare fuerint inuenti, iure ut rei damnentur
 maie-

maiestatis: **E**t isti se non putant reos, qui honorem nominis dei deferunt creaturæ. & relicto domino, conseruos adorant, quasi sit aliquid plus quod seruetur deo. **N**am & ideo ad regem per tribunos aut comites itur, quia homo utique est rex, & nescit quibus debeat rem publicam credere. **A**d deum autem, quem utique nihil latet, omnium enim merita nouit, ad promerendum suffragatore non opus est, sed mente deuota. **V**bi cunq; enim talis locutus fuerit ei, respondebit illi. **E**t mutauerunt gloriam incorruptibilis dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis. **S**ic obcæcatum est cor illorum, ut maiestatem inuisibilis dei, quem ex his factis agnouerant, non hominibus, sed quod peius est, & inexcusabile crimen, in similitudinem hominum mutarent, ut forma corruptibilis hominis deus ab his uocet, hoc est, simulachrum hominis: ut quos uiuos numine donare non audent, mortuorum imagines in gloriam dei recipiant. **Q**uanta aegritudo, quanta stulticia hos se sapientes adpellare ad suam damnationem, apud quos plus mortui possunt quam uiui, & mortui potiores sunt uiuis? **A** uiuo enim deo recedentes, mortuis fauent. **I**n quorum numero sunt, sicut scriptum est: **M**ortalis fingit mortuum manibus iniquis. **H**oc de huiusmodi sapientia **S**alomonis dictum est. **E**t uolucrum & quadrupedum & serpentium. **H**is subiectis, cum lauit ad peccatum habitudinis, ut ultra stulticiam & uanitatē sint huiusmodi. **S**ic enim dei maiestatem & gloriam minuerunt, ut horum quæ minima & praua sunt, similitudini dei honorificentiam darent. **P**rimi enim **B**abylonij deum uocauerunt figmentum **B**eli cuiusdam, quondam hominis mortui, qui principatum in eos dicitur egisse. **C**oluerunt & serpentem draconem, quem occidit **D**aniel homo dei, cuius similitudinem habet. **A**egyptij autem colebant quadrupedem, quam dicebant **A**pin in similitudinem uaccæ, quod malum imitatus est **H**ieroboam,

B uaccas

uaccas instituens in Samaria, quibus sacrificarent Iu-
 daei: & uolucres, quia coracina sacra habent pagani.
 Harum tamen omnium rerum, quas memorauit, simu-
 lachra coluerunt Aegyptij, & alia quae nunc dicere non
 est necesse. Haec ab his facta sunt, qui se sapientes aestima-
 uerunt in mundo: quia enim inuisibilem deum non ho-
 norauerunt ista faciendo, nec his quae uisibilia sunt, sa-
 pere potuerunt. Difficile enim in maioribus prudēs in
minoribus non sapit. Propter quod tradidit illos de-
us in desideria cordis illorum in immundiciam, ut cō-
tumelijs afficiant corpora sua in semetipsis. Quoniam
 inquit, ad iniuriam creatoris dei figmenta, & similitu-
 dines rerum deificauerunt, traditi sunt illudēdi, & tra-
 diti, non ut illa agerent quae uolebant, sed ut illa perfi-
 cerent quae desiderabant: & hic bonitas dei est, cum di-
 gnum fuisse subijci illos, ut facerent quae uolebant, &
 cruciarentur: quia licet bonum, si contra uoluntatem
 fiat, amarum & malum est: isti autē auertentes se à deo,
 traditi sunt diabolo. Tradere autem est permittere, nō
 incitare aut immittere, ut ea quae in desiderijs concepe-
 rant, adiuti à diabolo, explerēt in opere. Nec enim pos-
 sunt huiusmodi bonum cogitatum habere. Traditi et-
 go sunt in immundiciam, ut contumelijs afficiant cor-
 pora sua in semetipsis. Cū preterita recolat, etiā praesen-
 tis temporis significat: quia traduntur nunc usque, ut cō-
 tumelijs afficiant corpora sua. Originis enim illius nūc
 usque sunt homines, qui dicuntur corpora sua dehone-
 stare inuicem. Cum cogitatio animae sit in crimine, cor-
 pora dicuntur dehonestare. Quare, nisi quia macula cor-
 poris indicium est peccati animae? Cum enim corpus cō-
 taminatur, nemo ambigit animae esse peccatum. Qui
commutauerunt ueritatem dei in mēdacium, & colue-
runť & seruiuerunt creaturae potius quā creatori, qui
est benedictus in secula. Amen. Commutantes uerita-
 tem dei in mendacium, id est, nomen dei qui uerus est,
 dede-

Auderunt his qui non sunt dii. Lapidibus enim, uel lignis, uel ceteris metallis auferentes quod sunt, dant illis quod non sunt, & hoc est immutare uerū in falsum. Non enim uocatur iam lapis aut lignum, sed deus: hoc est seruire potius creaturæ quàm creatori. Non negat enim deum, sed seruiunt creaturæ: quo nō excusantur, sed accusantur magis, quia cognoscentes non honorāt deum, qui est benedictus in secula, Amen: hoc est uerū. Deus uero benedictus ait in secula, quia permanet Deus, dijs autem gentium ad tempus impietas dat honorem: ideo non est uerum, In deo autem manet ueritas. Hanc benedictionem alio loco filio dei assignat, inter cetera dicens: Et ex quibus Christus secundum carnem, qui est deus benedictus super omnia in secula, Amen, aut utraq; ad Christum pertinent, aut eadem dixit de filio, quæ & de patre.

Propterea tradidit illos deus in passiones ignorantia. Nam feminae eorum immutauerunt naturalem usum in eum usum qui est contra naturam. Hæc irato deo propter idolatriam humano generi prouenisse testatur, ut mulier mulierem turpi desiderio ad usum appeteret. Quod quidam aliter interpretantur, non perspicientes uim dicti. Quid est enim immutare naturalem usum in eum usum qui est cōtra naturam, nisi sublato cōcesso usu aliter uti, ut una atq; eadem pars corporis unusquisq; inter se inuicem sexus aliter se ad usum præbeat, quàm concessum est? Nam si illa est pars corporis quam putant, quomodo immutauerunt usum naturæ, cum habeat huiusmodi usum datum à natura? Superius iam dixerat traditos in immundiciam, non tamē qualitatem operis immundiciæ ipsius ostenderat, pro quo nunc declarat. Similiter autē & masculi relicto naturali usu feminae, exarserunt in desiderijs suis in inuicem, masculi in masculos turpitudinem operantes. Nunc manifestauit quomodo su-

perius de mulieribus quod dixit intelligi debeat. Quando enim subiecit: **Similiter & masculi**, dicens, exarierunt in desiderium sui, ostēdit apertum peccatum mulierum. **Et quid mirum cum hodieq; tales mulieres reperiantur**, ut sicut illud à uiris, ita & hoc à mulieribus sit inuentum? **Deniq; mulieres inter se accusant, & uiri similiter**, manifestum est, ut qui iam ueritatem dei immutauerunt in mendacium, immutarēt & naturalem usum in eum usum per quem dehonefarentur rei facti mortis secundæ. **Quoniam enim aliam legem dare nō potest satanas**, nihil enim habet, concessa & licita in alium ordinem uersat, ut dū aliter fiunt q̄ concessa sunt, sint peccatum. **¶ Et mercedem quam oportuit erroris sui in semetipfos recipientes.**) **Hanc dicit compensationem esse contempti dei**, id est, turpitudinem & contaminationem. **Hęc est enim prima causa peccati.** **Quid enim peius, quid deterius hoc peccato?** **Quantum enim idololatria perimpium & grauissimum delictū est**, tantum & compensatio eius horrēda & perfordida passio est. **¶ Et sicut non probauerunt deum habere in noticia, tradidit illos deus in reprobum sensum ut faciant ea quæ non conueniunt.**) **Propter errorem simulacrorum traditi sunt ad turpia facienda inuicem**, sicut iam dictum est. **Et quia impunitatem horum æstimauerūt**, incuriosum deum iudicantes, ac per hoc negligēdum, hinc additū est, ut magis ac magis hebetati, ad omnia mala admittenda fierent promptiores, ut facta quę hominibus non ambigerent displicere, deum non crederent uindicare. **Nunc enumerat omnia mala quæ illis superaddita sunt**, ut uel sic conuersi ad naturalem intellectum, intelligerent irato deo hæc sibi prouenisse. **¶ Repletos ait omni iniquitate.**) **Hic summatim locutus est, & subiecit membra iniquitatis.** **¶ Malitia, fornicatione.**) **Hęc fornicatio habet in se & adulterium.** **Si enim dixisset adulterium, uidebatur excusasse fornicatio-**

cationem, sicut leges Romanę. Ideo quod minus est po-
 suit, ut quod maius est, inultum non possit credi, & cæ-
 tera quę manifesta uidentur. ¶ Auaricia, nequitia, ple-
nos inuidia, homicidijs, contentione, dolo, malignita-
te, susurrone, detractores, deo odibiles, contumelio-
fos, superbos, elatos, inuectores malorum, parentibus
non obedientes.) Quanta aut̃ insolentia arrepti sunt,
 ut nec parentes suos quos autores in natiuitate habent
 agnoscerent, quiq; se natos gauderent, illos per quos
 esse cœperant contemnebāt, hoc est esse sine intellectu,
 sine charitate scilicet dei. Nam erat inter illos chari-
 tas carnis. Hi dei iusticiam cognoscentes per legem na-
 turę, sciuerunt enim hæc deo displicere, sed hoc in ani-
 mo ponere noluerunt. ¶ Insipientes, incompositos, sine
affectione, sine misericordia. Quoniam qui hæc agunt
digni sunt morte, & non solum qui faciunt eā, sed etiā
qui consentiunt facientibus.) Assensus enim participa-
 tio est. ¶ Qui cum iusticiam dei cognouissent non intel-
lexerunt, quoniam qui talia agunt digni sunt morte.)
 Usq; adeo iusticiam dei cognouerunt, ut nō negent hæc
 omnia quę faciunt, pœna digna & morte. Hęc omnia
 mala corpus est peccatorum, cui mancipati facti sunt
 potestatis eiusdem ut faciant punienda. Hęc enim ma-
 lorum causa à Sodomitis cœpta est offensione dei, sicut
 supra dictum est, & in omnem prop̃ partem mūdi ra-
 mos suos extendit iram dei idololatrię causa nunciās,
 quę prima pars est erroris & impietatis, quam primū
 condemnat, ut cum hæc emendata fuerint, facile corri-
 gantur & morum uitia. Sublato enim malicię semine,
 nequitie fructus arescent. Non enim dat arbor fructus,
 cuius excisę sunt radices. Nā ideo & Moses Sodomę &
 Gomorreę gesta memorauit, exitūq; nō tacuit, ut timo-
 rem poneret huius rei uitandę. Non ergo hoc uirium
 & contaminatio dehonestatę uitę ab hoc admittitur,
 qui in animo cogitat deum. Sunt quidam qui se reos

B ; non.

non putant, si non operentur quæ mala sint, assentiunt autem facientibus. Assentire est autem, si cum possit reprehendere taceat, aut audiens has fabulas aduletur. Sciens enim impurus & malignus, non ignorari quæ agit & minime uitari, sed & honori esse, gloriatur fore se talem: nec confundi potest in his, quando uidet faueri sibi & obsecundari ab his qui nō sunt tales, & ita est, ut qui fomitem præbeant delictis illorum, ideoq; dignum est, ut pari crimine rei habeantur. Sunt iterum alij qui non solum faciunt mala, sed etiam qui consentiunt facientibus, ut nō solum faciant, sed & talibus cōsentiant. Duplex ergo horum est nequitia: Non enim tam mali sunt qui faciunt, & facientibus contradicūt. Sciens enim nefaria non illa uindictant. Illi enim tē nequissimi sunt qui faciunt & consentiunt facientibus, ut nec deum timeāt increfcere cupiētes mala, ideo hæc minime uindictant, ut suadeant non illa esse uitanda.

II CAPVT II.

Vapropter inexcusabilis es o homo omnis qui iudicas: in quo enim iudicas aliterum, teipsum cōdemnas. Eadem enim agis quæ iudicas.) Quoniam facientem maligna & consentientem facientibus, morte dignos ostēdit, ne fortè hic qui facit & non consentit facientibus excusare se posse putaret, docet huiusmodi inexcusabilem fore. Non enim iustum est ut huic impune concedatur, quia per hypocritin ostendit se nō talem cum peior esse deprehendatur. Fallit enim, ut dum puniendus sit, honore dignus appareat. **Q**uoniam autem quoniam iudicium dei est secundum ueritatem in eos qui talia agunt.) Hoc est, non ignoramus deum iudicaturum de his in ueritate, quando nos ipsi de his iudicamus. Si enim nobis displicent, quan-

quanto magis deo qui magis iustus est. et opus suum zelatur? In ueritate ergo cum dicit iudicaturum deum de his, terrorem incutit, ut quem hi incuriosum dicit, iste malos secundum ueritatem dicat iudicaturum, hoc est uerissime reddere secundum mensuram uniuscuiusque, non parcere. ¶ Existimas autem hoc o homo qui iudicatus de his qui talia agunt & facis ea, quia tu effugies iudicium dei? Hoc est, nunquid quia tibi examen datum est potestatis iudicandi de malis & stupris, cum eadem agas, & non est qui te ad praesens iudicet, effugies iudicium dei? Non utique, quia si iudicium dei in mundo euasisti, quia omnis haec potestas & iudicium a deo est, in futurum non euades. Per se enim iudicaturus est deus apud quem cessat adulatio & personarum acceptio. **A**ut certe si iustum alicui uideatur, ut huiusmodi immunitas a poena sit, dicat: **Q**uod si iustum est, ut non euadat, credat deum iudicaturum, ut & quod iustum esse iudicat, uerum sit & impleatur, & deum conditorem mundi prouidenter curiosi operis sui merita requirere fateatur. Si enim fecit & negligit, malus opifex dicitur, quia per id quod negligit, non bona se fecisse quae fecit ostendit. Sed quia bona fecisse negari non potest: Indignum est enim & improbable bonum male fecisse, curam eorum necesse est ut dicatur agere, quia contumelia eius erit & accusatio si bonorum a se factorum negligens inducatur: **Q**uipe cum eius nutu ac prouidentia uita ipsa sustentetur ministerio clementorum, sicut ipse dominus dicit: **Q**ui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. **Q**ui ergo praestat curam, non agit conseruare quod fecit? **M**at. s. **A**n diuitias bonitatis eius & patientiae & longanimitatis contemnis? ignoras quonia bonitas dei ad poenitentiam te adducit? Haecc dicit, ut non iam se putet euasisse, si illum bonitas dei patitur diu peccantem.

Nec patientiam eius putet contemnendam quasi non curantem res humanas. **I**ntelligat autem ideo à se dissimulari, quia non in hac uita iudicium dei promissum est futurum, ut in uetura uita pœniteat illum iudicem deum non credidisse. **I**n pœna enim positus sine fructu pœnitentiam pœnitebit, quia non credidit iudiciũ deũ quod uidet uerum. **N**e cesse est enim ut acrius emendetur, immo pœnis perennibus torqueatur, quem patientiæ longanimitas nõ emendauit. **S**euerrime loquitur, sciens malignam mentem non posse nisi timore à uitijis facile reuocari. ¶ Secundum duriciam autem tuã & impœnitens cor thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij dei, qui reddet unicuique secundũ opera sua. **I**mpunitatem sperans peccatorum, non solum durat inconuersibilis & intractabilis manēs, sed adhuc acerbius peccat, securus quod non sit ultio futura, cor habens impœnitēs, ignorans quia iram sibi congregat in die iræ. **N**e cesse est enim seueriori pœna ut plectatur, immo flammis perennibus torqueatur, qui longa dei patientia non solum se emendare noluit, sed adhuc ad dens ad contemptum exaggerauit peccata. **D**ies iræ est peccatoribus quo punientur, ideo ipsis est ira qui sentiunt pœnam in die reuelationis iusti iudicij dei. **R**euelatur enim, id est agnosceretur, quod modo futurum negatur, ideoque cum ostenditur quod nõ esse creditur, reuelatur. **H**is enim ostenditur qui negant, quia credentibus manifestum est, ut confiteantur etiam inuiti iustum iudicium dei, cum unicuique reddet secundum opera sua. **N**unquid non hæc fatebuntur iuste fieri, cum uiderint mala inuicem facta ulcisci? ¶ His qui secundum patientiam boni operis gloriam & honorem & in corruptionem querentibus uitam æternam. **Q**uoniam iudicium dei iustum prædicat, quale autem bonis futurum est, declarauit. **H**os dicit qui patientiam dei scientes, partim ad corruptionem, partim ad maiorẽ ultio-

nem non se corrigentium protelari, priorum operum
 pœnitentes, bene uersantur, freti fiducia fidei, ne diu hic
 positi damnium incurrant promissæ uitæ: **Dabit ergo**
 eis gloriam & honorem. **Et** ne nõ hoc ualde magnum
 ad comparationem præsentis uitæ uideretur, quia & hic
 gloriosi uidentur & honorati, adiecit, & incorruptio-
 nem, ut ex eo alia gloria & alter honor intelligeretur
 quando incorruptio simul comitabitur. **In** præsentem e-
 nim honor uel gloria frequenter amittitur, quia cor-
 ruptibilis est qui dat, & quod dat, & qui accipit. **In** die
 enim iudicii dei incorruptis iam dabitur honor & glo-
 ria, ut sint tota uita æterna. **¶** Ipsa enim glorificabitur
 substantia quadam immutatione meritorum. **Hi** ergo
 quærunt uitam æternam, qui non solũ bonæ professio-
 nis sunt sed & uitæ. **¶** His uero qui ex cõtentione & qui
diffidunt ueritati, obediunt autem iniquitati, ira & in-
dignatio, tribulatio & angustia.) Hoc est, iterata an-
 gustia, diffidentes de futuro dei iudicio per Christum,
 ac per hoc & patientiã eius contemnentes, contendunt
 euacuare illud cum sit uerum & stabile. **Credunt** enim
 iniquitati. **Iniquitas** est enim negare quod deus futurũ
 prædixit. **Tria** ergo alia posuit incredulitati cõdigna,
 dicens: **Ira & indignatio & angustia.** **Ira** est non ei qui
 iudicat, sed illi qui iudicatur dum fit reus. **Ira** scilicet em̄ di-
 citur deus, ut uindicaturus credatur. **Nã** dei natura ab
 his passionibus immunis est. **Et** ut non solum irasci sed
 & uindicare credatur, adiecit, & indignatio. **Indigna-**
tio est quam addendo super iram, iniuriam suam deũ
 uindicaturum significat. **Angustia** uero sunt, quibus
 sententia constrictus tribulabitur in pœna. **¶** Super o-
mnem animam hominis operantis malum.) **In** hoc o-
 pere non solum facta significat, sed & perfidiæ professi-
 onem. **De** incredulo enim dicit, & ideo super animã di-
 xit, ut spiritalem pœnam intelligas non corporalem,
 quia anima inuisibilibus pœnis artabitur. **¶** Iudei pri-

num & Græci.) Semper Iudæum antepositum prærogatiua patrum, ut aut coronetur primus, aut damnetur, quia credens propter Abraham honorificentior est, diffidens autem peius tractandus est: quia donum promissum patribus refutauit. Gloria autem & honor & pax omni operanti bonum: Iudæo primum, & Græco.) Quomodo incredulus tria pœnalia posuit, sic & fidelibus tria magna, ut honorem habeant geminum, quasi filij dei. Gloria autem sit pro immutatione. Pax uero eo quod bene uiuentes quieti erunt in futuro nulla perturbatio commoti: Quippe quia omnis homo à contrarijs se abstinens, apud iudicem habet pacem. Non enim personarum acceptio est apud deum.) Quomodo ostendit Iudæum siue Græcum non despici à deo, si tamen credat in Christum, sed accepto ferri ambobus iusticiam fidei, sic iterum non credentes pariter reos esse, quia magis obertit circuncisio sine fide, & proderit præputium per fidem, ac per hoc docet personarum acceptorem deum non esse. Nec enim prærogatiuam generis sequitur ut suscipiat causa patrum diffidentem, aut abiiciat à se propter indignitatem parentum credentem, sed unum quemque proprio merito aut remunerat aut condemnat. Quicumque enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt.) Quomodo potest sine lege peccare, cum omnes simul subditi simus legi naturali? Sed de Moyse lege dicit, cui Iudæi obnoxij sunt dum non credunt, nec non & gentiles, sed iam dudum, quia adiungere se illis noluerunt. Non credentes ergo gentiles duplici genere fiunt rei, quia neque legi datae per Moysen assenserunt, neque Christi gratiam receperunt, ideo dignum est ut pereant. Igitur sicut qui sine lege peccat peribit, ita & qui sine lege legem seruauerit, iustificabitur. Iusticiam naturaliter seruans custos legis est. Si enim iusto non est lex posita, sed iniustus, qui non peccat amicus legis est, huic sola fides deest, per quam fiat perfectus, quia nihil illi proderit apud deum.

deum abstinere à contrarijs nisi fide in deum acceperit ut sit iustus per utraq; quia illa temporis iusticia est, hæc æternitatis. **¶ Et quicumq; in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur.** Quoniam Iudæi legem habent in qua salus illis promissa est, non credentes uel non recipientes promissum, per legem iudicabuntur, sub qua uixerunt. Ipsa em̄ accusante pœnas exoluēt. Nā prope grauior Iudæorum causa est apud eos ipsis q̄ gentilium. Sicut enim credentes præferuntur, ita & cum diffidunt peiores inueniuntur. Plus enim displicet qui quod habuit amisit, q̄ qui quod non sperauit consequi nō potuit. Isie enim nō intrauit in regia, ille foras missus est. **¶ Nō enim auditores legis iusti sunt apud deum, sed factores legis iustificabuntur.** Hoc dicit, quia non hi iusti sunt qui audiunt legem, sed qui credunt in Christū quem lex promisit, & hoc est facere legem. Omnis autē non facit legem, qui non credit legi, dum non recipit, cui lex testimonium perhibet. Qui autem in lege nō uidetur esse, quia incircuncisus est carne, credit autem in Christum, hic fecisse legem dicitur. Et ille qui se dicit in lege esse, id est Iudæus, auditor legis fit non factor, quia non credit in Christum scriptum in lege, sicut dixit Philippus ad Nathanaël: Quem scripsit Moyses in lege & prophetæ, inuenimus Iesum. **¶ Cum enim gentes quæ legem non habent naturaliter, quæ legis sunt faciunt.** Gentes Christianos dicit alio loco: Vobis enim dico gētibus, qui incircuncisi neq; neomenias neq; sabbatum neq; escarum legem seruant, & duce natura credunt in deum & Christum, id est, in patrem & filiū. Hoc est enim legē seruare, deū legis agnoscere. Prima enim sapientiæ pars hæc est, timere deum patrē, ex quo sunt omnia, & dominum Iesum filium eius, per quem sunt omnia. Ipsa ergo natura proprio iudicio creatorem suum agnoscit, nō per legem sed per rationem naturæ, opus enim opificem cernit in se. **¶ Hi legem non habent**

habentes ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis.) Idem sensus est, quia dum natura duce credunt, opus legis ostendunt, non per litteram sed per conscientiam. Opus autem legis est fides, quam cum dictis exhibet deo, naturali iudicio ostendit semetipsum legem sibi esse, quia quod mandat lex ultro facit ut credat in Christum. ¶ Testimonium reddere ipsis conscientia ipsorum.) Teste interiore conscientia sua credunt, quia conscij sibi sunt cōuenire sibi quod credunt. Congruum est enim creaturæ credere & uenerari suum conditorem. Nec absurdum est ut dominum seruus agnoscat. ¶ Et inter se cogitationibus inuicem accusantibus, aut etiam defendentibus in die qua iudicabit deus occulta hominum, secundum euangelium meū per Iesum Christum dominum nostrum.) Quoniam Iudæos diffidentes per legem dixit iudicandos fore. Lex enim illos accusabit, quæ Christum illis promisit, quem uenientem recipere noluerunt. Gentes autē quæ legem utiq; non habent, per conscientiam iudicabuntur si credere noluerint. Primum quidem accusatores erunt gentiles credentes non credentium gentilium, sicut Iudæis non credentibus dicit dominus de discipulis suis: **Mat. 12.** Ipsi iudices uestri erunt, quia perfidta Iudæorū iudicabitur fide apostolorum, qui cum ex ipsis essent, illis diffidentibus crediderunt. Deinde cogitationibus suis aꝑꝑꝑabuntur gētiles si compuncti creatoris fidem & uirtutem noluerint credere, aut si stupore quodam non considerant ut credant uerbis & gestis dominicis, defendentes se conscientia in die iudicij, quia non cogitauit se debere credere, & iudicetur non quasi maleuolus, sed quasi ignorans, non tamen sine pœna futuros, quia non licet ignorare. Gentes enim duplici genere significat, tam credentes quàm infidos. Superius enim de gentilibus credentibus dicit. Post autem subiecit etiam de his gentilibus qui non credunt, ut sicut per con-

sciam

Scientiam suam laudantur credentes, ita & per consciē
 tiam suam accusentur diffidentes. Quamuis enim sibi
 uideatur minime reus qui non credit, quia apud se
 tractare istud non potuit, ratione tamen conuincitur,
 quia nō sibi suasit uerum hoc esse quod & uirtutum te-
 stimonijs uiderat confirmari, & multos se qui. Puto etiā
 am sic posse intelligi, si tota quæstio de gentibus nō cre-
 dentibus dixisse credatur, quia quod ait: **Quid mihi de**
his qui foris sunt iudicare: Et qui non crediderit, in-
 quit, iam iudicatus est: Et quia non resurgunt impij in
 iudicio. **Sine lege** enim peccantes, sine lege et peribunt,
 ac per hoc ante tribunal **Christi** stare nō poterit, & red-
 dere causas quia resurgentes ducentur ad gehennam.
Illi enim quos dicit inuicem cogitationibus suis accu-
 sari aut defendi in die iudicij dei **Christiani** sunt hi, qui
 discordant à catholica diuersa sentiētes de **Christo**, aut
 de sensu legis in traditiōe ecclesiæ, siue **Cataphrige**, siue
Nouatiani, siue **Donatiāi**, aut ceteri heretici. **Horū** cogi-
 tationes inuicē se accusabunt in die iudicij. Si intellexit
 quis uerā esse catholicā, & ne uideretur emēdatus sequi
 noluit, erubescēs ab eo quod diu tenuit recedere, in die
 iudicij cogitatione sua accusabitur. **Duæ** etenim cogi-
 tationes in homine inuicem se accusabunt, bona & ma-
 la. **Bona** accusabit malam, quia cōtradixit ueritati. **Ma-**
la iterum accusabit bonam, quia non secuta est ut sen-
 sit: & per hoc constituitur reus qui cogitauit sentiens
 bonam & ueram esse ecclesiam catholicam, & perman-
 sit in heresi uel schismate. **Eius** autē cogitationes se in-
 uicem defendent, qui semper hoc cogitauit, putans uti-
 le quod secutus est. **Dicturus** est enim, semper in cogita-
 tionibus meis hoc putauit utile quod secutus sum, hæc
 fuit fides mea. **Hic** leuiorem habebit causam, quamuis
 emendandum sit, quia à conscientia sua non accusabi-
 tur in die iudicij. **Hoc modo** iudicabuntur occulta ho-
 minum in die iudicij dei, per Iesum **Christum** dominū

1. Corin. 4.

/ nostrum.

nostrum. ¶ Si autem tu Iudæus cognominaris.) Cognomen Iudæi est, quia ex prærogatiua parentum est ut dicantur **Israëlitæ.** Et tamen si totum uelimus quod ad causam pertinet comprehendere, cognomen Iudæis tripartito genere significandum debemus aduertere.

Primum quia filij sunt **Abraæ**, qui ob fidei suæ meritū pater positus est cunctarum gentium. Deinde propter **Iacob**, quia augmentandæ fidei gratia **Israël** appellatus est. Cæpta enim patris dignitas nobilitatur in filiis. Tertio nō magis propter Iudam sed propter **Christum**, quia ex **Iuda** ortus est secundum carnem, Iudæi cognominantur, quia in Iuda hoc significatū est, quod futurum erat in **Christo.** Dicitū enim: **Iudas** erit dux uester: **Et Iuda** te collaudant fratres tui: **Quæ** laus data **Iudæ** no probatur, sed **Christo**, quem omnes quotidie laudant hi, quos fratres suos dignatus est appellare. Ipse enim dixit mulieribus: **Ite & dicite** fratribus meis, quia **præcedo** uos in **Galilæam.** Quis enim non laudet Iesum cuius beneficio uiuit? Apostolus ergo sub hac significatione quæ posterior numero, sed perfectior merito est, totum uoluit comprehendere, quod **Iudæi** non intelligentes nomen sibi carnalis **Iudæ** defendunt.

¶ Et requiescis in lege & gloriaris in deo, & nosti uoluntatem eius & probas utiliora instructus per legē.)

Non magnum ualde uideri uult si Iudæus credat, quippe cum sit instructus per legem. Periculosum autē ualde si non credat, ducem enim habet legem. Sed ut præponatur credens, merito facit patrum, quia quis aliquis per se floreat, erubescit tamen in suis. ¶ Confidensque te ipsum ducem esse cæcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium habentem formam scientiæ & ueritatis in lege.)

Vera sunt hæc, quia legis documentum hoc est, erudire imperitos, & deo subiicere prophanos, uel per idololatrię culturā impios. Promissio namque facta per legē est

ad

Judic. 20.

Gen. 40.

Mat. 23.

ad melioris spei fiduciaꝝ prouocare. Recte ergo gloria-
 tur in his legis doctor, quia formam tradit ueritatis. Si
 autē nō recipit eum quē lex promisit, frustra gloriatur
 de lege, cui iniuriā facit dum Christum spernit promi-
 sum in lege, & nec iam eruditor erit insipientium, nec
 magister infantium, nec lumē eorū qui in tenebris sunt,
 sed dux omnium horum ad perditionē. ¶ Qui ergo ali-
um doces, te ipsum non doces.) Hoc est, tu qui gentiles
 arguis, quod sine lege & deo sint, te ipsum non arguis:
 diffidens enim de Christo in lege promisso, in eisdem
 quā arguis, inueniris. ¶ Qui prædicas non furandum,
furaris.) Facis enim, quod prædicas fieri non debere.
 Dum enim fidem Christi per malam interpretationē
 subrepis, negas Christum nostrum in lege promissum.
 ¶ Qui dicis non mœchandum, mœcharis.) Adulteras
 autem legem, quando ueritatem Christi tollis & men-
 dacium ponis. Vnde alio loco dicit: Adulteratores uer-
 bi dei. ¶ Qui execraris idola, sacrilegium facis.) Sacri-
 legus es quando Christum quem lex & propheticus ser-
 mo deum significant, negas. Dicit enim Esaias: Quia in
 te est deus & non est deus præter te. Tu enim es deus & Esa. 45.
 nesciebamus, deus Israël saluator. Nunq̄ Iudæi de deo
 patre dicebant: Tu es em̄ deus & nesciebamus, cum to-
 ra lex dei patris auctoritatem prædicet, ex quo sunt om-
 nia: Sed quia filius dei semper quidem apparuit, late-
 bat autem quis esset, cum post resurrectionem cogno-
 scitur, diciturq̄ ei in cōfessione: Tu enim es deus, & ne-
 sciebamus. Qui enim putabatur in lege tantum ange-
 lus & dux exercitus domini, at cum intelligitur filius
 esse dei, dicitur ei cum gratiarum actione: Tu enim es
 deus & nesciebamus. Per hoc ergo significat quia ipse
 esset qui apparuerat quidē patriarchis in deum, & post
 incarnatus est, sed nō fuerat intellectus ab hominibus.
 ¶ Qui in lege gloriaris, per præuarcationem legis de-
um inhonoras.) Præuarcator legis es, quando sensum
 legis

Mat. 3.

legis qui de incarnatione & diuinitate Christi est præteris: **Et Deum inhonoras, dum testimonium eius quod dedit de filio suo non recipis.** Ipse enim dixit: **Hic est filius meus dilectus.** ¶ **Nomen enim dei per uos blasphematur inter gentes. Sicut scriptum est.** Hoc dixit **Esaias** propheta, quia dei nomen blasphematur inter gentes, quando **Iudeos** pro noxijs suis traditos sibi non aduertebant, sed idolis suis dabant glorias, quasi **Iudæorum** deum uicissent in **Iudæis**. Ita & tempore apostolorum dei nomē blasphemabatur in **Christo**, quia **Iudæi** **Christum** deum negando, blasphemabant & patrē, sicut dicit dominus: **Qui me recipit, non me recipit, sed eū qui me misit.** Et ideo inter gētes blasphemabatur, quia credentibus gentilibus **Iudæi** suadere nitentur **Christum** deum non credendum, ut blasphemium gentium à **Iudæis** uel **Fotini** autoribus sit profectum. ¶ **Circuncisio quidem prodest si legem obserues.** Potest dici contra, si prodest circuncisio, cur prætermittitur? Sed tunc prodest si legem obserues. **Tenēda** ergo circuncisio est, ut possit prodesse seruanda est lex. **Quid** ergo prohibuit, quod prodesse, si lex seruetur, ostendit? **Videtur** ergo male prohibitum quod non per se displicet, sed per alterius negligentiam frustrari dicitur. ¶ **Si autem præuaricator legis sis, circūcisio tua præputium facta est.** Hoc est quod dicit, quia si lex seruata non fuerit, **Iudeus** gentilis efficitur. Sed circuncisionem pro genere posuit **Abraæ**, quia ex **Abraam** circuncisio. **Nec** enim poterat ædificare quæ destruxerat. **Hoc** enim ait ut doceat tūc prodesse ex genere **Abraæ** esse, si lex seruetur, id est, si in **Christum** credatur qui promissus est **Abraæ**, quia & suum meritum habent iustificati per fidem, & honore patrum sublimantur. **Omnis** enim salus in lege de **Christo** est. **Hic** ergo seruat legē qui credit in **Christo**. **Si** autem non credit, transgressor legis est, quia non recipit **Christum** quem lex ad iustificationem uenturum

cecinit.**Luca. 9.**

fecinit, quam ipsa dare non potuit, & nihil illi prode-
 rit dici filium **Abraæ**, quia hic secundum meritum fili-
 us est **Abraæ** qui fidem sequitur, per quam dignus deo
 extitit **Abraam**. **Vnde ait: Circuncisio tua præputium**
facta est, id est, gentili similis factus es, non credens in
eum qui in signo circuncisionis filius promissus est A-
braæ. ¶ Si igitur præputium iusticiæ legis custodiat,
nōne præputium illius in circuncisione reputabitur?)
Iusticia legis fides est Christiana, sicut alio loco dicit:
Finis legis Christus ad iusticiam omni credenti. Ideo
manifestum est, quia si gentilis credat in Christum, fit
filius Abraæ qui pater est fidei. ¶ Et iudicabit quod ex
natura est præputium, legem perficiens, te qui per lit-
teram & circuncisionem præuaricator es legis.) Cre-
 dens gentilis duce natura in Christum, condemnat Iu-
 dæum cui lex promiserat Christum, & adueniēti ei cre-
 dere noluit. Quāta ergo gentilis dignus est gloria, qui
 per solam naturam intellexit autorē, sicut dicit **Petrus**
 apostolus: **Autorem uero uitæ interfecistis? Tanto ma-**
gis Iudæus puniendus est, qui neq; per naturā, neq; per
legem Christum agnouit autorem. ¶ Non enim qui in
manifesto Iudæus est, neq; palam in carne circuncisio,
sed qui in occulto Iudæus est, & circuncisio cordis in spi-
ritu non littera, cuius laus nō ex hominibus sed ex deo
est.) Non est obscurum quia circuncisionem carnis ne-
 gat laudem habere apud deū. **Nec enim Abraam ideo**
iustificatus est, quia circuncisus est, sed quia credidit iu-
stificatus est, postea autem circuncisus est. Cordis autē
circuncisionem laudabilem apud deum esse. Circūcide
re enim cor, amputato errore agnoscere est creatorē.
Et quia circuncisio cordis futura erat, primus Moyses
dixit: Circuncidetis duritiam cordis uestri. Et Hieremi-
as similiter: Circuncidite præputium cordis uestri, hoc
dixit Iudæis idola sequentibus. Velamen est enim circa
cor, quod conuersus ad deum circuncidit, quia fides au-
fert nebulam erroris, & tribuit perfectam dei cognitio-
C nem

Actu. 3

Deut. 10

nem in mysterio trinitatis, quod incognitum erat à seculis. Huius ergo circumcisionis laus ex deo est occulta hominibus. Cordis enim meritum est quod aspicit deus non carnis: Nam Iudæorum laus ex hominibus est. Gloriantur enim in carnis circūcisione quod ex patribus sit. Vnde inter cetera ait: **Et gloria in pudendis eorum qui terrena sapiunt, hoc est, qui circūcisionē carnis gloriam putant. Terrena em̄ sapit qui in carne gloriatur. Qui uero in spiritu gloriatur, huius laus ex deo est, spiritu enim non carne creditur.**

Phil. 3

CAPVT III.

Vid enim amplius est Iudæo, aut quæ utilitas circūcisionis? Multum per omnem modum. Primum quidem quia credita sunt illis eloquia dei.) Quid cum multa sint quæ ad honorificentiam & meritum pertineant seminis Abrahæ, hoc solū aperte memorat: quia maxime laudis eorū est, ut legē per quam addiderunt rectum à peruerso distinguere, digni iudicarentur accipere, ut post hoc primum, cætera qualia sint possint intelligi. Quoniā autem Iudæis carnalib⁹, id est incredulis nihil proficere testimonium generis ostendit, ne omnes, id est, & credentes male tractasse uideretur, docet multum utile esse Iudæis credentibus, quia filij sunt Abrahæ. His em̄ eloquia dei sunt credita, dum legem quæ peccatis hominum obsoleuerat, quasi impune peccaretur apud deum, merito patrum reformatā accipiunt & populus dei uocatur. Aegyptus quoq; propter inturias illorum diuersis plagis percutitur, cœlesti pane cibantur, omnibus gentibus terroris sunt, testante hoc Raab meretrice. Quibus etiam Christus saluator ad sanctificationē promissus est: Ideo ait: multum utile Iudæis per omnem modū, quia filij sunt Abrahæ. Anteponuntur enim gentibus, sed qui credunt.

Quid

¶ Quid enim si quidam illorum non crediderunt? Nunquid incredulitas illorū fidē dei euacuauit? Absit. Nō, inquit, quia aliqui Iudeorū credere noluerunt quę deus promisit filiis Abraę, idcirco præiudicabitur cęteris Iudeis ne digni dicantur accipere quod deus promisit fidelibus: Quippe cum sic facta sit promissio, ut credētibus proficeret. Igitur nō indignatus deus propter illorum perfidiam, id est, Iudæorum, nō dabit reliquis credentibus uitam ęternam, quam promisit futuram p̄ fidem Christi, quia qui nō crediderunt ipsi se indignos fecerūt sine præiudicio cęterorum. His dictis commendat credētes Iudæos, quia nihil obest eis, quia multi ex illis credere noluerunt. ¶ Est em̄ deus uerax, omnis aut̄ homo mendax. Sicut scriptum est, ut iustificeris in sermonibus tuis & uincas dum iudicaris. ¶ Vt firmaret qđ supra dixit, quod deus in promissione sua fidelis est, & omnis homo mendax, exemplum propheticum subdidit, ex psalmo quinquagesimo, quo & deum uerbis suis iustificari, & hominem mendacem incredulitatis causa signauit. Vtrūq; enim legitur in libro psalmoz, quia deus iustus & uerax est, & omnis homo mendax. Mendacem hominem dicit, dum non credit quod promisit deus. Negās enim daturum deū quod promisit, mendax est, & dum ipse mendax est, multis ex causis deum mendacem pronunciat, quando promissis eius non credit. Igitur omnem hominem mendacem dicit qui diffidēs est de promissis dei. Maxime tamen hoc ad Iudæos pertinet, quorum causa tractat hoc loco Apostolus, qui uidentes Christum negauerunt hunc esse quem promisit deus, ac per hoc mendaces pronunciantur. Deus autem uerax est, quia misit Christum, sicut promisit, & sic uincit cum iudicatur, quia dabit quod daturum negatur. Dum enim non ei creditur, mendax iudicatur. Ille aut̄ cum dat quod iudicatur non daturus uincit, ostendens se ueracem, illum autem mendacem, qui nō credit uerbis eius. Videbit enim dei filium in maiestate quem ne

gat. uidebit & carnis resurrectionem, & sciet uictā esse perfidiam pollicitatione & ueritate dei. Nam & Christus cum iudicatus est uicit. Inique enim occisus est, reū fecit diabolus, quem non iam peccando superauerat, ut secundo uictus amitteret, quos tenebat in inferis, hoc est, quia omnis homo mendax, deus autem solus uerax.

Sicut autem iniusticia nostra dei iusticiam commendat, quid dicemus? Nunquid iniquus deus qui infert iram? secundum hominem dico. Absit. Hoc iuxta sensum prophetae Dauid dicit Apostolus. Dauid autem quando peccauerat in causa Virae Ethei, sciens quia promissio peccatoribus dari nō potest, exorat ut iustificatio uerborum dei uincat iudicium quo iudicatur hi qui peccant, & penitētem reformet sanctificās, ut det ei quod iustis se daturū promisit: Ac per hoc subiecit: Si autem iniusticia nostra iusticiam dei commendat, & reliqua, id est, si quia nos peccatores sumus, deus iustificatur, iniquus erit si uindictet. Nā si iniusticia nostra ei proficeret, sine dubio iniquus erat si peccātes dānaret, quia iniusticia nostra deum facit iustum, si peccātib⁹ nobis det quod promisit sanctis, quia quāuis peccatores simus, reformati tamen per penitētiā, ut nō iam peccatores sed abluti promissionē mereamur accipere. Non ergo hic sensus est in uerbis prophetae Dauid cum dicit: Tibi soli peccaui & malum corā te feci, ut iustificeris in sermonibus tuis & uincas dum iudicaris. Qui malorum hominū praua interpretatone asseritur, ut peccata hominum & mali actus, dei iustificatione proficiāt, & per mala nostra bonus appareat, & iniusticia nostra illum iustum ostēdat. Quoniam itaq; iniquus non est deus, cum irrogat iram, iam non peccatis nostris iustificatur, quia si peccatis nostris iustificaretur, iniquus erit si uindicaret. Sed quia non est iniquus cum uindicat, manifestum est, quia iniusticia nostra, dei iusticiam non commendat. Si autem commendaret,

claret, non uindicaret, quia iustus est. **Ac per hoc subiecit, secundum hominem, inquit, dico: Absit, hoc est, absit ne deus iniquus dicatur, quia hoc homini competit, quem constat & errare & falli & fallere. Nam deus immutabilis perseverat, nec potest non amare quæ fecit.**

¶ Alioquin, quomodo iudicabit deus mundum?

Verum est, quia non erat iustum ut iudicaret deus mundum si peccata eius ipsi proficerent, ut nutu eius peccātes dum ueniam consequuntur, deus bonus uideretur, & si non peccarent non uideretur iustus: si enim non peccent, non habendo cui remittat, non erit bonus.

¶ Si enim ueritas dei in meo mendacio abundauit in gloria ipsius, quid adhuc & ego tanquam peccator iudicor?

Manifestum est, quia si ad gloriam dei proficit mendacium hominum, ut ille solus uerus appareat, peccatores non sunt dicendi qui peccant: quia non uoluntate, sed impulsu eius uidebuntur peccare, quod absit.

¶ Et non sicut blasphemamur, & sicut aiunt nos quidam dicere, faciamus mala ut ueniant bona.

Nunc aperit quorum causa hæc sollicite & cum reuerentia disputat. A peruersis enim hoc opponebatur, quasi hic esset sensus prædicantium remissionem peccatorum, ut facerent mala & ueniret bona, hoc est, peccarent ut remittendo illis deus uideretur bonus, secundum quæ supra dicta sunt, quod blasphemiam appellat, & abiicit à sensu diuine doctrine. Nec enim peccare debere, fides tradit, quippe cum iudicaturum deum prædicet, sed delinquentibus consulit ut recuperata salute sub lege dei uiuentes, iam non peccent. Ideoque subiecit.

¶ Quorum damnatio iusta est.

Id est, horum hominum qui æmulatione inuidiæ istud de nobis interpretatur quod supra dictum est, damnatio iusta est. Hæc enim iactabant Iudei, ut doctrinam apostolicam criminentur, dicentes: Quod cum remissionem peccatorum prædicant, peccandi fomitem præbeant, ut quasi securi homines de remissione, prompte peccarent, cum constet post acceptam fidem periculosum esse

peccare, & hoc prædici credentibus.

Quid ergo præcellimus eos? Nequaquam. Causari enim sumus Iudeos & Græcos omnes sub peccato esse.) Hoc est, quid adhuc immoramur latius loquentes? Ostendimus enim redditis causis, tam Iudæos quàm Græcos, id est, gentiles, omnes reos esse, ideoque frustra legem seruari. Primum enim Græcos ostendit reos iuxta legem naturæ, & quod neque legem Moyfi reciperent, quamobrem pessima eorum & pergrauissima causa. Deinde etiã Iudeos ostendit reos qui sub lege dei uiuere uidentur, ac sibi ex merito patrum defenderent dignitatē, ex eo præcipue quod promissionem patrum spreuerint, dei gratiam in irritum deducentes. Ad quam rem firmandam exemplum propheticum subdidit ex Psalmo tertio decimo, dicens: ¶ Sicut scriptum est, quia non est iustus quisquam.) Ab iniusticia cœpit mala opera eorum enumerare, et partim peiora subiicere, ut manifestaret in his nullam spem uideri, nisi implorent misericordiam Christi qui peccata dimittit. Deinde adiecit: ¶ Non est intelligens.) Verum est, quia si daret operam intelligere, iniustus non esset. ¶ Non est requirens deum.) Nec istud occultū est, quia si intelligeret quid prodesset, deum quæreret, & non sicut Asa rex Iuda, qui post multa dei beneficia sic deprauatus est, ut infirmitatem pedum passus propheta præfente non quæreret deū. ¶ Omnes declinauerunt simul inutiles facti sunt.) Nemini dubium, quia omnes non quærentes deum, inclinantur ut auxilium requirant à uanitate, uanitas autem est idolum, ideo inutiles fiunt. ¶ Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum.) Quia neglecto deo inutiles facti sunt, bonum utique facere non possunt. Iam enim deprauati, proficiunt in peius. ¶ Sepulchrum patens est guttur eorum.) Iam malis mancipati, bonos si possit fieri deuorare uolebant, ut sicut sepulchrum patet ad recipiēda cadauera, ira & aduersus bonos guttur eorum. ¶ Linguis suis dolose agebant.) Qui tam malis operibus assueuerant, quæ

loquebatur in fallacia erant. ¶ Venenum aspidum sub labijs eorum.) Hoc dicit, quia uerba huiusmodi hominum muscipula sunt. Ad hoc enim loquuntur ut decipiant, ut sicut per labia serpentis uenenum infunditur, ita & per labia horum dolus & circūuentiones. ¶ Quorum os maledictione & amaritudine plenum est.) Manifestum est, quia contra bonos mali semper maledicta & amara proponunt, in conuicium illorum prorumpentes & detractionem. ¶ Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.) Hoc de nece prophetarum dicit, quos occiderunt impigre, ad bonum segnes ad parricidium ueloces. ¶ Contritio & infelicitas in uis eorum.) Quoniam citati erant ad malefaciendum, iter ipsorum uel gressum tribulatum & infelicem pronunciat. ¶ Et uiam pacis non cognouerunt.) Via pacis lenis est & inturbata. Ois enim bona uita tranquilla est, & actus modesti ipsi sunt pacifici, & per istos itur ad deum. Illi ergo nolentes hec scire, elegerunt uiam tribulationum, per quam itur in gehenam. ¶ Non est timor dei ante oculos eorum.) Quoniam huiusmodi sine sensu sunt, dei timorem non habent. Initium enim sapientie timor domini, dicit Salomon. Et non dixit timorem dei hos non habere, sed non est, inquit, timor dei ante oculos eorum. Videntes enim tam magna opera sua & non horrētes, timorem dei dicuntur ante oculos non habere. Istos omnes & propheta Hieremias significat, dicēs inter cetera: Tunc omnes insurrexerunt in prophetam domini, uolentes occidere eum. Et sequitur: Omnis autem populus non permisit. Illos ergo omnes dicit, sed malos, & hos omnes, sed bonos. Neque enim quia dicit, omnes declinauerunt, totam penitus plebem significat, sed hanc partem plebis, sicut & memoratus propheta dicit, in qua omnes mali se condiderant. Semper enim duo populi sunt in una plebe. Hic est ergo populus quem increpat dominus sub nomine Hierusalem, dicens: Hierusalem Hierusalem quæ occidis prophetas, Et alio loco: Generatio ait mala &

Ecd. 1

Mat. 22. adultera, & natio uiperarum. De huiusmodi queritur
Esa. 1 etiam propheta Esaias dicens: Ve genti peccatrici semē
pestimum. Per malam enim uoluntatem, dum fructus
Eph. 2 malos faciunt, semen pestimum sunt. Et quia si uolue-
 rint, possunt conuerti, uox probat apostoli, in alia epi-
 stola dicentis: Eramus & nos aliquando natura filiū ire
sicut & cæteri. ¶ Scimus quoniam quæcunq; lex loqui-
tur, his qui in lege sunt loquitur.) Manifestū est, quia
 hos increpat lex qui & primum non crediderunt duci
 suo Moyse, neq; prophetis parentibus suis, quos & per-
 sequentes occiderunt, neq; apostolis cognatis suis secū-
 dum carnem, quorum sanguinē effuderunt, semper im-
 piū & in deum rebelles, ut per legem damnentur. Sicut
 enim omnium malorū una est causa in malo, ita & cun-
 ctorum bonorum. In istis ergo omnium similiū argui-
 tur malum. Hęc ad Iudæorum confusionem pertinent,
 qui sibi & parētibus suis testimonium ex lege ferebāt.
 ¶ Vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mun-
do.) Hoc dicit, quia Iudæis in peccatis cōstrictis,
 omnis mūdus subditus fit deo. Nulli enim dubium est,
 quia pagani obruti sunt delictis & impietatibus, ac per
 hoc totus mundus deo prostratus est ut possit ad indul-
 gentiam peruenire, quia omnis mundus Iudæi erant &
 gentiles, à quibus segregati sunt fideles. Quando ergo
 Iudæos qui legem acceperunt à deo, & quibus facta pro-
 missio est, peccatis probat obnoxios, dubium nō est om-
 nes Græcos reos esse mortis, quam obrē omne os ob-
 struatur ait, & subditus fiat omnis mundus deo, dum o-
 mnes rei approbati, indigent misericordia dei, tam Iu-
 dæi quā etiam Græci. ¶ Quoniam quidem non iusti-
ficabitur ex operibus legis omnis caro coram deo.) Nō
 ideo minime iustificatos homines asserit apud deum,
 quia legem iusticiæ non seruauerunt in præceptis, sed
 quia sacramentum mysterij dei quod in Christo est cre-
 dere noluerunt. Per hoc enim decreuit deus iustificare
 hominem nō per legem, quia lex ad tempus iustificat,

non

etum putaretur, adiecit iusticiam dei testimonium habere ex lege & prophetis, hoc est, quia ipsa lex ex alia parte olim istud futurū dixerat, quia uēurus erat qui homines saluaret, quod legi concessum nō erat ut peccata donaret. Ideo aut iusticia dei dicta est, quę uidetur esse misericordia, quia de promissione originē habet, & cum promissum dei redditur, iusticia dei dicitur. Iusticia enim dei est, quia redditum est quod promissum est, & cum suscipit confugientes ad se, iusticia dicitur, quia non suscipere confugientem iniquitas est. Iusticia autem dei per fidem Iesu Christi.) Quid est aliud per fidem Iesu Christi, nisi quia ipsa dei iusticia manifestatio Christi est: Per fidem em̄ prædicationis Iesu Christi agnoscitur donū dudū promissum à deo uel sumitur.

¶ In omnes & super omnes qui credunt.) Hoc est, super omnes Iudæos & Græcos, credentes uideri dei iusticiam. ¶ Non enim est distinctio, omnes peccauerunt & e-gent gloria dei.) Quia dixerat super omnes Iudæos & Græcos dei esse iusticiam, ut hoc probaret adiecit, omnes enim ait peccauerunt. Hoc generaliter accipiendū, unde ait: non est distinctio. Omnes enim hic comprehendit etiam & sanctos, ut ostēderet nihil profuisse legem sine fide. Sic enim lex data est, ut fides esset in lege quæ futuram speraret salutem. Quamobrem mors Christi omnibus proficit, quia & hic in seculo quid credendum & obseruandum est docuit, & de inferno eripuit oēs.

¶ Iustificati gratis per gratiam ipsius.) Iustificati sunt gratis, quia nihil operantes neq; uicem reddentes sola fide iustificati sunt dono dei. ¶ Per redemptionem quæ est in Christo Iesu.) Gratiam dei in Christo esse testatur, quia uoluntate dei à Christo redēpti sumus, ut manissi iustificaremur, sicut ad Galatas dicit: Christus nos redemit, offerens se pro nobis. Permisit enim sequenti diabolo, sed in præscio. Putans autem se Christum posse retinere ueluti accepit eum, sed quia uirtutem eius ferre non potuit, omnes quos tenebat simul cum il-

Gal. 3

Io amisit. ¶ Quem proposuit deus propiciatorē fidei.)
 Hoc dicit, quia in Christo proposuit deus, id est, dispo-
 suit propitium se futurum humano generi si credat.
 ¶ In sanguine ipsius.) Ideo in sanguine ipsius, quia mor-
 te eius liberati sumus, ut & manifestaret illū, & mortē
 passionē eius damnaret. ¶ Ad ostensionem iusticię suę.)
 Hoc est, ut promissum suū palām faceret, quo nos à pec-
 catis liberaret sicut ante promiserat, quod cum imple-
 uit, iustum se ostendit. ¶ Propter propositum præcedē-
 rium delictorum, in patientia dei.) Sciens deus propo-
 situm benignitatis suę, quo censuit peccatoribus sub-
 uenire, tam his qui sunt apud superos, q̄ qui in inferno
 tenebantur, utrosq; diutissime expectauit, euacuās fen-
 tentiam qua iustum uideatur omnes damnari, ut offen-
 deret nobis quod olim decreuerat liberare genus hu-
 manum per Christum, sicut promisit per Hieremiā pro-
 phetam dicens: Propitius ero iniquitatibus eorum, &
 delictorum illorum non memorabor. Et ne fortē hoc
 donum solis Iudeis promississe uideretur, per Esaia di-
 cit: Domus mea domus orationis uocabitur in omnib⁹
gentibus. Quamuis enim Iudaismo facta promissio sit,
 sed præsciens deus eo quod donum eius reprobaturi es-
 sent impij Iudæi, gentes se ad percipiendam gratiā suā
 promisit admittere, quorum emulatione in iram missi
 cruciarentur impij Iudæi. ¶ In hoc tempore.) Id est, tē-
 pore nostro, quo dedit deus quod olim promiserat dā-
 dum tempore quo dedit. ¶ Vt sit iustus iustificans eum
qui est ex fide Iesu Christi.) Recte ait, quia ut sit iustus
 dedit quod promisit, hoc autē pmisit iustificare se cre-
 dentes in Christo. Dicit autē in Abacu: Iustus autem
ex fide uiuit, ut dum dei fidem habet & Christi, sit iu-
stus.

Hiere. 37

Esa. 56

Abacu. 2

Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam
legem? Factorum? Non, sed per legem fidei.)
Reddita ratione, ad eos loquitur qui agūt sub
lege

lege, quod sine causa gloriantur blandientes sibi de lege, & propter quod genus sint **Abraæ**, uidentes non iustificari hominem apud deum nisi per fidem. ¶ Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis.) Gētilem dicit hominem pro certo haberi quod iustificetur credens, nulla faciens opera legis, id est, sine circuncisione, aut neomenijs, aut ueneratione sabbati. ¶ An Iudæorum tantum deus? nonne & gētium? immo & gentium.) Sine dubio omnium deus unus est. Nec enim soli Iudæi possunt sibi uendicare quod deus illorum non etiam gentium sit, cum relegant ab uno **Adā** omnium esse originem, & nullum aduenam uolentem ad legem accedere prohiberi. Deniq; aliquanti exierūt cum illis in heremum de **Aegyptijs**, quos suscipere iubetur, tantum ut circunciderentur & pariter cū illis ederent azyma uel pascha, necnon & **Cornelius** donū dei accepisse gentilem non Iudaizantem, & quod iustificatus sit diuino testimonio comprobatum. ¶ Quoniā quidem unus deus, qui iustificauit circuncisionem ex fide, & præputium per fidem.) In circuncisione Iudæos significat, eo quod ex fide promissionis iustificati sūt, credētes hunc esse **Christum**, quē in lege promiserat deus. In præputio uero gentes significat per fidem **Christi** iustificatos apud deum. Tam enim gentiles q̄ Iudæos, nō aliter q̄ credētes iustificauit. Quia enim omnium unus est deus, una ratiōe omnes iustificauit. Quid ergo prodest carnis circuncisio, aut quid obest præputium, quādo dignitatem & meritum non facit nisi fides? ¶ Legem ergo euacuamus per fidem? Absit. Sed legē statuimus.) Non utiq; lex exinanitur per fidem, sed adimpletur. Firmatur enim status eius, quādo quod futurum dixit, fides istud aduenisse testatur. Hoc propter Iudæos qui purant fidem **Christi** legi esse inimicam, ignorātes sensum legis. Non ergo euacuat legem, cum illam cessare debere iam docet, quia tempore suo recte illam datam asserit, sed iam agere non debere. In ipsa enim lege dicitur

tus est, nō habet apud deum gloriam: quia qui fecerit, inquit, legem uiuet in ea, id est, non morietur ut reus, nec tamen meritum ex hoc habebit apud deum, sed fidei causa. ¶ Quid enim dicit scriptura: Credidit Abraam deo & reputatum est ei ad iusticiam.) Manifestauit nō ideo **Abraam** gloriam apud deum habere quia circūcīsus est, aut quia abstinuit se à peccato, sed quia deo credidit, hinc & iustificatus est, laudis suæ præmium in futuro consecutus. ¶ Ei autem qui operatur, merces nō imputatur secundum gratiam, sed secundum debitū.) Absolutum est ei qui legi factorū. i. **Moyfi** subiectus est aut naturali, non imputari meritum ad mercedem, ut gloriam haberet apud deū. Debitor est enim facere legem, quia necessitas imposta est per legem, ut uelit nolit faciat legem ne damnetur, sicut alio loco dicit: Qui autem contemnunt, ipsi sibi damnationem acquirunt, quia ad præsens rei sunt. Credere aut, aut non credere, uoluntatis est. Neq; em̄ quis cogi potest ad id quod manifestum non est, sed inuitatur, quia non extorquetur, sed suadetur. Quamobrem assentiens præmijs afficiendus est, sicut & **Abraam** quod nō uidit credidit. ¶ Ei uero qui non operatur.) Id est ei qui obnoxius est peccatis, quia non operatur quod mandat lex. ¶ Credenti autem in eum qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iusticiam.) Hoc dicit, quia sine operibus legis credenti impio, id est gentili in **Christum**, reputatur fides eius ad iusticiam sicut **Abraæ**. Quomodo ergo **Iudæi** per opera legis iustificari se putant iustificatione **Abraæ**, cū uideant **Abraam** non ex operibus legis, sed sola fide iustificatum. Non ergo opus est lex, quādo impius per solam fidem iustificatur apud deum. ¶ Secundum propositum gratiæ dei.) Sic decretum dicit à deo, ut cessante lege, solam fidem gratiæ dei posceret ad salutem. ¶ Sicut & **Dauid** dicit.) Hoc ipsum munit exemplo prophetæ. ¶ Beatitudinem hominis, cui deus accepto fert iusticiam sine operibus.) Beatos dicit, de quibus hoc sanxit deus,

ut

ut sine labore & aliqua obseruatione, sola fide iustificetur apud deum. **Temporis ergo beatitudinem predicatur quo natus est Christus, sicut ipse dominus ait: Multi iusti & prophetae cupierunt uidere quae uidentis, & audire quae auditis, & non audierunt.** **¶ Beati quorum remissa sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus uir cui non imputabit dominus peccatum.**) Manifeste beati sunt, quibus sine labore uel opere aliquo remittuntur iniquitates & peccata teguntur, nulla ab his requisita poenitentiae opera nisi tantum ut credant. **Beatus etiam hic uir est, cui non imputabit dominus peccatum.** Remittere & tegere & non imputare, una ratio & unus est sensus: **Omnia enim uno modo obtinentur & donantur.** Videtur autem quibusdam tripartita ratio esse in his dictis, quia diuersis propheta usus est uerbis, & quia a plurali numero ad singularem descendit. **Cum enim uerba dei in ubertatem gratiae, quia peccati diuersa sunt nomina, per delictorum uocabula enumerare uult, latius locutus est, unius tamen significationis sunt uerba, quia & cum tegit remittit, & cum remittit non imputat.** Ad laudem enim gratiae dei prolixius loquitur, ut amplificet gratiam. **Tres enim gradus fecit propter delictorum uarietatem. Quorum primus gradus iniquitas est uel impietas, dum non agnoscitur creator.** **¶ Secundus, grauium peccatorum operibus.** **Tertius uero leuium.** Hos tamen omnes in baptisate obliterari. **Tribus his gradibus totius peccati corpus significauit.** **¶ Quemadmodum autem ad poenitentium personam potest pertinere, cum dicit: Beati quorum tecta sunt peccata, cum constet poenitentes labore & gemitu remissionem peccatorum acquirere?** **Aut quomodo martyrio congruit, quod dicit: Beatus uir cui non imputabit dominus peccatum, cum sciamus gloriam martyrii passionibus et pressuris acquiri?** **¶ Propheta autem tempus felix preuidens in saluatoris aduentu, beatos nuncupat, quibus sine labore uel aliquo opere**

per

Mat. 13

per lauacrum remittuntur & teguntur & non imputantur peccata. **Apostolus** tamen propter plenitudinem temporum, & quia plus gratiæ in **Apostolis** est quæ fuit in prophetis, maiora protestatur quæ ex dono baptis-
 matis consequuntur, quia non solum remissionem peccatorum accipere nos, sed & iustificari & filios Dei fieri proficitur, ut beatitudo hæc perfectam habeat & securitatem & gloriam. ¶ Beatitudo ergo hæc in circumcissione tantum manet, an & in præputio? Id est, nunquid beatitudo ista **Abraæ** tantum filiis concessa est, an & his qui incircumcisi sunt? Si enim illo tempore non prohibita sunt gentes accedere ad legem & promissionem **Abraæ**, qui fieri poterat ut tempore Christi prohiberentur uenientes ad gratiam, quando deus plene incitauit? ¶ Dicimus enim.) Hoc est sensu legis loquimur. ¶ Quia reputata est **Abraæ** fides ad iusticiam.) Ab origine incipit, ut omnem tergiuersationem cauillationis excludat, quia qui à capite excluditur, non habet unde incipiat facere quæstionem. ¶ Quomodo ergo reputata est? cum in circumcissione esset, an in præputio? Non in circumcissione, sed in præputio, & signum accepit circumcissionis, signaculum iusticiæ fidei quæ est in præputio, ut sit pater omnium credentium per præputium, ut reputetur & illis ad iusticiam.) **Abraam** cum esset in præputio credidit deo. Quid credidit? Semen se habiturum, id est, filium in quo omnes gentes iustificarentur per fidem in præputio, sicut & **Abraam** iustificatus est. Nam circumcissionem signum accepit iusticiæ fidei. Credens enim se filium habiturum huius rei signum accepit quæ credidit, ut quid credens iustificatus sit cerneretur. Non ergo circumcissio aliquid habet dignitatis, sed signum est tantum. Quod signum ideo accipiebant filij **Abraæ**, ut scirentur eius filij esse, qui credens **DEO** hoc signum acceperat, ut æmuli essent paternæ fidei, ut crederent in **Iesum** qui promissus est **Abraæ**, cuius

in figura natus est Isaac. Nec enim in Isaac omnes gentes benedicuntur sed in Christo, quia non est aliud nomen datum sub cælo in quo oporteat saluos fieri, dicit **Actor. 4**
Petrus apostolus. ¶ Vt sit pater circumcisionis eorū qui non solum ex circumcisione sunt, sed & eorū qui sequuntur uestigia fidei, quæ est in præputio patris nostri Abrahæ.) Hoc dicit, quia credens **Abraam**, primus factus est pater circumcisionis sed cordis, non tantum eorum qui sunt ex eius origine, sed eorum qui similiter credunt ex gentibus. Secundum carnem enim Iudæorum pater est, secundum fidem uero omnium creditur. ¶ Non enim per legem promissio Abrahæ aut semini eius ut hæres esset mundi, sed per iusticiam fidei.) Manifestū est, quia neq; adhuc lex data erat, neq; iam erat circumcisio quando promissio facta est **Abrahæ** credenti & semini eius quod est **Christus**, qui hominum peccata abluerat. **Vnde** dicit **Ioānes baptista:** Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccatum mundi. Non ergo merito seruatae legis hæres factus est mundi, sed fidei. **Hæres** autem mundi, hæres est terræ, quam in filiis consecutus est. **Christus** autem hæres est gentium, ut **Dauid** canit: **Et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Ipsi enim moriemur & uiuemus cum eo.** ¶ ¶ Si enim qui ex lege hi sunt hæredes.) Id est, si hi qui ex lege uel sub lege sunt, hæredes ex lege sunt. ¶ ¶ Euacuata est fides, abolita est promissio.) Manifestum est, quoniam si ex lege hæreditas, promissio quæ ex fide facta est ad **Abraam** in interitum uenit. Sed non est per legem facta promissio, sed per iusticiam fidei hæreditas. **Ostendit enim Apostolus** quid mali sit hæreditatem sperare ex lege. ¶ ¶ Lex enim iram operatur.) **Vt** penitus ostendat non posse iustificari hominem per legem apud deum, neq; promissionem per legem fieri potuisse, **Lex** ait, irā operatur. **Ad hoc** enim data est, ut reos faceret delinquentes. **Fides** autem donū est misericordiæ dei, ut per legem rei facti ueniam consequantur, idcirco fides gaudium

D opera

Ioan. i

Psal. 2

operatur. Non contra legem loquitur, sed anteponit illi fidem, quia qui per legem salui esse non poterant, gratia dei saluantur per fidem. **Nō** ergo lex ira est, sed irā operatur peccanti, id est pœnam, dum nō ignoscit sed uindicat. **Pœna** enim per iram generatur: ira autē nascitur ex peccato, ac per hoc relinqui uult legē, ut ad fidem confugiatur quæ delicta ignoscit ut saluet. **¶ Vbi enim nō est lex, nec præuaricatio.**) Hoc dicit, quia sublatis reis de potestate legis data uenia, præuaricatio nulla est. Iustificati enim sunt, qui per præuaricationē legis fuerant peccatores. **Cessat** enim factorum lex, id est obseruatio sabbatorum, neomeniarum, circuncisionis, escharū discretio, animalis mortui aut sanguinis munus obseruatio. **¶ Ideo ex fide secundum gratiā ut firma sit promissio omni semini, firma esse nō potest promissio omni semini.**) Hoc est, omni homini ex omni genere, nisi fuerit ex fide, quia origo promissionis ex fide est non ex lege, quia quæ sub lege sunt rei sunt. **Promissio** autē reis dari non potest, ac per hoc purificandi sunt prius sed per fidem, ut digni fiant dici filij dei, et sit firma promissio. **¶ Si** enim filios dei se dicant, cum sint rei, hoc est, sub lege, non est firmum, quia filij dei liberi sunt à peccato. Si ergo qui sub lege sunt eruendi de sub lege sunt ut promissionē mercantur accipere, quanto magis qui sub lege non sunt? Non ergo expedit ut se mittat sub lege, ut possit compendio medelam uulneris inuenire. **¶ Non ei qui ex lege est tantū sed & ei qui ex fide est Abrahæ.**) Hoc est quod supra dixit: **Omni semini, tam Iudeorum qui utiq; ex lege ueniebant, quā gentilium, qui fidem sequuntur Abrahæ, quā gentilis credidit ut esset iustus. Sine lege enim credidit Abraam, ideoq; magis gentilibus iungitur Abrahā ut firma sit eis promissio, credentibus ei cui credidit Abraam. ¶ Qui est pater omnium nostrum, sicut scriptum est, quia patrem multarum gentium posui te.**) Confirmauit exemplo legis, **Abraam omnium patrem esse, sed eorum qui credunt,**
& sic

& sic firmam esse promissionē si fidei causa recedatur à lege, quia promissio regni celorum iustis deputata est, nō peccatoribus. Et qui sub lege sunt, sub peccato sunt, quia omnes peccauerunt, nec posse aliquem & sub lege esse & gratiam cōsequi, sicut & ad Galatas ait: Euacuati estis à Christo, qui in lege iustificamini, à gratia exci- **Gal. 4**
 distis. ¶ Ante eum cui credidisti deo. ¶ Ut unū deum omnium doceat, alloquitur gentiles, Abraā ipsi deo credidisse & iustificatum esse ante eum, in quem & gentes credunt ut iustificentur, ut nō sit distātia Iudæi & Græci in fide, quia sublata circuncisione & præputio, unum fiunt in Christo, quia & Abraam in præputio credidit, & iustificatus est. ¶ Qui uiuificat mortuos, & uocat ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt. ¶ Hoc dicto, ad fidem Abraæ gentes inuitat, quia cum esset in præputio credens deo, cuius nunc fides prædicatur in Christo, iustificatus est cum sua coniuge. Cum essent enim obsoleta ætate seniores, reuiruerunt, ita ut non diffideret habiturum se ex Sara filium, quam sterilem sciebat, & in qua iam fluxus muliebris naturæ deficeret, ut per hæc nō curent, neq; de præputio neq; de circūcisione, & præputi sint circa fidē, securi quia cui credunt uiuificat mortuos, nec alium esse qui hæc habeat potestatem, & cum uoluerit esse quod nō sunt, statim eius uoluntate subsistit. Ideo Abraā cū pater adhuc nō esset, uocatus est pater multarū gentiū, & credidit securus de dei potentia. Ut autem pater Christi idē esse deus crederetur cui credidit Abraā, tale signū datū est in Zacharia & Elizabeth, cū promissio redditur in mundo, imminente Christo, quale datum fuit in Abraam & Sara quando signata promissio est, ut simili generi emortua corpora fenestrate generarent sanctum Ioannem, sicut natus fuerat & Isaac. ¶ Qui contra spem in spem credidit. ¶ Manifestum est, quia dum spem non haberet generandi Abram, credidit deo, fidem habens contra spem generare se, sed sciens omnia posse deum. ¶ Ut fieret pater multarū
C 2 } gentium,

Gen. 15

gentium, secundum quod dictum est, sic erit semen tuum. Hoc in Genesi. Ostendens illi enim stellas cæli, dixit: Sic erit semen tuum, quod credens iustificatus est: **Credidit enim quod mundo impossibile uideretur, dū in rerum naturam non cadit ut possint senes generare, & tanta copia multiplicari semen eorum ut numerari nō possit. Ideoq; preciosa est fides, quia contra id quod sit aut uidet, credit futurum, hac spe consolans se, quia deus est qui promittit, de quo sentiri plus par est, quā humana imbecillitas capit.** ¶ **Et non infirmatus est fide, nec cōsiderauit corpus suum emortuum, cum iam fere cētum esset annorum, & emortuam uulua[m] Saræ. In repromissione autem dei non hæsitauit diffidentia, sed confirmatus est in fide dando gloriam deo, certum habens quia qui promissit potens est & facere, ideoq; estimatum est illi ad iusticiam.**) Hac laude dignum prædicat **Abraam**, quia cum se sciret non posse infirmitatē suam fide firmauit, ut crederet se posse per deum, quod sciret fieri per mundi decreta nō posse. Magni ergo meriti est apud deum, qui contra scientiam suam deo credidit, non dubitans posse illum utpote deum, quod scit secundum mundi rationem fieri non posse. Pro certo enim habet deum ultra rationem mundi esse. **Nemo enim intra id esse dicendus est quod creauit. Ideo huiusmodi remunerandus est à deo, quia auctori suo plus tribuit quā ipse sapit. Quod quidem nullius precij esset, si omnes æqua sentirent, sed multorum diffidentia cōmēdat fides credentium apud deum. Hortatur ergo gētes ad hanc fidei firmitatem, ut dei promissionē & gratiam sine aliqua ambiguitate suscipiāt, securi exemplo **Abraæ**: quia inde credēti laus crescit, si quod incredibile est, & mundo stultum uideretur, credatur: quia quanto impossibile putatur quod creditur, tanto magis honorabilior erit credēs, & uere tamen stultum esset hoc credere, si sine deo fieri diceretur, **Et ideo tantum laudabilior est **Abraæ** fides cæterorum fide, quia nullis si-****

gnorum

gnorum prodigijs attracta est. Quoniam autem mundus certa lege & potestate gubernatur & regitur modo diffinito à deo: homines autem amore carnis circa rationem studiosi, deum huius opificem neglexerunt, deus ut errorem auferret, & deum se omnium demonstraret, hoc se posse & fecisse prædicari uoluit quod nūdo impossibile est, ut qui hoc crederent, dānatis his qui ratione mundi inflati deum neglexerunt, discreti saluarentur dei dominio mancipati. Non autem scriptū est tantum propter ipsum solum, quia reputatum est illi ad iusticiam, sed & propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum, qui suscitauit Iesum Christum dominum nostrū à mortuis, qui traditus est propter peccata nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram. In Abraam formam dicit datam Iudeis & gētibus, ut exemplo eius credamus in deum & in Christū & in spiritum sanctum, & reputetur nobis ad iusticiā.

Quāuis differat quod non creditur, unum tamen donum habet fides. Hoc ergo consequimur, quod credimus. **Credentes enim Christum dei esse filium, à deo ad optamur in filios. Nihil enim ultra potuit donare credentibus quā ut filij dei dicantur, perfidis abdicatis. Nos enim filij dei uocamur, illi autē nec serui digni sunt nuncupari. Pro infinita em̄ magnificentia sua deus hoc donauit diligentibus se, quod suæ dignum est maiestati, nō quod homines mereantur: quia in dono plus magis dantis quā accipiētis consideratur sublimitas, & ex eo plus accipitur laudis, cum paruulis magna dona largitur per Christum, qui nostri causa occidi se passus est, ut nos data uenia, à secunda morte erueret, id est, à pœna internī, & surrexit ut pro latīcia triumphī mortis euiſtæ gratiam nobis iustificationis donaret, ut digni essemus dici filij dei. Ante passionem enim qui baptizari sunt, solam remissionem acceperunt peccatorū, quorum zelo satanas occidit saluatorem. Post resurrectionem uero, tam hi qui prius, quā isti qui postea**

baptizati sunt, omnes iustificati sunt per datam formam fidei trinitatis, acceptoq; spiritu sancto, qui signum est credendum, quod sint filii dei. Et ut ad cumulū nobis iustificationis proficeret, resurgens præceptis suis auctoritatem tribuens, æmulos nos eorum hac fiducia faceret, per quam iustificemur, meritis nos aueremus, per quam gloriam adepti clari appareamus in regno dei, quia iustificati à morte teneri non possumus. Passione enim saluatoris uicta mors, quæ prius causa peccati dominabatur, iustificatos ab eo retinere non audet.

CAPVT. V.

Iustificati igitur ex fide, pacē habeamus ad deum, per dominum nostrum Iesum Christum. Pacem cum deo habere, fides facit, non lex. Hæc enim nos deo reconciliat sublati peccatis, quæ nos deo fecerāt inimicos. Et quia dominus Iesus huius gratiæ minister est, per ipsum pacificati sumus deo. Maior enim fides, quam lex est. Lex enim nostra causa est, fides dei. Et lex ad præsentem disciplinā pertinet, fides uero ad salutē pertinet perpetuā. Sed qui de Christo nō ita sentit ut debet, ad fidei præmia nō poterit puenire, quia fidei nō tenet ueritatē. ¶ Per quē & accessum habemus in gratiam istam in qua stamus, & gloriamur in spe gloriæ filiorum dei. Manifestum est per Christū nos aditum habere ad gratiam dei. Ipse enim est arbiter dei & hominum, quia nos doctrina sua erigens, sperare fecit donum gratiæ dei, stantes fide eius. Ideo stantes, quia prius iacuumus: credentes autem erecti sumus gloriantes in spe claritatis, quam promisit deus nobis. ¶ Non solum autem sed & gloriamur in tribulationibus nostris. Quoniam per tribulationes oportet nos intrare in regnum dei, ideoq; & in his gloriādū docet. Spei autem

autem addita tribulatio, augmentum facit præmij. In-
 dex enim fixæ spei tribulatio est quæ testimonium per-
 hibet ad coronam. **V**nde dominus ait: **Beati eritis cum**
uos persequentur, & dicet omne malum aduersum uos
propter iusticiam dei, Gaudete & exultate, ecce em̄ co-
piofa merces uestra in cælo. Contemnere enim presen-
tia, & quæ oblectamenta sunt, & in pressura non cede-
re spe futurorum, magni meriti est apud deum. Ideoq; in
tribulationibus gloriandū est, quia tanto plus acceptu-
rum se credit, quanto in tribulatione se uiderit fortio-
rem. Scientes quod tribulatio patientiam operatur.)
Hoc est tribulationem patientiā operari, si tribulatio
ipsa motū non patiatur infirmitatis aut dubitationis.
¶ Patientia aut probationem.) **Manifestum est, quia pa-**
tientia si talis fuerit qualem diximus, firma uidebitur
probatio. ¶ Probatio aut spem.) **Spes in eo qui proba-**
tus uidetur, non immerito dicitur. Dignus enim scie-
tur, accepturus remunerationem in regno dei. ¶ Spes
autem non confundit, quia charitas dei diffusa est in cor-
dibus nostris, per spiritum sanctum qui datus est no-
bis.) **Spes non confundit, dum stulti & hebetes à perfi-**
dis iudicamur, credentes quæ mundana carent ratio-
ne. Pignus enim charitatis dei habemus in nobis per
spiritum sanctū datum nobis. Fidele enim esse promif-
sū dei probat spiritus sanctus datus apostolis, & no-
bis qui diuersis linguis imperiti loquerentur, cum in-
terpretationibus præstitit ad confirmandam spem, &
ut charitatem dei commendaret in nobis, ut quia cha-
ros falli impossibile est, securos nos faceret de promif-
sione, quia & deus est qui promifit, & his quos charos
habere uult promifit. Quia enim fidei nostre rationem
humana uerba asserere non ualent, uirtutum testimo-
nio, quæ cū tacent clamāt, rationalis approbatur ad
confusionē prudentiū mūdi: q̄ audacia yborū terrenis cō-
tra cælestia dimicāt, et carnalibus aduersis spiritualia, &
prudētes se dicere nō erubescūt. Nā sicut peregrini hoīs
D 4 impro

Mat. 5.

improbabilis origo in terra aliena est, ita & fidei nostræ ueritas peregrinatur in terris: & quia natura eius uerbis explicari non potest, uirtutis, quæ maior res est, testimonio commendatur.

V T quid enim Christus cum adhuc peccatores es-
semus secundū tempus, pro impijs mortuus est,
uix enim pro iusto quis moritur, Nam pro bo-
no forsitan quis audeat mori? Si pro incredulis ac dei
 inimicis Christus ad tempus morti se dedit, Ad tēpus
 enim mortuus est, quia tertia die resurrexit: quāto ma-
 gis cum in illum credimus auxilijs suis muniet nos? Ad
 hoc enim pro nobis mortuus est, ut & uitam & gloriā
 nobis acquireret. Itaque si pro inimicis mortuus est,
 quantum prestet amicis debet intelligi. Apud homines
 ergo, id est, secundum tempus mori uisus est. Ille enim
 apud inferos pro salute animarum irreuerentes & ne-
 quam spiritus iudicabat. Tempora in mundo sunt, ubi
 oritur & occidit sol, & luna crementum et detrimentū
 facit, & dies & nox in statu suo non perseverant. Res e-
 nim quæ tempori & ætati subiecta est, mutabilis sem-
 per est. Huc ergo tempori Christus mortuus est, dum
 excessit e corpore. Vbi autem tempus nō est & ætas, ibi
 non solum uiuus, sed & uictor repertus est. Hinc uoluit
 affectum saluatoris erga nos commendare, cum dicit:
 Vix pro iusto quis moritur: Christus autem pro impijs
 mortuus est. Si enim pro iusto uix aliquis moritur, pro
 impijs quomō potest fieri ut quis moriatur? Et si pro
 bono uno fortē audeat quis mori, aut fortē nō audeat,
 quia utrūq; difficile esse significat, quemadmodum ui-
 deri potest, ut audeat aliquis pro multorum impieta-
 tibus mori? Si enim quis pro iusto aut bono audeat for-
 tē mori, miseratione quadam illectus aut affectu bono-
 rum operum eius, pro impijs uero non solum quod sua-
 deat mori deest, sed & quod in lachrymas prouocet.
 Christus autem mortuus est pro impietatibus populū
 adhuc non sui, ut omnia quæ mundus diffidit, faceret
credi.

credibilia. Duos ergo gradus fecit iusti & boni, quàm-
 quis & iustus bonus dicendus sit: tamen genera ipsa po-
 suit, iustus in exercitiis significans, bonum uero natu-
 ra, qui simplicitate innocēs dicatur. Vnde quàmuis me-
 lioris meriti sit, quantum ad locum istum pertinet, iu-
 stus quàm bonus, tamē pro bono, inquit, fortē aliquis
 audeat mori, ut quia miserabilior causa innocētiae est,
 ad hoc cogi fortē aliqūē posse significet. Deniq; optant
 parētes pro infantibus bonis mori, non dicam uxores
 pro bonis maritis. Nā si uelimus de bono & iusto pro-
 ponere, aliquando meliorem iustum deprehendimus,
 aliquando præponendum bonum. Si enim iuxta dei le-
 gem qui iustus est melior bono est, sed illo qui nec dū
 secum laborauit ut amplificaret se bonis. Exercitio em̄
 bonum naturæ suæ iustus meliorabit. Si autem iuxta
 mundum fuerit iustus, præponitur illi bonus propter
 innocētiam, quia huiusmodi non est sine impietate iu-
 sticia. Itaq; omnis natura bona est: iusticia autem legis
 dei, fructus est competens naturæ. Ideoq; iusticia boni-
 tas est, unde iusti semper appellantur & boni. Non ta-
 men semper boni iusti, quia non propter opera uocan-
 tur boni, sed propter innocentiam. Iusticia enim per se
 cta est bonitas, dum explet opere naturæ suæ bona.
 ¶ Commendat autem suam charitatem deus in nobis.)
 Sic commendat suam charitatem, dum adhuc inimicis
 suis beneuolus est, & mittit qui saluet eos, cum utique
 non mereantur. ¶ Quoniam si cum adhuc peccatores
 essemus Christus pro nobis mortuus est, multo magis
 iustificati nunc in sanguine ipsius, salui erimus ab ira p
 ipsum.) Hoc dicit, quia si pro peccatoribus filium suum
 deus occidi permisit, quid faciet pro iustificatis, nisi ser-
 uet eos ab ira, id est, tutos illos præstet ab illusione dia-
 boli, ut securi sint in die iudicii, cū cœperit perfidos ul-
 tio deuastare? Quoniam enim bonitas dei nullum pe-
 rire uult, mortem dignissimam dedit, ut intelligenti-
 bus dei gratiam circa se, adderet dignitatem & gloriā,
 D 5 ingra-

ingratis cumularer pœnam. Ingrati hi sunt qui deo uocante dissentiunt, dei gratiam abnuentes, ut in proposito erroris & malignitatis permaneant. ¶ Si enim cum inimici essemus reconciliati sumus deo per mortē filij eius, multo magis reconciliati salui erimus in uita ipsius.) Manifestum est, quia si ut reconciliaret nos sibi deus, filium suum morti tradidit, quanto magis reconciliatos saluos faciet in uita ipsius? Si enim mors saluatoris profuit nobis, quanto magis uita ipsius cum resurgit à mortuis? Quia sicut mors eius à diabolo nos eruit, ita & uita eius de die iudicij dei nos liberabit. ¶ Non solum hoc, sed & gloriamur in deo, per dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus.) Non tantum pro accepta salute & securitate, deo gratias agendas docet, sed & gloriandum per Christum Iesum in deo, qui dignatus est ex impijs & inimicis, dici nos suos amicos, ut omnia beneficia per Christū consecutos nos gaudeamus: ut quia per ipsum cognouimus deum gloriātes in eo, reddāmus ei honorificentiam parem deo patri, ipso sibi idoneo teste prædicante, ut honorificent, inquit, filium sicut honorificant patrem. Post dei ergo patris prouidentiam & donum quod dedit per Christum, ut personam filij nobis gratam faceret, quia per unum Christum redempti sumus, ab uno deo patre, adiecit. ¶ Propterea sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, & sic in omnes homines pertrāsit in quo omnes peccauerūt.) Quoniam superioris dei gratiam per Christum datam ostendit secundum ordinem ueritatis, nunc ipsum ordinē unius dei patris, per unum Christum filium eius declarat, ut quia Adam unus, id est Eua, & ipsa enim Adā est, peccauit in omnibus, ita unus Christus filius dei peccatum uicit in omnibus. Et quia propositum gratiæ dei erga genus humanum ostendit, ut ipsa primordia peccati ostēderet, ab Adam inceptit qui primum peccauit, ut prouidentiam

unius

unius dei per unum reformasse doceret, quod per unum fuerat lapsum & tractum in mortem. Hic ergo unus est per quem saluati, hanc illi reuerentiam quam deo patri debemus ipso uolente. Dicit enim idem alio loco: Qui in his seruit Christo, placet deo, cum scriptum est: Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruias. Si ergo soli deo seruiendum dicit, & Christo seruire precipit, in unitate dei est Christus. nec dispar aut alter deus, quando cum soli deo seruiendum lex commonetur, Christo seruiens deo placere dicatur. Igitur sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, ita & per unum Christum damnatio & mors peccati, prestans uitam æternam. Quod inferius declarat. In quo, id est, Adam omnes peccauerunt. Ideo dixit, in quo cum de muliere loquebatur, quia non ad speciem retulit sed ad genus. Manifestum itaque est in Adâ omnes peccasse quasi in massa. Ipse enim per peccatum corruptus, quos genuit omnes nati sunt sub peccato. Ex eo igitur cuncti peccatores, quia ex ipso sumus omnes. Hic enim beneficium dei perdidit, dum præuaricauit, indignus factus edere de arbore uitæ ut moreretur. Mors autem dissolutio corporis est, cum anima à corpore separatur. Est & alia mors, quæ secunda dicitur in gehenna, quam non peccato Adæ patimur, sed eius occasione propriis peccatis acquiritur, à qua boni immunes sunt, tantum quod in inferno erant, sed superiori quasi in libera, quia ad cælos ascendere non poterant. Sententia enim tenebantur data in Adam, quod chirographum in decretis morte Christi deletum est: sententia autem decreti fuit, ut unius hominis corpus solueretur super terram, anima uero uinculis inferni detenta exitia pateretur. ¶ Usque ad legem enim peccatum erat in hoc mundo. Peccatum autem non imputabatur cum lex non esset. In Adâ oēs dicit peccasse, sicut supra memorauimus, & usque ad legem datam non imputatum esse peccatum. Putabant enim se homi-

homines apud deum impune peccare, sed non apud homines. Nec enim lex naturalis penitus obtorpuerat, quia non ignorabant, quia quod pati nolebant, alijs facere non debebant. Nam usque adeo non ignotum fuit peccatum inter homines, ut Iacob cum idola sua apud illum quæreretur focer eius Laban, in quo inuentum fuisset furtum, morte dignum iudicaret: & Ioseph quamuis per calumniam, tamen quasi reus clausus in carcere est: & pistor & pincerna Pharaonis, ob delictum similiter passi sunt, & Moses occiso Aegyptio atterritus lege est. Quomodo ergo non imputabatur peccatum cum lex non esset, aut quomodo uindicabatur, nisi lex sciretur? Lex naturalis semper est, nec ignorabatur aliquando, sed putabatur ad tempus tantum autoritatem habere, non & apud deum reos facere. Ignorabatur enim quia iudicaturus est deus genus humanum, ac per hoc non imputabatur peccatum, quasi peccatum non esset apud deum, incuriosum deum asserentes. At ubi autem lex data est per Moysen, manifestatum est curare deum res humanas, & non impune his futurum qui male facientes, quacumque ex causa in presenti euadunt. Nam utique qui inter se, magistra natura, peccata non inultra censebant, quanto magis deum hanc quem mundi sciebant opificem requisitum non debuerant ignorare? Quippe cum Sodoma & Gomorra per ignem adiudicata sit deperire, quod obliuio quidem texerat, Moyses autem ut affirmaret deum iudicem fore, scribendo manifestauit. Sed cum pretermisso deo, fragmenta coeperunt in honorem dei recipere, deprauati mente, partem legis naturalis quae prima est, calcauerunt. Quia lex naturalis tres habet partes. Cuius prima haec est, ut agnitus honoretur creator, nec eius claritas & maiestas alicui de creaturis deputetur. Secunda autem pars est moralis, hoc est, ut bene uiuatur, modestia gubernante. Congruit enim homini habenti noticiam creatoris, uitam suam lege frenare, ne frustreretur agnitio. Tertia uero pars est docilis, ut notici

cia creatoris dei & exemplum morū cæteris tradatur, ut discant quemadmodum apud creatorem meritum collocatur. Hæc est uera & Christiana prudentia.

Sed regnauit mors ab Adam usq; ad Moysen. Quoniam non imputabatur peccatum antequam lex daretur per Moysen, sicut dixi, ipsa usurpationis impunitate regnabat mors, sciēs sibi illos deuotos. Regnabat ergo mors securitate dominationis suæ, tam in hos qui ad tempus euadebant, quàm in istos qui etiam hic pœnas dabant pro malis suis operibus. Omnes em̄ suos esse uidebat, quia qui facit peccatum, seruus est peccati. Impune enim credere putantes, magis delinquebant: circa hæc tamen peccata promptiores quæ mundus quasi licita nutriebat. Quo facto gaudebat satanas, securus quod causa Adæ relictum à deo hominē in possessionem habebat. ¶ ¶ Regnabat ergo mors in eos qui non peccauerunt in similitudine prauaricationis Adæ, qui est forma futuri Quod in subiectis monstrabimus. Itaque nō in omnes mortem regnasse manifestum est, quia non peccauerunt omnes in similitudinem prauaricationis Adæ, id est, non omnes contempto deo peccauerunt. Qui autem sunt qui contempto deo peccauerunt, nisi qui neglecto creatore seruiunt creature, deos sibi constituentes, quos colerent ad iniuriam dei. Nā & Tara pater Abraæ & Nachor & Laban, proprios deos sibi uendicabant, Et peccatum Adæ non longe est ab idololatria. Præuaricauit enim putans se hominem futurum deum. Aestimauit enim hoc magis pofuturum quod diabolus suasisit quàm quod deus iussit, in loco dei diabolum statuens, unde & subiectus est diabolo. Similiter & hi transgresso deo, dum creaturæ seruiunt, peccant simili modo, nō eodem, quia simili modo soler habere aliquid dissimile. Nec enim potest dici, quia & hi qui præceptum acceperunt non edendi de arbore, sicut Adam, fuerunt qui peccauerunt, non præterito deo, sed in lege naturali. Qui em̄ intellexit & ueneratus est deū,

nulli

Ionan. 3

nulli honorificentiam nominis ac maiestatis eius impertiens, si peccauit (quia impossibile est non peccare) sub deo peccauit, non in deum, quē iudicem sensit, ideo que in huiusmodi mors non regnauit. In hos autem si cut dixi regnauit, qui sub specie idolorum seruiuerunt diabolo. Propterea quod lex in autoritate non erat, p mulgata, iudicem deum presentire nequiuerunt. Maxima pars mundi deum fore iudicem ignorabat: perpauci autem in quos non regnauit mors. In quos autē regnauit post istam mortem quæ prima dicitur, à secunda excepti sunt ad pœnam & perditionem futurā. In quos autem non regnauit, quia non peccauerunt in similitudine præuaricationis Adæ, sub spe referuati sunt, aduentu saluatoris in libera: sicut legitur de Abram, quia quamuis apud inferos fuerit, discretus tamen longo interuallo est, ita ut chaos esset ingens inter iustos & peccatores: quanto magis pijs & iustis esset refrigerium, & peccatoribus æstus, impijs uero ardor, ut ante iudicium quod unusquisque dignus esset non lateret. Ac per hoc regnabat in eos mors, quia uidebat opera subtilitatis suæ profecisse eis ad pœnam quasi inimicis. Non enim latuit illum ad hoc factum hominem in mundo, ut imperium unius dei predicaret, quod preuaricatus est satanas. Ac si in Græco non ita cautum dicat. Sic em̄ dicitur scriptum: Etiā in eos mortē regnasse qui nō peccauerūt in similitudine præuaricatiōis Adæ. Totum enim hic cōplexus uidetur, ut quia mors, id est, dissolutio per inuidiā facta est diaboli, & in eos qui nō peccauerūt regnasse mortē. Moriuntur enim quod uoti est satanæ. Quod si uerum esset non oportuit dici: Regnauit mors ab Adam usq; ad Moysen, si ab initio usq; ad finem regnat in omnes. Aut fortē gradus fecit, ut ab Adam usq; ad Moysen regnauerit, & à Moysē usq; ad Christum, à Christo uero usq; ad finem, ut ad quam utilitatem hęc locutio proficeret, cum nec sic locutus probetur. Dixit enim ab Adā regnauit mors usq; ad Moysen.

sen, propter quod lex non erat manifestata, ut data lege sub autoritate eius uiuerent, scientes quid cauerent ne regnaret in eos mors. ¶ Igitur qui ante legem hoc seruauit natura duce quod postea lex mandauit, nunquid potest dici, quia mors regnauit in eum? Nam uide quid de eo scriptum sit. ¶ Peccatum, inquit, non imputabatur cum lex non esset, & adiecit, sed regnauit mors ab Adam usque ad Moysen, eo utique tempore quo lex non erat: & conuenit ut quia antequam lex daretur mors regnauit, in eos regnasse dicitur qui peccauerunt in similitudine præuaricationis Adæ, sicut supra memorauimus. ¶ Sicut enim post legem datam, qui fornicationi aut idolis seruiuerunt, contemnentes legislatorem, regnauit, in eos mors: ita & ante legem qui se sub lege præcesserunt, honorificantes autorem eius, non utique regnauit in eos mors. Propterea enim regnasse dicitur, quia cognitio unius dei euauerat in terris. Denique sic cœpit data lex: Ego sum, inquit, dominus deus tuus qui e-

Exo. 20

duxi te de Aegypto, de domo seruitutis, non erunt tibi dii alij præter me, & non facies tibi idolum neque ullam similitudinem. Data igitur lex est, ne mors regnaret, ut abolitis peccatis prioribus uni deo obsecundaretur genus humanum. ¶ Vnde alio loco dicit idem apostolus: Non regnet peccatum in uestro mortali corpore ut obediatis ei. Quo dicto ostendit etiam nunc regnare mortem si lex contemnatur. Quod enim regnum mortis est, nisi cum sit uoluntas eius dum imperat ad perniciem obediētis? Cuius imperij uoluntas caput est idololatriæ, & tamē sic præscribit nobis de Græcis codicibus, quasi non ipsi ab inuicem discrepent, quod fecit studium contentionis. Quia enim propria quis autoritate uti non potest, ad uictoriam uerba legis adulerat, ut sensum suum quasi uerba legis asserat, ut non ratio, sed autoritas præscribere uideatur. Constat autē quosdam Latinos, porro olim de ueteribus Græcis trās

latos

latos codicibus, quos incorruptos simplicitas temporū seruaui & probat: postquā autem à concordia animis dissidentibus & hæreticis perturbantibus torquere quæstiones cœperunt, multa immutata sunt ad sensum humanum, ut hoc contineretur in literis quod homini uideretur. Vnde & ipsi Græci diuersos codices habent. Hoc autem uerum arbitror, quādo & ratio & historia & autoritas obseruatur. Nam hodie quæ in latinis reprehenduntur codicibus, sic inueniuntur à ueteribus posita, Tertulliano, Victorino & Cypriano. Primū enim in Iudæa cœpit destrui regnum mortis, quia notus in Iudæa deus. Nunc autē in omnibus gentibus quotidie destruitur, dum magna ex parte ex filiis diaboli fiunt filij dei. Itaque non in omnes regnauit mors, sed in eos quæ peccauerūt in similitudine præuaricationis Adæ, sicut supra memorauimus. Adam autem in ideōq; forma futuri est, quia iam tunc in mysterio decreuit deus per unū Christum emendare, quod per unum Adam præuaricatum erat, sicut dicitur in Apocalypsi Ioannis apostoli. Agnus, inquit, qui occisus est à constitutione mundi. Deniq; subiecit.

Sed nō sicut delictum ita & donū.) Propter quod enim & formam esse dixit unius Christi unum Adam, ne & causa Adæ talē significasse putaretur, qualis & Christi est, ait: Sed non sicut delictū, ita & donum, quia in eo tantum forma Adam Christi est, quia quod unus peccauit, unus emendauit. ¶ Si enim in unius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia dei, & donum in gratia unius hominis Iesu Christi, in plures abundauit.) Hoc est, si unius delicto multi mortui sunt imitantes præuaricationem eius, magis gratia dei & donum in plures abundauit confugientes ad se. Plures enim gratiam consequuntur quā mortui sunt delicto Adæ. Vnde manifestum est non de hac morte quæ omnibus communis est significasse, quia omnes omnino moriuntur, & non tamen omnes gratiā consequuntur.

tur. Neq; mortē in oēs regnasse, sed in eos qui delicto Adæ mortui sunt significatur, quos in similitudinē præuaricationis Adæ dicit peccasse. Hi sunt quos dicit in unius delicto multos mortuos: gratiā autē dei in plures abundare, quia & his qui delicto Adæ mortui dicuntur, similiter peccantes, & in his qui non peccauerūt in hac Adæ præuaricationis similitudinē, dei gratia abundauit. Paterno autē peccato ex dei sententia erant apud in feros, gratia dei abundauit in descensu saluatoris, omnibus dans indulgentiam, cū triumpho sublatis eis in cœlum. ¶ Er nō sicut per unū peccantē, ita & donum. Nam iudicium quidē ex uno in condemnationem: donū autē ex multis delictis in iustificationē.) Manifeste diuersum est, quia uno Adæ peccato condēnati sunt, qui in similitudine præuaricationis eius peccauerūt, Gratia uero dei per Christum nō ex uno delicto, sed ex multis iustificauit homines, dando illis remissionem peccatorum. Hoc ad magnificentiam pietatis dei & Christi loquitur, ut cum delicto Adæ multi tenentur à morte secunda in inferno inferiori, donū tamē gratiæ dei cū iustum esset plecti illos, nō solum ignoscit illis, sed & iustificat. ¶ Si enim unius delicto mors regnauit per unū, multo magis abundantiam gratiæ & donationis & iusticiæ accipientes in uita regnabunt per unū Iesum Christum.) Contuēdum est unum esse sensum, & in nullo differre. Mortem enim dicit regnasse, non regnare, quia qui intellexerūt per legem iudicium dei, sublatis sunt de eius imperio. Regnauit autē, quia sine manifestatione legis timor dei in terris non erat. Superior ergo sensus est, ut quia mors regnauit ab Adam usq; ad Moysen in eos qui peccauerunt in similitudine præuaricationis Adæ, multo magis gratia regnet abundantia doni dei in uitam per unū Iesum Christū. Si em̄ mors regnauit, quare nō magis gratia regnet, quæ multo plures iustificat quàm hi sunt in quos regnauit mors? quāto magis gratia regnare credenda est, quæ confert uitā per Christū?

E Igitur

¶ Igitur sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem, sic & per unius iusticiam in omnes homines in iustificatione uitae.) Hoc est, sicut per unius delictum omnes condemnationem meruerunt similiter peccantes, ita & in iusticia unius omnes iustificabuntur credentes. Si qui autem condemnationem hanc generalem esse putant, simili modo & iustificationem generalem accipient. Sed non est uerum, quia non omnes credunt. ¶ Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt plurimi, ita & per unius obedientiam iusti constituentur multi.) Quos supra omnes dixit, hic plures & multos significat. Plures enim delictum Adae secuti sunt prauaricando, non omnes, & multi iusti constituentur, non omnes. Non ergo in eos regnauit mors, qui non peccauerunt in similitudine prauaricationis Adae. ¶ Lex autem subintrauit, ut abundaret delictum.) Potest dici e contra, non ergo oportuit dari legem, ne peccata crescerent. Si enim ante legem minus peccatum est, non opus fuit lege. Plane necessaria fuit lex ut ostenderet imputari apud deum peccata, quae impune fieri credebantur, ut de cetero scirent quod euitare deberent. Vnde Esaias, propheta: Lex, inquit, adiutorio data est. Ut quia ipsi naturae quodammodo inserta sunt iusticiae semina, addita lex est, cuius autoritate & magisterio, ingenium naturae proficeret ad fructum iusticiae faciendum. Sicut enim natiuitas interit nisi nutrimenta habeat, quibus forma adolescat, ita & naturale iusticiae ingenium, nisi habeat quod respiciat & ueneret, non facile proficit sed aegrotat, & superuenientibus cedit peccatis. Consuetudine enim delinquendi premis, ne crescat in fructu, & per hoc extinguitur. Prouidenter ergo data est lex, sicut testatur propheta, sed populus ueterem consuetudinem sequens, multiplicauit peccata. Ipso enim usu plus cepit peccare, quam antea peccauerat, & sic factum est ut data lege, non minuerent sed abundarent peccata. Apostolus enim ostendit quid prouenerit data lege, non quid lex fecerit. Quomodo autem legis ui-

tio crescebant peccata, quæ cōminatur ne peccetur, sed
 subintrasse dicitur, ut abundaret peccatum. Verum est,
 quia quasi profutura intrauit & cū humilitate: postea
 autem cœpit dominari eis quibus præceperat ne pec-
 carent, & peccabant. Ostendere enim cœpit lex abun-
 dantiam peccatorum, cumq; interdixerat pius fiebant, q̄
 facta erant. Igitur hoc modo ut abundaret delictū da-
 ta ē lex. Cōmendās enim Apostolus fidem p̄ quā utiq;
 peccata delentur, legem dixit fecisse ut abundarēt pec-
 cata, sicut supra dixi, quia non data est ut abolerentur
 peccata, sed ut abundarent, dum & ante legem peccato-
 res ostendit, & post legem reos omnes tenuit. ¶ Vbi au-
 tem abundauit peccatum, superabundauit gratia.

Manifestum est, quia cum abundaret peccatum, super-
 abundauit gratia, dum donū dei uenit ex promissione,
 & omnium pctā contexit, ut diaboli inuidia nihil se p̄
 fecisse doceat. Quia enim cum data esset lex ad utilita-
 tem humanam, id egit diabolus ut suadendo illicita ini-
 uerteret, ut quod profuturum datum erat, incontrariū
 proficeret, dum mandata contempta sunt, ut non utili-
 ras ex lege commendatio gratiæ dei, sed iudiciū ad uin-
 dictam procederet. Tunc iustus atque misericors deus,
 ut gloriam diaboli quam de triumphato homine quæ-
 fierat exinaniret, filium suum uenturæ decreuit, qui o-
 mnia peccata donaret, ut maior fieret leticia ex dono
 gratiæ, quàm fuerat luctus ex peccato. Gaudium enim
 doni dei etiam his proficit, de quibus triumphare non
 potuit satanas. Idcirco superabundauit gratia super pec-
 catum quod suasit faranas. ¶ Ut quemadmodum re-
 gnauit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per
 iusticiam in uitam æternam, per Iesum Christum do-
 minum nostrum. Peccatum regnauit uidendo opus
 suum peccantibus in mortem proficere, in qua gloria-
 batur simili modo, ut & gratia regnet per iusticiam in uitā
 æternā per Iesum Christū dominum nostrum, ut sicut
 per Adam cœptum peccatum regnauit, sic & p̄ Christū
 E 2 gratia

gratia. Sic autem regnat gratia per iusticiam, si accepta remissione peccatorum iusticiam sequimur, ut uidens gratia fructum se habere in bonis quos redemit, regnet in uita æterna, sciens nos futuros æternos. Superabundat ergo gratia, quia peccatum ad tempus regnauit: gratia autem in æternum. Dei enim regnum est gratia regnante, sicut diaboli regnum erat peccato regnante. Totum tamen ad Christum refert, ut omnis gratia dei à Christo discatur. Ad superiorem igitur sensum respondet dicens.

¶ CAPVT VI.

Vid ergo dicemus? **Permanebimus in peccato, ut gratia abundet? Absit.** Hoc est, nunquid semper peccandum est ut donum dei abundet, tegens nostra peccata, ut semper remissionem peccatorum sperantes, quia deus pius est, Christi gratiam proferamus: Non utique. Ideo enim nostri misertus est deus per Christum, ut de cætero non peccantes & meritum nobis & dei gratiam in nos regnare faciamus. Aufert enim regnum gratiæ dei & tradit peccato, qui rursus redit ad ueterem hominem, id est, ad ritum præteritæ uitæ. Duabus enim ex causis misericordiã accepimus, ut & diaboli regnum excluderetur, & dei imperium ignorãtibus prædicaretur, per hoc ipsum dignitate nobis quæsitã. ¶ **Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc uiuimus in illo?** Hoc dicit quoniã uiuentes peccato mortui eramus apud deum. Qui peccat enim uiuit peccato, sicut qui non peccat uiuit deo. Superueniente enim gratia dei per Christum, & nos per fidem lauacro spiritali regenerante, cœpimus uiuere deo, mortui autem esse peccato qui est diabolus: hoc est tamẽ mori peccato, liberari à peccato, fieri autem serui dei. Itaque mortui iam peccato non redeamus ad mala pristina, ne iterum uiuamus peccato & morientes deo amissa dignitate peccatam

nam quam euafimus incurramus.

A Nignoratis quia quicumq; baptizati sumus in Christo Iesu, in morte eius baptizati sumus? Hoc dicit, ut sciamus baptizatos nos iam non debere peccare, quia cum baptizamur comoriamur Christo, hoc est in morte eius baptizari. Illic enim omnia peccata nostra moriuntur, ut innouati deposita morte resurgere uideamur ad uitam renati. ut quomodo Christus mortuus peccato resurrexit, ita & nos per baptismum spem resurrectionis habeamus. Baptismum itaque mors peccati est, ut alia sequatur natiuitas, quae corporis mente compagine, hominem mente innouat sepulta omnium malorum actuum uetustate. ¶ Cōsepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem, ut quem admodum Christus resurrexit à mortuis per uirtutē patris, ita & nos in nouitate uitae ambulemus. Hæc dicens, etiam istud significat quod primum est, quia Christus corpus suum à mortuis excitauit. Ipse enim uirtus est dei patris, sicut dicit: Soluite templū hoc & ego tribus diebus excitabo illud, hoc autem dicebat de templo corporis sui, & quia resurrexit in nouā uitā quæ iā mori nesciat. Noua autem dicitur, quia à Christo data est, quæ est disciplina Christiana. Nos autē baptizati consepulti sumus Christo, ut de cætero hanc uitam sequamur, in qua Christus resurrexit. Baptismum itaque resurrectionis pignus est & imago, ut iā in præceptis Christi manentes, ad præterita denuo nō reuoluamur. Qui enim moritur, iam non peccat, mors enim finis peccati est. Nam ideo per aquā celebratur, ut sicut aqua sordes corporis abluat, ita & nos per baptismum ab omni peccato spiritualiter purgatos nos & innouatos credamus, ut quod incorporale est, inuisibiliter abluatur. ¶ Si enim complātati sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus. Tunc nos feliciter dicit posse resurgere, si similitudini mortis eius fuerimus complātati, id est, si in baptismo omnia uitia deponentes, in no

Ioan. 2.

E ; nam

1^a Ioānis 3.

uam uitam translati, de cætero non peccemus, p̄ quod
 simul & resurrectionis illius similes erimus. **S**imilitudo enim mortis, similem præstabit resurrectione. **Q**uod
 in epistola sua Ioannes Apostolus memorat, dicens:
Scimus cū apparuerit similes ei erimus, hoc est immortalem & gloriosum resurgere. Nec enim hæc erit similitudo ut nihil distet, quia similis erit in corporis gloria, nō in diuinitatis natura. ¶ **¶ Sciens hoc quia uet⁹ homo noster simul crucifixus est, ut destruat⁹ corpus pct̄i, ut ultra non seruiamus peccato. Qui em̄ mortuus est iustificatus est à peccato.**) Multa innectit & iterat, ut baptizatos doceat iam non debere peccare, maxime ne ad idololatriam reuertantur. Grauisimū enim crimen & caput totius erroris est, ne perdant gratiā acceptam à deo per Christum. Hominem ergo ueterē, actus præteritos dicit, quia sicut nouus homo p̄ fidem & puram uitam dicitur, ita & uetus homo per diffidentiam & malos actus. **Hos actus crucifixos dicit, id est, mortuos, ut corpus destruat⁹ peccati, quod est cuncta crimina.** Omnia enim pct̄a simul corpus appellat, quod destrui dicit per bonam uitam, & fidem catholicā. ¶ **¶ Si autem mortui sumus cum Christo, credimus etiā quod simul uiuemus cum illo.**) ¶ **¶ Manifestum est hos qui carnem crucifixerunt, id est, mundum cum uitijs & concupiscentijs eius, mori mundo & commori Christo, æternæ quoq; uitæ ac salutaris coimaginari, ut gloriæ Christi similes effici mereantur.** ¶ **¶ Caro uero, id est, corpus sic crucifigitur, si desideria eius calcantur, quæ manente in ea peccato, creantur ex præuaricatione primi hominis cœpta.** In carne enim diabolus crucifigitur. Ipse enim est qui fallit per carnem. **Caro ergo aliqui mund⁹ id est, elementa, aliquando uero corpus hominis intelligitur, uel ipsa anima sequens corporea uiria.** ¶ **¶ Sciens quod Christus resurgens ex mortuis, iam nō moritur, mors illi ultra non dominabit. Quod em̄ mortuus est pct̄o, mortuus est semel, quod autem uiuit, uiuit deo.**)

Securitatem

Securitatē æternitatis in resurrectione saluatoris ostēdit, ad quā uenire cōtingit si melioris uitę fuerit emulatio. Qui em̄ bene agēdo uiuit deo, hic uere uiuit, quā eternā habet uitā. ¶ Ira & uos existimate uos mortuos esse p̄c̄tō: uiuētēs autē deo in Christo Iesu dño nostro.) Sic loquit̄ ut doceat nō aliter mori posse p̄c̄tō & deo uiuere, q̄ ut in Christo sit oīs spes, quē dñm nostrū appellat, nihil legis ad salutē, p̄ficiat capeffendā in futuro seculo, qm̄ non aliter deo uiuitur quā per Christum.

NON ergo regnet peccatum in uestro mortali corpe, ut obediatis cōcupiscētijs ei⁹.) Mortale corpus est ex causa pr̄uaricationis Adę, ex fi de autem Christi fore creditur immortale. ¶ Ut autē ad promissionem hanc ueniat, non obediendum dicit peccato, ne regnet in uestro mortali corpore. Si autem nō regnat, non uidebitur corpus hoc esse mortale, quia in spe æternitatis est. Non prop̄ dissolutionē dixit mortale corpus, sed propter p̄nam gehennę, ut ille mortalis dicatur, qui in gehenna mittendus est, quia q̄ peccato obediunt, mortem inferni non euadunt, à qua saluator in se credentes liberauit. Mortale ergo dicēs corpus, totum hominē significauit, quia qui obediūt p̄c̄tō, mortales dicuntur. ¶ Anima enim, inquit, quę peccat ipsa morietur, id est, totus homo: nemo enim sine corpore iudicabitur. ¶ Sed neq; exhibeatis membra uestra arma iniquitatis p̄c̄tō.) Ostendit diabolus nostris nos iaculis expugnare. Occasio enim datur illi p̄ nostra p̄c̄tā, ut deserente nos deo, accepta potestate illudat & mortificet nos. Ideo membra nostra ab omni opere iniquitatis continere debemus, ut inimicus noster inermis inuentus subiciatur. ¶ Et non dixit: exhibere corpora uestra, sed membra uestra, membris enim minoribus erratur, non toto corpore. ¶ Sed exhibete uos deo tanquam ex mortuis uiuentes.) Mortē ignorantia & infidelitatem cum mala uita significat, quia uita est cognoscere deum per Christum. Quia enim nemo si-

Ezech. 18.

ne parente ortum sumit uitæ, omnia autem à deo orta sunt ad uitam per Christum, idcirco qui non cognoscit parentem omnium esse deum per Christum, uitam habere non dicitur, hoc est, sic habetur ac si non sit. Ipse enim semetipsum esse negat, dum sine parente deo esse se putat. Itaq; ignorantia & turpis uita mors est. Vicia enim ista mortem acquirunt, & nõ mortẽ hanc quẽ cõmunis est omnibus, sed mortẽ gchennæ, sicut supra memoraui, ut cognitio parentis dei & sancta conuersatio uita sit, non hæc quæ occasui subiacet, sed illa futuri seculi, quẽ uocatur eterna. Quã ob rem exhibete uos deo, inquit, quẽ cognoscentes profecistis in salutẽ, ut inhonestæ uitæ renunciãtes sitis ex mortuis uiuentes. ¶ Et mēbra uestra arma iusticię deo.) Tãta nos modestia cõuersationem nostrã uult gubernare, ut actus nostri iusticię dei proficientes, non mundanę iusticię, quia mudi iusticia sine fide est Christi, sine qua non uita sed mors est, arma præbeamus illi ad defendendos, cui cũ arma per opera bona præbemus, dignos nos facimus adiuuari ab ea, quia iusticia dei indignos despicit. Vbi em̃ iusticia dei fuerit, ibi habitat spiritus sanctus, ad adiuuandã imbecillitatem nostrã. Sicut enim peccato arma præbemus cum male agimus, ita & iusticię cũ recte uersamur mēbra custodientes ab omni turpitudine. ¶ Peccatum aut̃ uestri iã nõ dominabitur, nõ enim sub lege estis sed sub gratia.) Si secundũ præcepta quẽ dat ambulemus, peccatum nobis dicit nõ posse dominari. His enim dominatur qui peccant, non em̃ ita ambulantes ut præcipit, sub lege sumus: si uero nõ peccemus nõ sumus sub lege, sed sub gratia. Si autem peccemus, uertimur sub lege & incipiet nostri dominari peccatũ, quia qui facit peccatũ, seruus est peccati, & necesse est quod sit sub lege quam diu remissa non accipit. Peccatũ em̃ autoritate legis, reum facit peccatorẽ: ac per hoc cui data remissio est, & custodit se ne de cætero peccet, neq; peccatum ei dominabitur, neq; sub lege est. Cessat em̃ circa eũ autoritas

legis

legis, qui liberatus est à peccato. Quos enim reos tenet
 lex, traditi sunt illi à peccato. Qui ergo peccatis exutus
 est, non potest esse sub lege. **¶** Quid ergo? Peccabimus
 quia non sumus sub lege sed sub gratia? Absit. Quoniã
 lex à deo est, ac per hoc ne fortè opponeretur, ipse sibi
 proposuit: si ex deo est lex, inquit, cur nõ debemus esse
 sub lege? Hoc cognoscit ac docet cū dei uoluntate qui le-
 gis autor est, à Christo nos liberatos de sub lege. Quã-
 uis enim recte data sit lex, data est enim ut reos ostende-
 ret apud deum qui peccauerunt ante legē, & timori ef-
 set ut de cætero non peccaretur: sed quia imbecillitate
 infirmitatis suæ genus humanum à peccatis se inhibe-
 re non potuit, factum obnoxiiū mortis infernæ, motus
 deus pietate clementiæ suæ, qua semper humano gene-
 ri subuenit, prouidit per Christū, qua ratione despera-
 tis iam daretur medela, ut remissione peccatorū acce-
 pta, eruti à lege quę illos habebat obnoxios, releuati &
 reparati deo adiuuante per fidem, uitijs à quibus prius
 subacti fuerant repugnarent: ideoq; non peccauimus
 quasi legem spernētes dei, sed ipsius dei prouidentiam
 secuti sumus per Christū. **¶** Nescitis quia cui exhibetis
 uos seruos ad obediēdum, serui estis eius cui obedistis,
 siue peccati in mortem, siue obeditionis ad iusticiam.)
 Nunc ne aliud profitentes, aliud faciamus, & cū dei ser-
 ui dicimur, gestis serui diaboli inueniamur, præmonet
 & denunciat eius nos seruos esse, cuius & uoluntatē ex-
 plemus operibus, & nõ parū obesse deum confiteri do-
 minum, & actibus diabolo famulari. Nã hoc olim deus
 denotat & accusat dicens: Plebs hæc labijs me honorat,
 cor autem eorum lõge est à me. Et dominus ait in Euā-
 gelio: Nemo potest duobus dominis seruire. Et in lege
 dictum est: Deus non deridetur. **¶** Gratias autē deo quod
 cum fuissetis serui peccati, obedistis ex corde, in eã for-
 mam doctrinæ in qua traditi estis, credentes autem in
 Christo serui facti sumus iusticiæ.) Eius enim dicimur
 serui cui obedimus, Et quia iustū est obedire Christo,
 E 5 ipse

Esa. 19
 Luca. 16

ipse enim iusticia est, & quæ præcepit iusta sunt, idcirco dicit seruos nos factos iusticiæ ex corde non ex lege, ut professio nostra animi iudicio promatur. Per naturam enim inducti sumus ad fidem, non per legem, in qua forma doctrine dei imperio facti sumus qui finxit naturam. In natura enim habemus, ut cognoscamus à quibus & per quem & in quo sumus creati. Forma ergo doctrine est, in quam tradidit nos creator naturaliter: hoc est, quod supra dixit, ipsi sibi sunt lex, dum uident naturæ suæ esse quod credunt: ut quod ludæis lex & propheta prædicarunt de Christo, hoc gentiles ex corde confiteantur. Hinc gratias refert domino, quia cum essemus serui peccati, obediuimus ex corde credentes in Christum, ut seruiremus deo, non per legem Moysi, sed per legem naturæ. **¶ Humanum dico propter infirmitatem carnis uestre.** Dum infirmitatem carnis memorat, minus se significat exigere ab homine quod dignum est circa dei culturam. Denique subinfert. **¶ Sicut enim exhibuistis membra uestra seruire immunditiæ & iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra uestra seruire iusticiæ in sanctificationem.** Ut occasionem nobis auferret timoris accedendi ad fidem, quæ quasi importabilis nobis & aspera uideretur, ea mensura nos deo seruire præcepit, qua prius famulabamur diabolo, cum utique propensius deberemus seruire deo quam diabolo. Quippe cum hic salus illic damnatio operetur: medicus tamen spiritalis non plus à nobis exigit, ne dum præcepta quasi grauius fugeremus, perpendentes infirmitatem nostram, maneremus in morte. Unde dominus: Tollite, inquit, iugum meum super uos, quia suaue est & onus meum leue. **¶ Cum enim serui essetis peccati, liberi eratis iusticiæ. Quem enim fructum habuistis tunc in illis in quibus nunc erubescitis? nam finis illorum mors est.** Manifestum est, quia qui liber est à deo, est seruus peccati. Dum peccat enim, recedit à deo & fit sub peccato. Quales ergo sunt fructus

Mat. 13.

81.

etus peccati in quibus addiscentes bonam uitam confundimur, eo quod dudum turpiter uixerimus, & non solum hoc quia & sententia paganorum turpis & fœda est, maxime quæ in Phrygia inuenta est, in quo nisi spurcitijs interfit sacramentum mutum est & torpescit religio. **E**cce maculis plena libertas, & squaloribus obligata, cuius opus turpem mercedem habet, cuius finis mors. **F**inem dixit exitum uitæ & actuum, cui aut mors aut uita succedit. **S**ed hoc loco mors duplex, à morte enim ad mortem transitur. **N**unc uero liberati à peccato, serui facti deo, habetis fructum uestrum in sanctificationem, finem uero uitam æternam. Hoc est, si accepta remissione peccatorum, bonorum actuum æmuli fuerimus, acquirimus sanctitatem, finem uero habebimus, id est, exitum, uitam perpetuam. **M**orte enim hac quam finem dixit, transimus ad uitam quæ sine fine est. **N**am merces peccati mors est. Quæsum peccati mortem dicit, quia peccatum mors, **A**c per hoc qui de cætero abstinere se à peccatis, stipendium accipiunt uitam æternam, quia qui non peccant, alieni sunt à morte secunda. **G**ratia autem dei uita æterna, in Christo Iesu domino nostro. **S**icut enim sequentes peccatum, acquirunt mortem, ita & sequentes gratiam dei, id est, fidem Christi, quæ donat peccata, habebunt uitam æternam, ut gaudeant se ad tempus dissolui, scientes se hanc uitam consecuturos, quæ & omni tædio careat, & successionem non habeat. **Q**uam sanctus Symeon exoptans petiit se hinc dissolui ut tret in pace, id est, uitam quæ nullam patitur inquietudinem. **E**t hoc donum à deo per Christum nobis datum dominum nostrum testatur, ut deo patri gratias per nullum alterum nisi per suum filium agamus.

C A P V T VII.

A Nignoratis fratres, scientibus enim legē loquor.) Vt animos eorum firmet in doctrina diuina, exemplo humane legis utitur, ut per terrena suadeat cœlestia, sicut à mundi creatura deus agnoscitur. Quia enim unius est totū, licet diuersæ sint res, ex aliqua tamen parte sibi inuicem similes sunt. Sciunt ergo legem Romani, quia non sunt barbari, sed cōprehenderūt naturalem iusticiam, partim ex se, partim ex Græcis, sicut & Græci ex Hebræis. Quàmuis enim ante Moysen non latuerit lex, sed ordo nō erat neq; auctoritas, non leges Romanis ex Athenis perlatae sunt. Non ignorantibus ergo legem dicit. ¶ Quia lex dominatur homini, quanto tempore uiuit.) Non est occultum omnē uitā hominis esse sub lege naturæ quæ data est mūdo, hæc lex generalis est. Nunc uero aliam proponit specialem, quàmuis & ipsa generalis est, sed dum non recipitur ab omnibus fit specialis, per quam uult probare assertionem suam. Gradatim enim uult tradere ueritatem, dicit ergo. ¶ Nam quæ sub uiro est mulier, uiuente uiro alligata est lege uiri. Quod si mortuus fuerit uir eius, soluta est à lege uiri, igitur uiuente uiro uocabitur adultera, si fuerit iuncta alteri uiro.) Hæc lex de Euangelio est, non ex Moysse, neq; ex iusticia terrena. Aliquid ergo duce natura, aliquid ex lege Moyse addiscentes, profecti sunt per Euangelium Christi. Sequenti ergo exemplo apertius suadet Christianismum exutum esse à lege factorum, non ab omni lege, nec ultra iam expedire esse sub lege, ne gratiam dei euacuet reuersus sub legē, quia dei gratia liberauit à lege hominem, ut spiritu, id est, mente seruiat deo. Sicut enim mulier mortuo uiro, liberata est à lege uiri, non à lege naturæ, ita & hi qui gratia dei liberati à lege sunt à qua tenebantur rei, ut mortua illa sit, ut Christianismo iuncti non sint adulteri. Si enim lex apud illos uiuit, adulteri sunt & nihil illis proderit dici Christianos, quia obnoxij erūt ultio ni.

ni. Nec enim legis erit adulter, sed Euangelij, qui mortua lege iunctus Euangelio, post redit ad legem. Mortua enim lex dicitur, quando quem tenebat reum, cognitum est ei autoritate legis cessante. ¶ Quod si mortuus fuerit uir eius, liberata est à lege uiri, ut non sit adultera iuncta si fuerit alteri uiro) Sublati à lege accepta remissione peccatorum, & iuncti Euangelio, non sunt adulteri legis, quia mortua apud illos est. Si autem seruantes legem accedere se putant ad Euangelium, rei erunt & adulteri, quia uiua lege iunxerunt se fidei, erunt in utroque adulteri. ¶ Itaque fratres mei & uos mortificati estis legi, per corpus Christi.) Quoniam saluator non ster corpus suum diabolo crucifigere permisit, sciens pro nobis esse contra illum, idcirco per corpus Christi saluos nos dicit factos. Mori enim legi, deo uiuere est quia lex dominabitur peccatoribus. Cui ergo dimittuntur peccata moritur legi, hoc est liberari à lege. Itaque pro corpus Christi hoc consequimur beneficium. Tradens enim corpus suum saluator, mortem uicit & peccatum damnauit. In ipso enim peccauit diabolus, cum illum innocentem occidit, & qui peccatum omnino nesciret. Cum enim hominem sibi peccati causa defenderet, inuentus est in eo reus, in quo accusabat. Hinc factum est, ut omnes credentes in Christum eruantur à lege sublato peccato, quia uictum peccatum quod est diabolus per corpus Christi, non habet autoritatem in eos qui ad illum pertinent à quo uictus est. Dum enim non peccat & occiditur, quasi reus uicit peccatum de peccato, hoc est diabolus proprio peccato quod in eo admisit dānauit, & chirographum quod peccato Adæ decretum erat deleuit, quando ab inferis resurrexit data huiusmodi forma credentibus sibi, ut à morte secunda teneri non possent, ac per hoc mortui sumus legi per corpus Christi. Qui enim legi mortuus non fuerit, reus est, & qui reus est, secundam mortem euadere non potest. ¶ Ut fitis alterius quod ex mortuis resurrexit, ut fructificemus deo.) Hoc dicit, quia ideo

ideo mortui sumus legi, ut de cætero **CHRISTI** sumus serui solius, & hoc erit fructificare deo. Acquiratur enim deo, qui in gratia eius manet dignus resurrectione promissa. ¶ **Cum enim essemus in carne.** ¶ Cum in carne sit, negat se esse in carne. ¶ Est enim in corpore, quia hic dicitur esse in carne, qui aliquid sequitur quod lege prohibetur. ¶ Igitur in carne esse multifarie intelligitur. ¶ Nam omnis incredulus in carne est, id est, carnalis, & Christianus sub lege uiuens in carne est, & qui de hominibus aliquid sperat in carne est, & qui male intelligit Christum in carne est, & si qui Christianus luxuriosam habet uitam in carne est. ¶ Hoc loco tamen in carne esse sic intelligamus, quia ante fidem in carne eramus. ¶ Sub peccato enim uiuebamus, hoc est, carnales sensus sequentes utrius & peccatis subiacebamus. Sensus autem carnalis est, non credere spiritualia, id est, sine cōmixtione uirginem peperisse, & ex aqua & spiritu sancto hominem denuo nasci, & solutam animam à copula carnis rursus in carne surgere, De his diffidens, in carne est. ¶ Hinc uitia ait peccatorum, quæ per legem ostenduntur operabantur in membris nostris, ut fructificarent morti.) ¶ Manifestum est, quia qui non credit sub peccato agit, & captiuus trahitur ad uitia admittenda, ut fructum faciat morti secundæ. Lucrum enim tunc facit mors cum peccatur. In membris tamen dicit uitia operari, non in corpore, ne occasio esset male tractantibus corpus, quia in maloquio lingua arguitur, & in furto manus corripitur, & indissimulantes aures increpantur, & ita in cæteris, quæ uis de corde exeant, membrorum tamen ministerio explentur operibus. ¶ Disputatio hæc tangit Iudæos, & eos qui Christiani dicuntur & sub lege uolunt uiuere, ut ediscentes carnales se esse recedant à lege. ¶ Vitia tamen peccatorum quæ dominari in carne à gentibus dici per legem ostendi, non per legem fieri demonstrat.

index

index enim peccati lex est, non genitrix, reos faciēs peccatores. ¶ ¶ Nunc autem soluti sumus à lege mortis in qua detinebamur.) Soluti sumus à lege, dum remissio nem peccatorum accepimus. ¶ Non enim habet in nos potestatem, infidis enim & peccatoribus dominatur. Lex autem mortis ideo dicta est, quia punit reos: mortificat enim peccatores, non ergo mala est sed iusta. Quamuis enim malum sit patientibus quod infertur à lege, sed illa non est mala, quia iuste infert iram. Itaq; non mala est peccatoribus, sed iusta, bonis uero spiritalis est. Quis em̄ dubitet spiritale esse, prohibere peccare? Sed quia hoc non potuit ut saluaret hominē remittendo peccata, lex fidei data est, quæ credentes liberaret à dominio legis, ut possint reparare se ad uitam, quæ lex tenebat reos mortis. Ipsis enim lex mortis est, quibus irā operat causa peccati. ¶ ¶ Ita ut seruiamus in nouitate spiritus, & nō in uetustate litteræ.) His legem tangere putat, quam quidē ad comparationē legis fidei inferiore facit, non tñ inimicā iudicat. Nam ideo dicit nos erutos à lege mortis, ut seruiam⁹ legi fidei quæ nobis præsidium contulit salutare, quod uetus lex non potuit, ne gratiæ beneficium inanire uideamur, legi ueteri seruietes. Lex uetus non criminis utiq; nomen est, sed tēporis uel ætatis. ¶ Senuit enim quia cessauit. Lex autē spiritus ipsa est lex fidei, quia fides in anima ē, nec opibus addiscit sed corde creditur, & mens ipsa intelligit naturæ suæ esse quod credit, nec oculis cernitur, aut manibus palpatur, & quæ sperantur dona non uisibilia sunt nec terrena, sed spiritalia. ¶ Vetus ergo lex in tabulis lapideis formata est: lex autē spiritus in tabulis cordis spiritaliter scribit, ut sit æterna. Litera autē legis ueteris ætate consumit. Est & alia interpretatio legis spūs, ut quia prior lex ab ope malo inhibuit: hæc autē cū nec in corde peccare debere dicit, lex spiritus uocatur, ut totum hominē faciat spiritale. ¶ ¶ Quid ergo dicemus? Lex peccati est. Absit.) Quoniam legē mortis hanc dixit, & erutos

nos ab ea gratulatur, & in illa deo seruire negat, ne ini quam hęc asserere putaretur, hoc purgat cum dicit **Ab sit** ¶ Sed peccatū non cognoui nisi per legem.) Non ergo peccatum est lex, sed index peccati. **Ostēdit** enim & quę latebant peccata, & quę impune futura non essent apud deum. **Quo** comperto homo factus est reus, & ideo non uidetur gratias agere legi. **Quis** enim libēter habeat cum qui sibi pēnam imminere annunciat?

Legi autem fidei gratias agit, quia qui per legem Moy si reus factus est, per legem fidei reconciliatus est deo, quāuis & illa iusta & bona sit. **Ostendere** etenim immi nēs periculum bonum est. **Sed** huic magis gratias agit,

Exodi. 20.

per quem creptus de periculo uiuit ¶ Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret.) **In Exodo.** ¶ Nō concupisces.) **Non** discreuit concupiscentiam hanc à peccato sed miscuit, hoc significans, quia cum nec suspi tio quidem esset, istud non licere apud deum, cognoui, inquit, esse peccatum. **Sub** sua persona quasi generalem agit causam. **Lex** itaq; concupiscentiam prohibet, quę propterea quod oblectamento est, non putabatur esse peccatum. **Simplex** enim uidebatur causa, concupisce re aliquid proximi, hoc lex prodidit esse peccatum, se cularibus namq; hominib; nihil tam inultum uidetur & placidum, q̄ uoluptas. ¶ Occasiōe ergo accepta pec catum per mandatū, operatum ē in me omnem concu pifcentiam.) **Omnem** dicens concupiscentiam, cuncta peccata significat. **Supra** enim concupiscentiam iuxta legem memorat, cui nunc cętera addens uitia, omnem dixit concupiscentiam operatam in homine impulsu diaboli, quę in peccato significat, ut in contrarium fie ret homini lex, quę data erat ut prodesset. **Udens** em̄ diabolus auxilium per legem homini prouisum, quem in conditione se tam prop̄ peccatum **Adę**, q̄ propter ip̄sius habere, gratulabatur, intellexit factū aduersum se. **Quem** uidit enim factum sub lege, p̄ certo habuit de suo sublatū dominio, **Agnouerat** enim homo quomo do

do poenam inferni euaderet. Hinc exarsit iracundia ad uersus hominem, ut illi legem inuertet, ut prohibita admittendo, deum rursus offenderet, & denuo in potestatem diaboli caderet, **C**cepit non imperare, sed subtiliter fallere, quoniam in lege data amisit dominiū diaboli, sciens hominem ad dei iudicium de cætero pertinere. **Sine lege enim peccatum mortuū erat.** Hoc duplici genere intelligendum est, ut & diaboli in peccato sciat significatum, & hoc ipsum peccatum quod uocatur peccatū. Mortuus enim dicit fuisse diabolus, quia cessabat ab illusione hominis ante legem, sed erat quasi quietus: securus enim erat de possessione eius. Peccatū mortuum esse dixit, quia putabatur quod non imputaretur apud deum, ideo apud hominem mortuum erat, quasi impune peccaret. Nam non latebat peccatum, sicut supra dixit, sed ignorabatur hoc quia deus iudicaturus est. Quod cum data lege manifestum est reuixisse peccatū. Quare reuixit, nisi quia ante uixerat, & postea desidia hominum mortuum æstimatum est cum uiueret. Putabatur enim non imputari peccatum cum imputaretur, uiuens ergo pro mortuo habebatur. **Ego autem uiuebam aliquando sine lege.** Quid est sine lege uixisse, cum lex semper fuerit, sicut supra memoraui, nisi quia sine timore dei homo uiuebat, securus quod non esset deus iudicaturus actus humanos. **Sed cum uenisset mandatum, peccatum reuixit.** Ideo dixit reuixisse peccatum, ut significaret quia ante uixerat: postea autem desidia hominum mortuum æstimatum est cum uiueret, sicut assolet falsa fama fieri peregrinis. Hoc ergo significat, quod in initijs non latuerit peccatū putari apud deum, hoc est uixisse, sed cum consuetudo peccandi hoc obliterasset, mortuum æstimatum est, ut crimē cum persona deficere putaretur. Cum autem data esset lex uel reformata, reuixit apud eos apud quos mortuū æstimatum erat: ceperunt enim scire imputari peccatum. **Ego autē mortuus sum.** Mortuus est homo, quia uidebat se

se reum esse apud deum, qui ante se putabat non future obnoxium ex his quæ peccabat. ¶ Et inuentum est mihi mandatum, quod erat ad uitam datum, hoc esse ad mortem.) Verum est, quia lex ad uitam data est, sed cū hominem non solum de præterito, sed & de futuro peccatorem reum fecit, facta est lex data ad uitam, esse ad mortem, sed ut dixi peccanti, quia obedientibus proficit ad uitam. ¶ Nam peccatum accepta occasione per mandatum seduxit me, & per illud occidit.) Peccatum hoc loco diabolum intellige, qui autor peccati est. Hic occasionem per legem inuenit, quomodo crudelitatem suam de nece hominis satiaret, ut quia lex dominata est peccatoribus, homo instinctu eius prohibita semper admittens offenso deo ultionem legis incurreret, ut ab ea quæ illi per futura data erat damnaretur. ¶ Quia enim inuito illa data est lex, exarsit inuidia aduersus hominem, ut eo amplius uitiosis uoluptatibus macularet, ne manus eius euaderet. ¶ Itaque lex quidem sancta, & mandatum sanctum & iustum & bonum.) Ut nihil aduersæ suspicionis remaneret in lege, sic illam commendat, ut non solum iustam hanc, sed & sanctam & bonam pronunciet. ¶ Nā mandatum legem intelligi Euangelicus sermo testatur. Ait enim: Si uis ad uitam uenire, serua mandata. ¶ Quod ergo bonum est mihi, mors est? Absit.) Vere absit. Vnde enim fieri potest, ut quod bonum esse probatur, mors intelligatur? ¶ Sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem.) Diabolum per bonum, occasionem dicit accepisse ut malum operaretur homini, dum illum seducit ad mortem, quia ut ea quæ ante legem male gesta sunt, per illecebram cupidinis probarentur esse peccata, & de cætero uitarentur, data est lex manifestata in literis. Tunc incensus est satanas per bonum utique. Vidit enim prouideri homini, & illicita illi suaserit, ut pro uita ex lege ei mors, proueniret. Quod quidem negligentiam humanam ascribendum est, quæ sic uigorem naturæ suæ infirmauit cupiditate peccandi.

randi, ut suggestiones aduersarij reprimere nō posset. Inimicus tamen quem in peccato significat, ut appareat esse inimicus, per legem accepit occasionem operari homini mortem. Dum enim ad illicita illum suadet, apparet esse inimicus. Quamquam & ante legem, mortem homini procurauerit excepta prima causa Adæ. Post legem tamen maiores ei penas apud inferos, ubi mors secunda est, adinuenit. Minus enim criminis est ante legem manifestatam peccasse, quam post legem.

¶ Ut fiat supra modum ipsum peccatū peccans per mandatum.) Quid est supra modum, quasi datus sit modus delinquentibus, cum peccari non liceat? Sed dei uerba sunt dicentis: Non sunt completa peccata Amorrhæorum. Per quod ostendit mensuram quandam esse delictorum, quam cum impleuerint peccatores uita digni minime iudicentur. Sicut & Pharaō quia istū modum impleuerat, dei uirtutes & signa in illum ostensa sunt, per quæ cæteri territi ad emolumenta uitæ se exercebant, ut in mortuo uita discatur. Sed alius est modus quem tractat Apostolus. Ut ostendat enim plus peccatum esse sub lege, quam fuerat ante legem, supra hunc modum peccatorum ampliorem modum significat creuisse post legem, inuidia & astucia satanæ, ut prouidentia dei contraria fieret homini, cum timore legis minime peccare debuerint. Ideo deus ut inuidiam diaboli uinceret, & prouidentiam homini ratam faceret, mutauit ordinem, mittens saluatorem Christum, qui & diabolum uinceret, & statuta dei erga hominē firmaret.

¶ Scimus enim quod lex spiritalis est.) Quoniam scē sentibus legē loquitur, ideo ait: Scimus quia lex spiritalis est. ¶ Ego autem carnalis sum uenundatus sub peccato.) Legem Moyfi spiritalem uocat, quæ est data in tabulis, quæ quia peccare prohibet spiritalis est, quippe cum uisibilia & carnalia coli prohibeat. Hæc ad commendationem legis pertinent, ne culpa digna putaretur, quia seueritate exercuit in peccatores.

Hominem autem carnalem appellat, dum peccat. **V**enditus sub peccato. Hoc est, uenditum esse sub peccato, ex Adam qui prior peccauit originem trahere, & proprio delicto subiectum fieri peccato, sicut dicit **E**saias propheta: **V**enditi, inquit, estis peccatis uestris. Adam enim uendidit se prior, ac per hoc omne semen eius subiectum est peccato. Quam ob rem infirmum esse hominem ad precepta legis seruanda, nisi diuinis auxilijs muniatur. Hinc est unde ait: **L**ex spiritalis est, ego autem carnalis sum uenudatus sub peccato, hoc est, lex firma est & iusta, & caret culpa, homo autem fragilis est & paterno subiugatus delicto, ut potestate sua uti non possit circa obedientiam legis, ideo est ad dei misericordiam confugiendum, ut seueritatem legis effugiat & exoneratus delictis, de cetero deo fauento inimico resistat. **Q**uid est enim subiectum esse peccato, nisi corpus habere uitio animae corruptum, cui se inferat peccatum & impellat hominem quasi captiuum delictis ut faciat uoluntatem eius? Hinc dominus inter cetera ait: **V**enit enim diabolus & tollit quod seminatum est in cor illorum, ne salui fiant. **V**nde idem **A**postolus in alia epistola ait: **N**on est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, contra spiritalia nequiciae in caelestibus, quos satellites constat esse satanae. Nam ante praeuaricationem hominis, prius quam se manciparet morti, non erat his potestas ad interiora hominis accedere, & cogitationes aduersas inserere. **V**nde astutia eius factum est, ut confabulatione per serpente[m] hominem circumueniret. **P**ostquam autem circumuenit eum & subiugauit, potestate in eum accepit ut interiorum hominem pulsaret, copulans se menti eius, ita ut non possit agnoscere, quid suum sit in cogitatione, quid illius, nisi respiciat legem. **¶** **Q**uod enim operor non intelligo. **¶** **N**on intelligit quod operatur, quia uidet aliud se per legem scire & aliud agere. **¶** **N**on enim quod uolo hoc ago, sed quod odi illud facio. **S**ubiectus peccato, **facit**

facit utiq; quod non uult. ¶ Si autem quod odi illud facio, consensio legi.) Probat legem recte prohibere, quando inuitum se hoc facere quod lex uetat profiteſ, & nature ſue dicit eſſe quod mandat lex, quia qd extra facit, odioſum ſibi dicit. ¶ Nunc autem iam non ego operor illud, ſed quod habitat in me peccatum.) Quoniam audit legē prohibere quod agit, & conſentit non debere fieri, ac per hoc aliud eſſe cuius impuſſu hæc agi declarat, id eſt, peccatum. Peccatū autem ideo ſemper nominat, cum ſciatur diabolus eſſe cum angelis ſuis, quia niſi peccaſſet primus homo, hæc non prouenirent, ac per hoc peccatum eſt, quod ea omnia facit. ¶ Scio em̄ quoniam in me nō inhabitat, id eſt, in carne mea bonum.) Non ſicut quibusdam uidetur carnem malam dicit, ſed quod habitat in carne non eſſe bonum, ſed eſſe peccatū. Quomodo inhabitat in carne pctm̄, cum non ſit ſubſtātia ſed præuaricatio boni. ¶ Quoniam primi hominis corpus corruptum eſt per peccatum ut poſſit diſſolui, ipſa pcti corruptio per cōditionem offenſionis manet in corpore, robur tenens diuine ſententiæ datę in Adā, quod eſt ſignum legis diaboli, cuius inſtinctu peccauit Adam. Per id ergo quod facti cauſa manet, inhabitare dicitur pctm̄ in carne, ad quam diabolus accedit, quaſi ad ſuam legem, & manet quaſi in pctō peccatum, quia caro iam pcti eſt, ut decipiat hominem ſuggeſtionibus malis, ne homo faciat quod præcipit lex. ¶ Nam uelle adiacet mihi.) Tām bona aſſerit quæ iubet lex, ut naturaliter ſibi placere dicat & uelit facere. ¶ Perficere autem bonum non inuenio.) Et placet ergo quod à lege iubetur, & uoluntas eſt faciēdi, ſed ut impleatur, poteſtas & uirtus deeſt, quia ſic preſſus eſt poteſtate pcti, ut non poſſit ire quod uult, neq; ualeat contradicere, quia poteſtatis eius alter eſt dominus. Homo enim iam conſuetudine peccandi grauat, & facilius ſuccumbit peccato q̄ legi, quam ſcit bona docere, ac ſi uelit bona facere, premit illum conſuetudo adiutore inimico. ¶ Non

enim quod uolo facio bonum, sed quod nolo malū hoc ago.) **S**æpe repetit ut dilucidet. Hoc ergo est quod supra dictum est, quia ut captius per supradictas causas illud cogitur facere quod uult peccatum. ¶ **S**i autem quod nolo hoc facio, iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.) Hoc est quod iam supra memorauit, quia pressus & subiugatus peccato, non suam sed illius perficit uoluntatem. Nunquid quia inuitū hominē dicit peccare, immunis debet uideri à crimine, quia hoc agit quod non uult, pressus uel potestatis. Non utique, **I**pfius enim uitio & desidia hæc cœpta sunt. Quia enim mancipauit se per assensum peccato, iure illius dominatur. **P**rimū enim suadet ut uictō iam dominetur. **A**postolus autem ut gratiam dei referat, hæc exponit de quātis malis hominem liberauerit, ut quæ exitia ex **A**dām trahit, quæ uero beneficia per **C**hristum consecutus est, cui nec lex subuenire potuit, demonstraret. ¶ **I**n uenio igitur legem uolenti mihi facere bonum, quia in est mihi malum.) **L**egē **M**oyſi asserit uoluntati suæ dare consensum contra peccatum quod in carne habitat, quod aliud cogit facere quàm quod uult homo & lex. ¶ **C**ōdelector enim legi secundum interiorē hominē.) **A**nimum his oblectari dicit, quæ à lege traduntur: hic est interior homo, quia non in animo habitat peccatū sed in carne, quia est ex origine carnis peccati, & per traducem fit omnis caro peccati. **S**i enim anima de traduce esset, & ipsa & in ipsa habitaret, quia anima **A**dē magis peccauit quàm corpus, sed peccatum animæ corrumpit corpus. **I**n carne ergo habitat peccatum quasi ad ianuas animæ, ut non illam permitrat ire quod uult. **I**n anima autem si habitaret, nunquā se cognosceret homo, nunc autem cognoscit se, & delectatur legi dei. ¶ **V**ideo autem aliā legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, & captiuum me ducentem in lege peccati quod est in mēbris meis.) **D**uas leges memorat, ex quibus unā in membris suis uidere se flagitat, id est, in exte-
riore

riore homine qui est caro uel corpus. Hęc est lex aduersa, hęc repugnans animo, trahens illum captiuũ in conditionem peccati, ne ultra egrediens inueniat assertorem. Alia est lex mentis, quę est lex Moyfi uel naturalis, quę est in animo, Hęc pressa est uiolētia peccati, negligētia quidem sua, quia dum diligit uirtia, subiecit se peccato, ut ipsa consuetudine teneretur captiua. Dominiatur enim homini consuetudo. Quatuor quidē leges nominat. Primam legem spiritalē, quę est etiā naturalis, quę reformata est per Moysem, & posita in autoritate, ipsa est dei lex. Deinde legem mentis consentientem legi dei. Tertiam legē peccati, quam ex pręuaricatione primi hominis in membris dicit habitare. Quartā uero quę in membris uidetur dum suggerit mala & recedit. Sed hęc leges iteratę quatuor uidentur, cū sint duę, id est, boni & mali. Lex enim mentis ipsa est lex spiritalis siue Moyfi, quę uocatur lex dei. Peccati uero lex eadem est quę & illa quā in mēbris dicit uideri, quę contradicit legi mētis nostrę. ¶ Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum.) Infelicem hominē dicit, quia nascitur sub peccato. Nunquid nō uere infelix est homo, qui in hanc hęreditatē pręuaricationis successit, hospitem secum habens peccatũ, per quod ad illũ aditum habet satanas. Gradus enim fabricauit Adam, per quos ad filios eius expoliator ascendit, nisi clementissimus dominus motus misericordia gratiam suā per Christum dedisset, ut releuatum genus humanum, remissione peccatorum accepta, de cætero possit respicere repressio & damnato peccatō. Potest em̄ exoneratus malis & purgatus resistere aduersario, potestate accepta contra illum dum adiuuatur à deo. Hic quasi legem fidei tertiam inducit potiore, quam & gratiam uocat, quę ex lege tamen spiritali originem habet, quia per hanc liberatus est homo, ut quia Moyfes dedit legem, deditq; & dominus, duę dicantur, una tamen intelliga

tur quantum ad sensum & prouidentiam pertinet. **I**lla enim iniriatrix est salutis, hec uero consummatrix. **S**ed non hanc partem legis dico, que in neomenijs est & circuncisione & in escis, sed que ad sacramentum dei pertinet & disciplinam. **G**ratia dei liberatus est homo, de corpore mortis huius. **H**anc dicit mortem, quam supra ostendit in necem hominis per peccatum inuentum apud inferos, que appellatur secunda. **C**orpus autem mortis est, cuncta pct̃a. **M**ulta enim unum corpus sunt, singula quasi membra uno autore inuenta, ex quibus homo creptus gratia dei per baptismum, supradictam mortem euasit. **N**ec enim in carneo corpore positus de eo ipso ereptum se diceret, sed hoc corpus dixit quod superius per baptismum & obseruantiam legis destrui significat. **N**am & tum dicit, de corpore mortis, ostendit aliud corpus esse non mortis. **C**igitur ego ipse mente serui legi dei.) **L**egi dei, cum dicit, & **M**oyfi significat legem & **C**hristi. **C**arne autem legi pct̃i.) **E**go ipse, id est, qui liberatus sum de corpore mortis. **I**n corpore est, quomodo liberatus est de corpore mortis, nisi quia liberatus est à cunctis malis? **R**emissio enim peccatorum omnia tollit pct̃a. **L**iberatus ergo de corpore mortis, gratia dei per **C**hristum mente uel animo serui legi dei: carne autem legi pct̃i, id est, diaboli, qui p̃ subiectam sibi carnem, suggestiones malas ingerit animæ. **Q**uia ergo duplex est homo, carne conuersus & animo, legi dei mente seruire se dixit, quia animus deuotus est deo, & recuperata sui potestate, repugnare potest pct̃o quod per carnem operatur. **Q**uia enim caro corrupta est & morti subiecta, que sic facta erat ut societate & coniunctione animæ non moreretur, recepit desideria quorum quasi honorem quendam transfert ad animum ut etiam ipse generetur. **S**ed quid respuit illam mortem? **G**ratia dei. **M**ente serui legi dei, carne autem legi pct̃i, sicut dictum est. **I**tam enim liber animus & in consuetudinē bonam reuocatus, spiritu san-
cto

Et adiuuante, malas suggestiones potest spernere. Red-
 dita est enim illi autoritas qua audeat resistere inimi-
 co. Qui enim iam non est obnoxius, minime poterit in-
 dagari in uitrijs. Caro autem quia iudicium non habet,
 neque capax est discernendi, est enim bruta natura, non
 potest inimico aditum claudere, ne ueniens introeat,
 atque animo contraria suadeat, ac per hoc carne ait ser-
 uuit legi peccati. Cum enim unus homo carne constet & ani-
 ma, ex illa parte qua sapit deo seruit, ex altera autem
 qua stolidus est legi peccati. Si autem homo in eo quod
 factus est perdurasset, non esset potestas inimico ad car-
 nem eius accedere, & anime contraria susurrare. Ut au-
 tem totus homo minime reparatus fuisset Christi gra-
 tia ad statum pristinum, sententia obstitit data in Adā.
 Iniquum enim erat soluere sententiam iure depro-
 ptam. Idcirco manente sententia, prouidentia dei re-
 medium inuentum est, ut adhiberet homini salus, quā
 proprio uitio amiserat, ut hic sanatus crederet, quia ad-
 uersarius eius deuictus potentia Christi, non auderet
 transpuncta sententia primæ mortis hominē sibi defen-
 dere, adunato genere Adæ, ne ad primæ originis red-
 deretur facturam iam totus permanēs immortalis.

CAPVT VIII.

NIL enim nunc damnationis est his
 sunt in Christo Iesu, qui non secundum
 carnem ambulant.) Verum est, quia nul-
 la erit damnatio horū qui sunt in Chri-
 sto Iesu, legi dei solliciti seruientes. Lex
 enim spiritus uite, in Christo Iesu libera-
 uit me à lege peccati & mortis.) Securitatem flagitat
 homini per gratiam dei, ut de suggestionibus diaboli
 non sit sollicitus, dummodo spernat illas. Nihil enim
 oberunt homini apud mortem secundam, quia lex fi-
 dei, id est, spiritus liberauit hominem à morte secūda

F 5 damnato

damnato peccato. Nec obesse iā hominī, quia carnī in-
est peccatum, si modo repugnet ille memor auxiliū dei,
sed & coronandus est qui peccati manentis premit con-
silia. Magna enim sollertia est domestici hostis infidias
euitare. Lex ergo spiritus uitæ, ipsa est lex fidei. Nam &
Moysi lex spiritalis est, quia prohibet peccare, non ta-
men uitæ, quia reis mortis peccata remittere non po-
test ut uiuificet mortuos. Hæc uero quia & peccare nō
uult, & à morte reuocat, lex spiritus uitæ appellatur,
non per literam constans, sed per spiritum, quia corde
creditur & spiritus est quod creditur. Hæc itaque lex
in Christo Iesu, hoc est, per fidem Christi liberat credē-
tem à lege peccati & mortis. Lex peccati est, quā in mē-
bris dicit habitare, quæ suadere nititur aduersa. Lex ue-
ro mortis Moysi lex est, quia mortificat peccatores.

2. Corin. 3

Nam & in alia epistola inter cetera dicit de autoritate
legis: Si ministratio mortis formata in lapidibus fuit
in gloria. Nō ergo mirū, si lex spiritalis dicatur & lex
mortis, cum & Euangelium eodem modo sit. Dicit em̄

2. Corin. 2

alio loco inter cetera, .¶ Alijs odor uitæ ad uitam, alijs
odor mortis ad mortem. Quos enim opinio uirtutum
aut rerum gestarum, uisus aut auditus attrahebat ad fi-
dem, his odor uitæ erat euangelium. Illis autem quorū
sensum inflammabat facta uirtus ad contradicendum,
mortis erat odor prædicatio fidei. Vna ergo cum sit fi-
des, diuersitatem præstat hominibus, sicut & sol cum sit
unus cæram soluit, lutum stringit. Qua ergo quis men-
te odoratus fuerit fidē, sic proficiet illi. Sed dicitur for-
te: Si eadem præstat fides quæ & lex, cur nō etiam ipsa
ex parte lex mortis dicatur: mortificat enim non cre-
dentes? Sed non ita est. Fides enim data est quæ iustifi-
cat confugientes ad se ut remittat eis quos lex tenet re-
os, ut agentes sub fide, liberi sint à peccato. Nam sub le-
ge agentes obnoxij sunt. Qui ergo non obediunt fidei,
non occidentur à fide, sed à lege, quia non accedentes
ad fidē rei tenentur à lege, ideoq; omnes qui malo ani-

mo

mo odorantur uerba fidei, remanent in morte. Videamus nūc quid intersit cum dicitur lex spiritalis, & lex spiritus. Hoc interest, quia idcirco dicitur lex spiritalis quia præcepta dat per quæ non peccetur, quia qui non peccat spiritalis uocatur, emulus superiorum cœlestiū. Lex autem spiritus propterea uocatur, quia deus cuius fides est, spiritus est. Illic ergo uerba sunt, hic res. Illic quæ dei sunt, hic deus ipse. Quia quod impossibile erat legis in quo infirmabatur per carnem, deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, de peccato damnauit peccatum in carne. Hęc dicit ut baptizatos securos reddat, quia liberati à peccato sunt. Quoniã quod impossibile erat, inquit legis, cui impossibile? Nobis scilicet impossibile erat mandatum legis implere, quia subiecti eramus peccato. Ob hoc deus filium suum misit in similitudinem carnis peccati. Hęc est similitudo carnis, quia cum eadem caro sit quæ & nostra: non tamē ita facta in utero est & nata, sicut & caro nostra. Est enim sanctificata in utero, et nata sine peccato, & neq; ipse in illa peccauit. Ideo enim uirginalis uterus electus est ad partū dominicum, ut in sanctitate differret caro domini à carne nostra. In causa enim similis ē, non in qualitate peccati substantiæ. Propterea ergo similem dixit, quia de eadem substantia carnis, non eandem habuit natiuitatem, quia peccato subiectum non fuit corpus domini. Expiata est autem à spiritu sancto caro domini, ut in tali corpore nasceretur quale fuit Adæ ante peccatū, sola tamen sententia data in Adam. Misso ergo deus Christo de peccato damnauit peccatum, hoc est, peccatū peccato proprio damnauit. Christus enim cum à peccato crucifigitur, quod est fatanas, peccauit peccatū in carne corporis saluatoris. Quo facto damnauit deus peccatum in carne, ibi utique ubi peccauit. Sicut & in alia epistola ait: Detriumphans illos in ipso, id est, in Christo. Nam solet dici de quocunq; damnato in qua causa damnatus est, respōdetur, ut pura,

in homicidio. Ita & peccatum in carne damnatum est, hoc est, in peccato quod admisit in carne. Hoc itaq; peccato reus factus satanas, amisit dominium retentorum animarum, ut iam signatos signo crucis in qua uictus est, in secunda morte tenere non audeat. Quam ob rem ad securitatem nostram hæc tractat Apostolus. ¶ ¶ Ut iustificatio legis adimpleretur in nobis qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Ideo damnatum dicit peccatum, ut impleretur in nobis iustificatio legis datæ à Moysè. Sublati enim de conditione legis, facti sumus amici eiusdem. Iustificati enim amici legis sunt. Quomodo autem impletur in nobis iustificatio, nisi cum dat remissio omnium peccatorum, ut sublatis peccatis, iustificatus appareat, mente seruiens legi dei, hoc est, non secundum carnem ambulare, sed secundum spiritum, ut deuotio animi qui est spiritus, non consentiat desiderio peccati, quia per carnem seminat concupiscentias animæ quod inest peccatum. Si damnatum est peccatum, quomodo inest? Damnatum est & à saluatore & triplici genere damnatum. Primo enim in loco damnauit peccatum, dum non peccauit dissentiens à peccato. Deinde in cruce peccatum quia peccauit, damnatum dicitur. Vnde sublata est illa autoritas, quasi peccati, qua detinebat homines in inferno propter delictum Adæ, ut de cætero in quibus signum crucis est, detinere non audeat. Tertio damnauit peccatum, dum irrita fecit delicta remissione peccatorum concessa. Cum enim peccator causa admisit si peccati damnandus esset, ignoscens autem ei, damnauit in eo peccatum. Itaq; si & nos saluatoris exemplo non peccemus, damnamus peccatum. ¶ ¶ Qui enim secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt. Hoc dicit, quia qui suggestioni quæ efficitur per carnem obtemperat, quæ carnis sunt sapit. Hoc enim illi suaue uidetur quod sequitur, contra fas appetens usum & sententiam erroris carnis, in carne enim mundanus error signatur quacumq; ex parte. ¶ ¶ Qui uero secundum spiritum ea quæ
sunt

Sunt spiritus sentiunt.) Manifestū est, quia qui se à carnis desiderijs continet, iuxta legem mentis uiuit. Hoc enim illi utile uideatur sapere, qđ conueniat legi.

NAm prudentia carnis mors est.) Prudētia carnis peccatum est, quod generat mortem. Prudentia enim ideo dicitur, cum res sua sit, quia secularibus hominibus errores ex uisibilibus concepti, siue in sensu siue in actu contra legem dei, prudentia uidentur, maxime quia omnis industria & astutia illorum in eo est, ut peccent. Sapere enim sibi uident si istud diligētius curent, cum nihil stultius sit qđ peccare. ¶ Est & alia prudētia carnis, quę mundanis rationibus inflata, negat aliquid fieri quod mūdi careat ratione. Vnde deridet uirginis partum, carnis resurrectionem. ¶ Prudentia autem spiritus, uita & pax.) Vere hęc est sapientia, quę uitam acquirit & pacem. Sequens enim spiritualia contemptis illecebris uitę pręsentis, æternā habebit uitam cum pace, id est, sine inquietudine. Vbi enim perturbatio est, & pœna est. ¶ Quoniam sapientia carnis inimica est deo.) Legi enim dei non est subiecta, nec enim potest. Non carnem dixit inimicam sed sapientiã carnis, id est, non substantiam sed actus, aut cogitationem siue asseuerationem quę nascitur ex errore. Sapientia ergo carnis est primum in loco astrorū ab hominibus inuenta disputatio, deinde uisibilium oblectatio. Hęc inimica deo sunt, quia elementorum dominum & opificem mundi his cōquæquant quę fecit, astruentes nihil posse fieri pręter quã mundi continet ratio. Quam ob rem negant deum fecisse, ut uirgo pareret, aut mortuorum corpora resurgerēt, quia stultum est, inquit, ut deus fecerit ultra qđ sapit homo. ¶ Prudētes mundi, qui putant deum non debere aliter facere qđ ab eo facit condita creatura, ut ipse similis creaturis putetur. ¶ Sic cęcati sunt ne uideant qualē contumeliam deo faciūt. ¶ Opus enim quod in laudem suam predicanda facere dignatus est, isti uituperantes incredulū &

¶ sunt

runt, ac per hoc legi dei hoc studium subiectum esse nō potest, in eo quod exercitatur ut dei gestis repugnet.

¶ Qui enim in carne sunt, deo placere non possunt.) Sapientes mundi in carne sunt, quia respicientes mundū, spiritali sapientiā resistunt, quia totus mūdus caro est. Omne enim uisibile carni deputatur : cognata em̄ sunt carnis, imō elemēta carnis. Ideoq; qui mundanis rebus obtemperat, in carne est. **¶ Vos autem non estis in carne sed in spiritu.**) In carne positi dicuntur, non esse in carne, si assentientes Ioanni apostolo mundana non diligant. Sententia enim homini sua quasi fingit naturā, ut hoc appelletur quod sentit. **¶ Si tamen spiritus dei habitat in uobis.**) Hoc ideo ambigue dicit, quia in lege inducti, non adhuc perfectæ erant fidei, sed spem in eis uidebat perfectionis. Vnde aliquādo quasi perfectis loquitur, aliquādo quasi perfecturis, hoc est aliquando laudat, aliquādo commonet, ut si secundum supra memorata uersentur iuxta legem nature, in spiritu esse dicuntur, quia spiritus dei in eo habitare non potest, quī carnalia sequitur. **¶ Si quis autem spiritum Christi nō habet hic non est eius.**) Spiritum dei nunc spiritum dicit Christi, quia omnia patris, filij sunt. Hoc ergo dicit, quia qui supradictis erroribus subiectus est, ad Christum non pertinet: spiritum enim eius non habet, quē ut filius dei esset acceperat. Duabus enim ex causis deserit hominem spiritus sanctus, cum aut sensum carnis habet, aut gesta. Itaq; per hæc ad bonam conuersationem compellit. Quāuis enim bonitate dei erigantur homines, non erunt tamen filij dei uocati nisi sic uixerint, ne satis indigni concessio nomine uideantur. **¶ Corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus uero uita propter iustificationē.**) Peccati causa corpus mortuum aserit eorum quos deserit spiritus sanctus, nec ad istum, id est, spiritum quis eorum passione potest peruenire. Spiritus em̄ dei nescit peccare. Ad iustificationē enim datur, ut adiutorio suo iustificet. Ergo quia peccare

care nescit, uita est. **Mori enim non potest, quia per peccatum mors: ac per hoc sibi peccator oberit, non spiritui quem accepit. Nec enim spiritus erit in causa, qui uoluit iustificare. Signum enim iustificationis, hoc est in homine, ut per id quod inhabitat in eo iustificatus appareat esse filius dei. Non enim in ficto homine, neque in corpore subdito peccatis potest habitare spiritus sanctus, sicut dicit Salomon. Si quis autem denuo carnaliter uiuat, desert⁹ ab spiritu sancto, in iniusticia sua morietur. Corpus autem dicens, totum hominem significat mortuum p^oti causa. Sicut & à propheta sub uocabulo animæ totus homo significatur, quasi à parte totum. Ait enim: Anima quæ peccauerit ipsa morietur. Nunquid sine corpore? Hic corpus pro toto homine posuit, ille autem animam. Et alius Propheta carnem dicendo, totum hominem significauit. Ait enim, Videbit omnis caro salutare dei. Et quoniam baptizato datur spiritus sanctus, etiam ipsius esse spiritus dicitur. Idcirco cætera hominis ad comparisonem eius corpus appellauit, Præterea quod anima dum peccat caro dicitur: hoc enim uocatur quod sequitur, sicut sepe iam dixi. Simili modo & dominus cum in passione sua diuinitatē suam minime formidare uellet intelligi, sed hominis esse mæsticiam, ait: Spiritus quidem promptus est caro uero infirma, ut in spiritu deum, in carne uero hominem significaret. Quod si spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis habitat in uobis, qui suscitauit Iesum à mortuis, uiuificabit & mortalia corpora uestra, propter inhabitatē spiritū eius in uobis. Ipsum sensum eadē tractat ratione. Corpora enim dixit, per que hoies significat. Et quia supra dixit propter p^oti corpus mori morte secunda, hic iterū propter bonā uitā, mortalia corpora uiuificari promisit, id est, totum hominē. Igitur fratres debitores sumus non carni, ut secundum carnem uiuamus. Rectum & manifestum est non nos adinventioni Adæ quia carnaliter egit
obie-**

Sap. 1

Eze. 18

Esa. 40

obsecundare debere, qui prior peccans, mortem nobis hereditatis titulo dereliquit, sed legi Christi seruire nos debere, qui nos spiritali ratione à morte suprascripta redemit. Huic enim debitor es sumus, q nos carnalibus uitis fordidatos per lauacrum spiritus ablutos iustificauit, & filios dei fecit. Prius enim in carne positi exēplo Adæ uiuebamus subiecti peccatis, nunc ꝑo liberati redere debemus obsequium redemptori. Quod quidem obsequiū non illi utiq; proficit, qui nullius eget, sed nobis uitam acquirit æternam. Sic enim diligit nos ut sibi imputet quod nobis promissit. ¶ Si enim secundum carnem uixeritis, moriemini. Nihil enim uerius, quia si secundū Adam uixerim⁹ moriemur. Adam enim ꝑꝑuaricans uendidit se peccato, carni deputatur. **O**mne enim peccatum caro est. Propter quod enim deforis uitia & delicta nascuntur ex sensibus, de auditu, uisu, odoratu, uel gustu, carni deputantur. Omnis enī cogitatio foras respiciens incurrit delictum. Nam & primi hominis deforis peccatum natum est, secundum carnē ergo uiuere mors est. Omnis enim actus carnis extra legem est. ¶ Si autē spiritu facta carnis mortificaueritis uiuetis. Corpus uult lege animæ gubernari. Vnde ostēdit, si duce scōo spiritu, actus & consilia carnis quæ huius mundi instigantibus potestatibus concinnantur fuerint repressa, ne agendi accipiāt potestatem, uitam præstari. Mortificari enim dicuntur si cessent, nō sunt enim si cessant, quia peccatum non est, si non fiat.

Quicunq; enim spiritu dei agitur hi filij sunt dei.) Hos dicit spiritu dei agi, in quorū actibus consilia principum & potestatum huius mundi non uidentur. In quorum enim uidentur, non sunt filij dei sed diaboli, quia q de deo natus est nō peccat, dicit Ioānes Apostolus. Hoc est enim quod probat dei filios & diaboli. ¶ Vnde dominus ad Iudæos quod male agerent & parricidium cogitarent ait: Vos de patre diabolo estis. ¶ Non enim accepistis spiritū seruientis

Ioānis 3.

Ioānis 3.

turis

tutis iterum in timore.) Hoc dicit, quia accepto spiritu sancto à timore malorum actuum exuti sumus, ut de cætero nihil tale agamus, unde iterum timeamus. Ante enim sub timore eramus, quia lege data, omnes rei sunt constituti. Spiritum ergo timoris legem dixit, quia homines peccati causa in timore constituit. Lex autem fidei quæ in spiritu adoptionis significatur, lex securitatis est, quia à timore nos eruit dñi donat peccata, ac per hoc securos nos fecit, ac dicitur spiritus non timoris secundum hunc mundum. ¶ Sed accepistis spiritum adoptionis filiorum in quo clamamus abba pater.) In quo clamamus abba, id est pater. Gratia dei à timore liberati, accepimus spiritum adoptionis filiorum, ut confidentes quid eramus & quid dono dei sumus adepti, magna cum diligentia uitam nostram ordinemus, ne nomen dei patris in nobis iniuriam patiat, & ea omnia quæ euasimus ueluti ingrati incurramus, ut audeamus dicere deo, abba, id est pater. Ideoque commonet, ne accepta fiducia in temeritatem uertatur. Si enim huic uoci qua dicimus, abba pater, dissimilem uitam exhibeamus, iniuriam deo facimus uocantes eum patrem. Idcirco enim bonitate sua hoc nobis indulsit quod super naturam nostram est, ut quod substantia indigni sumus operibus mereamur. ¶ Ipse spiritus reddet testimonium spiritui nostro, quod sumus filij dei.) Bene agentibus nobis, & per hoc ipso manente in nobis spiritu sancto, huic uoci & animo nostro quo clamamus in oratione: abba, id est pater, spiritus dei testimonium dat dum manet in nobis, quoniam non temere dicimus, abba pater. Dignam enim uitam huic uoci exhibeamus, & hoc est testimonium filiorum, si in eos per spiritum uideatur signum paternum. ¶ Si autem filij & hæredes, hæredes quidem dei, cohæredes autem Christi.) Cum deus pater nullo modo mortuus possit dici, Christus autem eius filius mortuus dicitur causa incarnationis, quid est ut hic qui mortuus est, semper uiuentis hæres esse dicatur, cum hæredes utique non nisi mortuorum sint? Sed hæc causa humanitatis est.

G Nam

Nam apud deum quæ apud nos hæreditas dicitur, donum est patris in filios obediētes transfusum, ut uiuus uiuentis hæres sit, merito proprio, non necessitate defuncti.

Vnde & dominus in Euāgelio, nō magis humana quā diuina ratione, uiuum uiuentibus substantiā suam partū esse, licet in parabola significauit. Nec enim parabola absurda ratione componitur. Vt ergo promptos nos ad obediendum deo patri faceret, hac spe exhortatur dicens: dei nos futuros hæredes, cohæredes autem Christi, ut quia spes magna præmij est, tanto magis in dei rebus propensiores essemus, postponētes curam mundanorū.

1. Ioan. 3

Quid sit autem cohæredem esse filij dei, ab apostolo Ioanne docemur. Inter cetera enim ait: Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus. ¶ Si tamen compariamur, ut & simul glorificemur. Quō cohæredes Christi fieri possumus declarat, dicens: Si tamen compariamur, ut & simul glorificemur. Videamus ergo quid sit compati. Compati est persecutiones tolerare propter spem futurorum, carnemq; crucifigere cum uitij & concupiscentij, hoc est, uoluptates & pompas seculi spernere. Cū enī hæc omnia mortua fuerint apud hominē, crucifigit mundum, futuri seculi uitam credens, in qua se sperat cohæredem Christi futurū. ¶ Existimo ergo quod non sint condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriā que reuelabitur in nobis. Exhortatio hæc ad superiora pertinet, per quam ostendit parua esse que hic possunt à perfidis irrogari, ad comparationem decreti muneris in futuro seculo. Propterea ad omnia exitia paratos esse debere, quia magna pro his repromissa sunt præmia, ut in tribulatione consoletur se animus & spes crescat. Nam & quosdam, imō multos scimus, pro presentibus lucris ad modicū utiq; profuturis quā asperos & duros subire labores, & ad quæ aliquādo quia ipsa uita fragilis est & incerta, peruenire non possunt. Nautæ pro quibus cōmodis tantis se procellis & tempestatibus credunt, cum sciant in his magis mortem ante oculos esse, quā uitā. **Et milites spe presentis præmij cum incerta uictoria sit,**

In gladios insurgere non dubitant. Quanto ergo magis pro Christo patiendum est, cuius etiã protelata sunt nobis beneficia, qui pro paruis, magnifica, & pro temporalibus perpetua prãmia cum gloria pollicetur, Pro Christo dicimur pati, cum nobis, non illi proficiat quod patimur. Sed quia ille occasione quærit remunerandi nos, hoc præcipit. Ut bonus enim uel profusus largitor, causas quærit, quomodo donet aut indignis aut uerecundis.

Deniq; ut ipsa exitia tolerari possint, ipse suggerit uires. ¶ Nam expectatio creaturæ reuelationem filiorum dei expectat. Quoniam præsentis temporis passionibus indignis dixit ad futuram gloriam, subiecit, quod creatura hoc expectat, ut compleatur numerus filiorum dei desinitus ad uitam, ut tunc demum etiam ipsa creatura possit liberari à seruitute corruptionis, & cessare in uitio.

¶ Vanitati enim creatura subiecta est non uoluntaria. In domini & creatoris potestate posita creatura, nõ utique sponte subiecta est uanitati. Non enim proderit sibi quod subiecta est, sed nobis. Quid est ergo in quo uanitati subiecta est, nisi quia quæ generat caduca sunt? Operatur enim ut fructus faciat corruptibiles. Corruptio ergo ipsa uanitas est. Omnia enim quæ nascuntur in mundo, infirma, caduca & corruptibilia, ac per hoc uana sunt.

Vana sunt enim, quia statum suum tenere non possunt. Nam cuncta deformata per fluxum semper in se redeunt confusa in naturam. Dicit de his & Salomõ, quia omnia hæc uanitas. Nec discordat ab his Dauid dicens: Verumta men uanitas omnis homo uiuens. Manducare enim & bibere & res mudi curare, nõne uanitas est, & prodest tamen ipsa uanitas? Proficit enim hominibus natis in mundo, ut per hæc in corporibus exercitati, discant mysteriũ creatoris, ad comparationem enim æternorũ uana sunt. Nam suo bona sunt, quippe cũ sint necessaria.

¶ Sed propter eum qui subiecit illam in spe. Quæ spes statim subiecit dicens. ¶ Quoniam & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptelæ in libertatem gloriæ filiorum dei. Quoniã contradicere non potest creatura cõditori

G: suo

suo, eius causa subiecta est, non sine spe. **Habet enim in labore posita hoc solatium, quoniam habebit requiem, cū crediderint omnes quos scit deus credituros, quorū etiā causa subiecit.** ¶ Scimus enim quoniam omnis creatura ingemiscit & parturit usq; adhuc. **) Parturire, dolere est. Ipse sensus est, quia omnis creatura per quotidianū laborem ingemiscit, & dolet usque modo. Usque modo, tam diu significat, quamdiu legitur. Ipsa enim elementa cum sollicitudine operas suas exhibent, quia sol & luna non sine labore statuta sibi implent spatia, & spiritus animalium magno gemitu artatur ad exhibenda seruitia. Nam uidemus illa gementia cogi inuita ad laborē. Hæc ergo omnia expectant requiem, ut à seruili opere liberentur. Si autem hæc esset seruitus, quæ ad deum proficeret promerendum, gauderet non doleret creatura, sed quia nostri causa subiecta est seruituti corruptionis, dolet. Videt enim quotidie opera sua interire, quotidie enim oritur & occidit opus eius. Recte ergo dolet, cuius operatio non ad æternitatem pertinet sed ad corruptionem. Quantum datur ergo intelligi, satis de nostra salute sollicita sunt, scientes ad liberationē suam proficere, si modo nos citius agnoscamus autorem. Hæc itaq; scientes, omni cura diligentiaq; dignos nos præbeamus, alijs quoq; ut exemplo simus, non nostra solum miseratione commoti, sed & eius causa quæ diebus ac noctibus iniurias patiens ingemiscit. Solemus enim in alienis causis propensius uigilare.** ¶ Non solum autem illa sed & nos qui receptaculū spiritus habemus, nos ipsi intra nosmetipsos ingemiscimus expectantes redemptionem corporis nostri. **) Post creaturam mundanam adiecit etiā nos hoc expectare & ingemescere ad deū, ut hinc liberemur cuncti destinati ad uitam, quia Christianis mundus hic pelagus est. Sicut enim mare aduersis excitatur procellis, insilit, & tempestatem nauigantibus facit: ita & seculum perfidorum conspiratione commotum, perturbat fidelium mentes, & tanta peruersitate agit inimicus, ut quid prius euitandum sit ignoretur. Si enim potestas de** ¶ finit

finit esse aduersum nos, priuatorum mentes exagitat, si & hi compescantur, per domesticos conflat incendium. Et si hoc positum fuerit, arte sua inter ipsos germanos facit discordia, ut quatuor angulis pulsata domus, ex aliqua parte faciat ruinam, propter quod uno consilio fugiendum est hinc Christianis. Exemplum enim debent sequi sancti Syreionis, qui sciens bellum hic geri contra perfidiam, in pace dimitti se postulauit. Hoc est quod singuli orantes, pro omnibus oramus, ut uentat regnū dei.

Tunc enim erit liberatio corporis nostri, id est, omnium Christianorum. In corpore enim omnes significauit, quia sumus alter alterius membra. Apostolus quidem quasi uir diuinus bene sentit de nobis dicens: Quia ingemiscimus ut hinc liberemur, sicut & ingemiscebat Symeon.

Sed uideo oblectatione mundi nos teneri. Igitur per hæc quæ supra dicta sunt, ostendit quam uim creatura patitur nostri causa, quādo nos quibus obsequium eius proficit, quibus dei spiritum adiutorem habemus ingemiscimus, ut hinc liberemur, ut promissa consequamur præmia. Quanto magis ergo creatura ingemiscit, quæ neque adiutorem habet spiritum sanctum, nec in sua causa laborat addicto hoc, ut ea quæ labore suo generat, ut in alimētis seruorum dei proficiat, contra fas uidet idolis immolari. Vnde plus dolet & optat citius liberari, sciens hoc ad iniuriam proficere creatoris.

SPE enim saluati sumus.) Hoc dicit, quia sperando quod promisit deus in Christo, nobis meritum fecimus ut liberemur. Ergo in spe liberati sumus, quia non aliud futurum putamus quā credimus. ¶ Spes enim quæ uidetur non est spes.) Manifestum est non esse spem quæ uidetur sed quod non uidetur, ac per hoc sperantes præmijs afficiendi sunt, quia quæ non uident sperant. ¶ Nam quod uidet quis quid sperat? Sed si quod non uidemus speramus, per patientiam expectamus.) Dubium non est ea sperari quæ non uidentur, expectantur enim futura. Hæc expectatio patientia est, quæ multum meretur à domino, ut de die in diem expectās cupiat ue-

G ; nire

nire regnum dei, & non dubitet quia tardat. ¶ Similiter autem & spiritus adiuuat infirmitatē nostrę orationis.) Quoniam superius ingemiscere nos & precari liberationem memorauit, & in dolore positi, aut quę longe futura dicta sunt, mox fieri uolumus, aut cito tolli per quę ad meritum peruenimus, & uidemur imbecilla oratione precari, dum illi denegatur affectus. Infirma est enim quia contra rationem postulat, ac per hoc infirmitatem hanc à sancto spiritu data nobis adiuuari ostendit. Adiuuat autem, quia quę aut ante petuntur q̄ peti debeant, & sunt contraria, & non sinet fieri. ¶ Nam quid ore mus sicut oportet nescimus.) Infirmitatem orationis nostrę ignorantiam significare declarauit. Fallimur em̄ putantes prodesse quę poscimus, cum nō sint. Deniq; eidē apostolo tertio deprecanti, ut tērationes ab eo cessarent, quę crebra erāt, dictū à domino est: Sufficit tibi gratia mea, nam uirtus in infirmitate perficitur, id est, sic meritū q̄ collocat dum in tribulationibus patiēs inuenitur. Didicit ergo contra se esse quod petebat. Est & aliquando superba & stulta petitio, sicut fuit duorū apostolorum Iacobi & Ioannis, quibus incongrua et immensa petentib⁹ dictū est: Nescitis quid petatis. ¶ Sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.) Nō humanis eloquijs postulare pro nobis dicit spiritū dñi, sed more naturę suę. Cū em̄ quod de deo est, deo loquitur, eo more loquatur necesse est, quo ille loquitur de quo est. Nemo em̄ cum ciue suo alia lingua loquitur. Superfundit enim se precibus nostris spiritus datus nobis, ut imperitiā & improuidētiam nostram motu suo operiat, & illa nobis à deo petat quę profint nobis. ¶ Qui autem scrutatur corda scit quid desideret spiritus, quia secūdm deū postulat pro sanctis.) Manifestum est, quia deo cui nihil tacitum est & occultum, nota est precatio omnīū spirituum, quanto magis spiritus sancti qui eiusdem utiq; substantiæ est, eloquit non impulsū aëris, neq; ut angeli aut sicut cetera ex creaturis, sed sicut competit eius diuinitati. Deo ergo loquitur cū nobis tacere uidetur, quia & ui-

det cum non uideatur, & hæc petit quæ scit deo placere, & nobis prodesse. Tunc sanè pro nobis interponit se idè spiritus, cum scit nos per ignorantiam nõ per iactantiã contraria postulare. ¶ Scimus autè quoniã diligenti- bus deum omnia procedunt in bonum, his qui secundũ propositum uocati sunt sancti.) Hoc dicit, quia diligètes deum, & si imperite precati fuerint, non illis oberit, quia, p- positum cordis illorum sciens deus & ignauiam, nõ illis imputat quæ aduersa postulant, sed ea annuit, quæ dan- da sunt deum amantibus. Vnde & dominus ait: Scit autè, inquit, pater uester quid uobis opus sit antequã petatis ab eo. Hi autem secundum propositũ uocantur, quos cre- dentes præsciuit deus futuros sibi idoneos, ut antequam crederent scirentur. ¶ Nam quos præsciuit & prædestina- uit. Istos quos præsciuit futuros sibi deuotos, ipsos ele- git ad promissa præmia capeffenda, ut hi qui credere ui- dentur & non permanent in fide cecepta, à deo electi ne- gentur, quia quos deus elegit apud se permanent. Est e- nim qui ad tẽpus eligitur, sicut Saul & Iudas, non de præ- scientia, sed de præfenti iusticia. ¶ Consortes fieri imagi- nis filiũ sui.) Hoc dicit, quia ideo prædestinantur in futu- rum seculum, ut similes fiant filio dei, quod iã supra me- morauimus. ¶ Vt sit ipse primogenitus in multis fratribus.) Recte primogenitus qui ante omnem creaturam nõ fa- ctus sed natus est, ad cuius exemplum deus homines in fi- lios sibi adoptare dignatus est. Est & primogenit⁹ in re- generatione Christus. Est & primogenitus ex mortuis, cuius natura ignoratur. Est & primogenitus post uicto- riam ascendens in cælos. Primogenitus igitur in omni- bus frater noster dicitur, quia homo dignatus est nasci. Dominus uero est, quia deus noster est, sicut dicit pro- pheta Hieremias: Hic est deus noster.

Q Vos autem prædestinauit, illos & uocauit,) Vo- care est cogitantè de fide adiuuare, aut cõpũge- re eũ què sciat audire. ¶ Et quos uocauit, ipsos & iustificauit, q̄s autè iustificauit, hos et magnificauit.) Hoc dicit quod supra, quia quos præsciuit de⁹ aptos sibi,

Hi credentes permanent, quia aliter fieri non potest, nisi quos præsciuit deus ipsos & iustificauit, ac per hoc & magnificauit illos ut similes fiant filio dei. De cæteris quos non præsciuit deus, non est illi cura in hanc gratiã, quia non præsciit, ac si credant, aut eligantur ad tempus, quia uidentur boni, ne iusticia contempta uideatur, nõ permanent ut magnificètur, sicut & Iudas Scarioth, aut illi septuaginta duo, qui electi, post scandalum passi recesserunt à saluatore. ¶ Quid ergo dicemus ad hæc: Si deus pro nobis, quis contra nos? Manifestũ est, quia deo nobis testimoniũ perhibente, quis est qui audeat accusare nos, quando ipse qui iudex est ante præsciit nos & idoneos iudicauit. ¶ Qui proprio filio suo nõ pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Sic securos nos debere esse fidei causa hortatur, ut deum quo præscio ante quam ex impijs fideles essemus, filium suum pro nobis morti tradidisse, ostendat. ¶ Quomodo non etiã est illo omnia nobis donauit? Deum olim decreuisse dicit remunerandos credẽtes in Christũ. Si em̄ quod maius & præcipuum est præstitit nobis, ut filium suum uerum & charissimum traderet propter nos adhuc impios, quare non quod minus est facturus credatur pro nobis credentibus sibi, quia iam parata sunt credentibus præmia? Minus est enim nobis omnia cũ illo donare, q̄ illum nostri causa morti tradere. ¶ Quis accusabit aduersus electos dei? Neminem audere nec posse iudicium & præscientiam dei in nobis retractare, apertum est. Quis est enim qui possit hæc quę deus probat, improbare, cum nemo equalis sit deo? ¶ Deus qui iustificat. Hoc in Esaia propheta est, quod hic quasi suum ponit, quia nemo est alius, qui quod probat deus, arguat. Aut ne forte ipse nos deus accuset, sed non potest quos iustificat accusare. ¶ Et quis erit qui condẽnet? Christus qui mortuus est, imò qui & resurrexit, & est in dextera dei, qui etiã interpellat pro nobis. Deum, quia nos iustificat, accusare nos negat: simul & Christum damnare nos nõ posse, quia eo affectu diligit nos, ut moreretur pro nobis: & resurgẽs, semper

causas nostras agit apud patrem. Cuius postulatio contemni non potest, quia in dextera dei est, hoc est, in honore quod deus est, ut de deo patre securi, & Christo filio eius, qui iudicaturus est, in fide eorum latemur. **Hinc illud est quod dicit Petro apostolo: Ecce exposulauit Sathanas, ut uos uertilet sicut triticum: ego autem rogavi pro te, ne deficiat fides tua. Hoc ergo modo interpellat pro nobis saluator. Sciens enim impudentiam & altitudinem aduersarij nostri, cum se commouet aduersum nos, si non ei assentiamus, saluator noster interpellat pro nobis, ne aliquid uolenter praesumat circa nos, ut arceatur insolentia eius. Hac causa tamen dicitur filius interpellare, cum ipse agat totum, & aequalis sit deo patri. Et quia unus dicitur deus, ne pater & filius singularis uel unio putarentur, ad personarum distinctionem sic loquitur scriptura, ut & filium non disparem tradat: & patrem quia pater est, & quia ab ipso sunt omnia, praeferat. ¶ **Quis nos se parabit a charitate Christi?** Hoc est, quis nos auertere poterit a dilectione Christi, qui nobis tam magna & innumera praestitit beneficia? ¶ **Tribulatio:** Sed non facit, quia dilectionem firmi Christiani nulla uincunt tormenta. Amantis enim plus incitatur charitas, si eum, cuius sensus sit beneficia, prohibeatur amare. Dum enim putant se immerita eius seminare, memorat beneficia. ¶ **An angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius?** Sicut scriptum est: **Quia propter te morte afficimur tota die, estimati sumus uelut oues occisionis, sed in his omnibus superamus propter eum, qui dilexit nos.** Hoc scriptum est in psal. 43. Manifestum est ergo haec omnia, quae enumerat exitia, tribulationes, pressuras, & mortem non posse conferri uel comparari charitati Christi, quam seminavit in nobis. Multo enim maiora eius beneficia habemus, quam haec sunt omnia quae uidentur aduersa. Si enim morimur pro illo, quod grauius uidentur in his, & ille mortuus est pro nobis. Sed ille ut proficet nobis, nostra autem mors non illi proficit, sed nobis. **Temporale enim uitam perdimus, ut nobis rependa****

Luce. 22

G 5 tur

tur æterna. Et quid mirum si serui moriantur pro bono domino, quando dominus mortuus est pro seruis, & malis. Vincunt ergo beneficia, & exhortantur animum ad perseuerandum propter eum qui dilexit nos. **Confido enim, quia neq; mors.**) **Confidentia** hæc de sponfione Christi est, qua promissit in tribulatione adiuuare sibi dicitam fidem. **Neq; uita, neq; angelus, neq; uirtus, neq; altitudo, neq; profundum, neq; præsentia, neq; futura, neq; alia creatura poterit nos separare à charitate dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro.**) Hæc sunt omnia quæ ad abductionem nostram à diabolo inferuntur, quæ idcirco memorat, ut munit nos, ut si aduenerint confidentes de spe & auxilijs Christi, armati fide aduersus hæc repugnemus. Quid enim si mors illata fuerit, nonne lucrum est maximum occasionem inuenire, qua citius eatur in regnum promissum? **Neq; si præsens uita promissa nobis fuerit dignitate munita, debet nos auertere à spe & beneficijs Christi, quem scimus, quia non solum in futuro, sed et in præsentì proderit nobis. Nec quidè si se angelus nobis ostendat ad seducendos nos, subornatus fallacijs patris sui diaboli, præualere debet aduersù nos, cum sciamus Christo ut magni consilij angelo nihil præponendum. Neq; si uirtus ab aliquo facta fuerit, sicut dicitur facta à Symone Mago, qui dicitur in aère sursum, ut populum Christi scandalizaret, uolasse, fidem nostram debet inuere, scientium saluatorem nube famulante susceptum ascendisse super omnes cælos. Neq; si in altitudinem se nobis ostendat. De qua dicit idem apostolus: An ignoratis altitudinem Satanæ, à deuotione nos domini Iesu debet auferre, quem scimus descendisse de cælo, ut terrena spiritalibus sociaret. Neq; si per phantasia, qua seducere meditatur, profundum nobis ostendat errorem mirandum, qua territi fortè, succumbamus illi: nec sic dignum est ut Christo fidem frangamus, quæ scientis nostri causa in profundum terræ descēdisse, & morte pressa, genus humanum liberasse. Neq; si futura nobis spondeat, quæ promissit Eux, assensum dabimus illi, di-**

secreti à Christo, quem uirtute & natura deum credimus & scimus. Nec si arte & sublimitate astutiæ suæ aliã creaturam fingat ad horam, sicut finxerunt Iamnes & Mâbres palàm Pharaone, conueniens est, ut per hæc à deo creatore uero nos reuocet, quẽ nõ ignoramus per Christum filium suum creaturam condidisse in æternum existetem. Quibusdam uidetur aliam creaturam dixisse de idolis, sed non est uerũ, quia hanc debuit significare, quã sub admiratione seductionis uideretur fingere **Satanas**. Nam quis seducatur fidelium ad hæc, à quibus recessit manifestato errore. Sed hæc meditatur ac iungit, per quẽ etiã electos possit seducere. Nulla ergo sunt, quẽ nos possint à charitate dei separare, quæ est in Christo Iesu. Deus enim charitatem suam in Christo nobis ostendit, dum tradidit illum pro nobis.

INCAPVT IX.

V

eritatem dico in Christo Iesu, non mentior, testimonium mihi reddente conscientia mea in spiritu sancto, quia tristitia est mihi magna, et cõtinu^o dolor cordi meo. Optabã em̃ ipse ego anathema esse à Christo pro fratribus meis cognatis secundum carnem, qui sunt Israëlita. Quoniam superius contra Iudeos loqui uidetur, qui ex lege iustificari se putãt, nũc ut uotum suum & affectum circa eos ostendat, teste conscientia sua in Christo Iesu, & in spiritu sancto dicit se loqui, ut non uelut inimico illorũ fides haberi non possit. Ideo Christum & spiritum sanctum, quos nihil latet, testes dat, & quorum testimonium reprobari non potest, qui sic perhibent testimonium Apostolo, dum cõmendant eum uirtute signorum, quæ faciebant per illũ. Quia em̃ tam magnum præsidium Christi, & præcipuam charitatem erga genus humanum ostendit, & dignatio eius gloriosa, & immortalia præmia repromissa: ac per hoc dolet genus suũ, quod est secundũ carnẽ, quia incredulitate
sua

sua hoc perenni & salutari beneficio se priuarunt. Ergo optabam, ait, non opto: quia scit fieri non posse, ut tam honestum membrum nullo præcedente uitio abscideretur à corpore Christiano, affectum tamen & dilectionem circa genus suum ostendit. ¶ **Quorum adoptio est filiorum.**) Iuste se dolere probat, quando prædicat laudem generis eorum, quia olim filij adoptati, affectum & gratiam dei patris irritum habuerunt. Adiecit adhuc, ut & alios dolere pro his faciat, dicens: ¶ **Et gloria, & legislatio, & testamēta, & obsequium, & promissa, quorum patres, & ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia deus benedictus in secula, Amen.**) Tanta præconia nobilitatis & dignitatis generis Iudæorum, & promissionum enumerat, ut omnibus pro his dolorem incuriat: quia non recipiendo saluatorem, prærogatiua patrum & promissionis meritum perdidit, peiores gentilibus facti, quos prius, quia sine deo erant, abominabatur. Propensius enim malum est dignitatem perdidisse, quam non habuisse. Interea de saluatore dicit: **Qui est super omnia deus benedictus in secula, Amen.** Quando enim nulla paterni nominis sit mentio, & de Christo sermo est non potest differri ne deus dicatur. Frequenter enim scriptura propter unius dei professionem, si de deo patre loquitur, & deo adiungit filium, deum patrem uocat, & filium dominum. Si quis autem non putat de Christo dictum, qui est deus, det personam de qua dictum est. De patre enim deo hoc loco mentio facta non est. Sed quid mirum, si in hoc loco Christum deum super omnia aperta uoce loqueretur, de quo alia in epistola, hunc sensum tali sermone firmavit, dicens: **Vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, & infernorum.** Hæc sunt omnia, super quæ deus Christus est. Neque enim, exceptis his, sunt aliqua, ut non super omnia deus Christus sit, nec potest genu flecti ab omni creatura, nisi deo. Denique Ioannes apostolus, inscius cum angelum ut deum uellet adorare, audit ab eo: **Ne feceris, quoniam conferuus tuus sum, deum, inquit adora.** **Nec dominus utique adorari**

Phil. 2

Apo. 19

rari se pateretur, nisi quia deus est. Si quo minus, usurpasse dicendus est, & peccasse, quod absit, cum ipse diabolus incerpans, dominum deum adorandum, & ipsi soli seruiendum, ostendat. Nihil ergo præiudicatur deo patri, cum adoratur Christus ut deus, quia & cum soli deo seruiendum dicatur, seruitur & Christo. Dicit enim alio loco: Qui in his seruit Christo, placet deo. Quid ergo superest, nisi ut pater deus, & filius deus, & nihilominus unus deus credatur uterque? Siue enim patrem quis adoret, siue filium, unum deum dicitur adorare: & seruire patri aut filio, uni deo seruitium exhibetur. Nulla igitur discretio est, quia qui adorat filium, adorat & patrem: & qui seruit patri, seruit filio. Et ut sine adulatione deitatis huius confessionem esse doceret, in conclusione posuit: Amē, hoc est, uerum est, ut Christum deum super omnia in ueritate ostenderet benedictum in secula.

Non autem excidit uerbum dei. Non excidit uerbum dei dicentis: In Isaac uocabitur tibi semen, id est, hoc euenit, inquit, quod dixit deus futurum ut non hi dicerentur semen esse Abrahæ, qui filij eius essent secundum carnem: sed isti, qui fidem acciperent, per quam natus est Isaac, reformatam tempore Christi: non iam speciale, sed generale, ut quod Abraham credidit de Isaac, isti crederent de deo & Christo, qui natus est dei filius ad salutem humani generis redimendam. Neque omnes qui sunt ex Israël, hi sunt Israëlitarum: neque quia semen sunt Abraham, omnes filij dei, sed in Isaac uocabitur tibi semine. Hoc est quod uult intelligi, non iam ideo dignos esse omnes, quia filij sunt Abrahæ, sed illos esse dignos, qui filij promissionis sunt: id est, quos præscit deus promissionem suam suscepturos, siue ex Iudæis, siue ex gentibus. Hi enim digni sunt dici Israëlitarum, id est, uidentes deum qui credunt. Nam de Isaac utique omnes hi filij sunt Abraham, quia omnis propago generis Iudæorum ex Abraham per Isaac est. Sed quia sicut dixi, hi sunt uere filij Abraham, qui promissionem sequuntur, quæ in Isaac facta est, ac per hoc reliqui filij non sunt dicendi Abraham, Abraham enim credens, Isaac ac cepit

Gen. 21

cepit propter fidem, quia credidit deo. In quo mysteriū futurę fidei designatum est, ut illi essent fratres Isaac, qui eandē fidem haberent, in qua Isaac natus est: quia Isaac in typo saluatoris natus est ex promissione, ut qui credit dederit Christum Iesum promissum esse Abraę, hic fit filius Abraę, frater uero Isaac. Dicitur est ergo Abraę, quia in semine tuo benedicentur omnes gentes: quod utiq; in Isaac factum non est, sed in eo, qui in Isaac promissus est Abraę, qui est Christus, in quo omnes gentes benedicuntur credentes. Ceteri ergo Iudęi filij sunt carnis, dū promissione priuantur: nec deputari possunt merito Abraę, qui fidem nō sequitur, per quam dignus extitit Abraā.

Gen. 26

¶ **Id est, nō qui filij carnis, hi sunt filij dei: sed qui filij promissionis, æstimantur in semine.)** Apertum est, quia non possunt dici filij dei. Hi enim ex concupiscentia carnis nati sunt, isti uero ex fide spiritaliter, secundū quod promissum est Abraę, ut hi æstimarentur semen esse qui crederent. ¶ **Promissionis enim uerbum hoc est, ad hoc tempus ueniam, & habebit Sara filium.)** Hoc in Genesi habetur, ut quod præfiguratū in Christo est, ut futurus Christus promitteretur filius Abraę, in quo promissionis uerbum impleretur, ut in Christo benediceretur omnes gentes terrę.

Gen. 18

Quando enim promissio facta est Abraę, & audiuit: **Quia in semine tuo benedicetur omnes gentes terrę, Christus utiq; illi, promissus est ex traduce Isaac, in quo hoc impletum uidemus.** ¶ **Non solum autem hæc, id est Sara, sed & Rebecca ex uno concubitu habens Isaac patrem nostrū.)** Non tantum ergo Saram in typo dicit generasse Isaac, sed & Rebeckā uxore Isaac. Sed alia causa est in Isaac, alia in Iacob & Esau, quia Isaac in figura saluatoris natus est, Iacob uero & Esau duos; populorū habent typū. i. credentiū & nō credentiū, ut cū ex uno sint, diuersi sint tamē. In singulis enim & genus significatur, ut hi unius generis dicantur, qui in causa fidei unum sunt uel per fidem. Unus enim significatur in multis, non per traducem carnis, sed per communē causam: quia & ex Esau Iacob filij dicendi sunt, & Iacob Esau imputan-
di

di sunt filij. **N**ec enim quia Iacob laudatur, omnes ex eo
 nati filij eius merito dicendi sunt: aut quia **E**sau displicet,
 omnes ex eius origine reprobi sunt, cum uideamus
 & de Iacob traduce natos factos perfidos, & de **E**sau fideles
 & deo charos. ¶ Nam quia & de Iacob multi sunt
 perfidi, dubium non est. Omnes enim Iudæi non creden-
 tes, aut credentes ex eo habent originem. Et quia de **E**-
 sau sunt boni & fideles, probat Iob, qui est ex filijs **E**sau
 quintus ab **A**braam, hoc est, nepos **E**sau. ¶ Nam cum na-
 ti nondum fuissent, aut aliquid egissent bonum uel ma-
 lum, ut secundum electionem propositum dei maneret,
 non ex operibus, sed ex uocante dictum est: Quia maior
 seruiet minori, sicut scriptum est: Iacob dilexi, **E**sau au-
 tem odio habui.) Hoc in **M**alachia habetur. ¶ Præsci-
 entiam dei flagitat in his causis. quia non aliud potest
 euenire, quam nouit deus futurum. Sciendo enim quod
 unusquisq; illorum futurus esset, dixit: Hic erit dignus,
 qui erit minor: & qui maior, erit indignus. Vnum elegit
 præscientia, & alterum spreuit. Et in illo quem elegit,
 propositum dei manet: quia aliud non potest euenire
 quam scit & proposuit in illo, ut salute dignus sit. Et in
 illo quem spreuit, simili modo manet propositum quod
 proposuit de illo, quia indignus erit. Hoc quasi præsci-
 us, non personarum acceptor. Nam neminem damnat,
 antequam peccet: & nullum coronat, antequam uin-
 cat. Hoc pertinet ad causam Iudæorum, qui sibi præ-
 rogatiua defendunt, quod filij sint **A**bræ. **A**postolus
 autem consolatur se, ut quia dixerat dolorem ha-
 bere se cordis continuum causa incredulitatis eorum,
 quorum adoptio erat filiorum, & legis constitutio, &
 ex quibus **C**H R I S T V S saluator, sicut & ipse ait, quia
 salus ex Iudæis est: tractata lege inuenit: quia non om-
 nes qui ex **I**sraël sunt, credituri sunt: neq; quia dicun-
 tur filij **A**bræ, omnes **A**bræ filios dicendos, sicut supra
 memorauimus. Minuit ergo dolorem suum, inueniens olim
 prædictum, quod non omnes essent credituri, ut hi soli do-
 leant, qui per inuidiam in incredulitate laborant. **P**ossunt
 tamen

tamen credere quod ex subiectis aperit. Incredulis tamē prædictis non ualde dolendum est, quia non sunt prædestinati ad uitam. Præscientia enim dei olim hos non saluandos decreuit. Quis enim plangat eum, qui olim mortuus habetur? Sed subintrantibus gentibus, quæ sine deo prius erant, & salutem quam illi perdidierunt, accipientibus, exuscitatur dolor: sed iterū quia ipsi sibi perditionis causa sunt, sopitur. Præsciis itaq; deus malæ illos uoluntatis futuros, non illos habuit in numero bonorum, quāuis dicat saluator illis septuagintaduobus discipulis, quos elegerat secunda classe, qui ab illo postea recesserunt: Nomina uestra scripta sunt in cælo. Sed hoc propter iusticiam, quia hoc est iustum, ut unicuiq; pro merito respondeatur. Quia enim boni erant, electi sibi merito ministerium, & erant scripta nomina illorū in cælo propter iusticiam, sicut dixi: secundum præscientiam uero in numero erant malorum. De iusticia enim deus iudicat, nō de præscientia. Vnde & Moyse dicit: Si quis peccauerit ante me, delebo eum de libro meo uitæ, ut secundum iusticiam iudicis tunc uideatur deleri cum peccat, iuxta præscientiam uero nunquam in libro uitæ fuisse. Hinc & apostolus Ioannes de huiusmodi ait: Ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis: si enim fuissent ex nobis, permansissent utiq; nobiscum. Nō est personarum acceptio in præscientia dei. Præscientia enim est, qua diffinitū habet qualis uniuscuiusq; futura uoluntas erit, in qua mansurus est, per quam aut damnetur aut coronetur. Deniq; quos scit in bono mansuros, frequenter ante sunt mali: & quos malos scit permansuros, aliquotiens prius sunt boni. Vnde cessat querela, quia deus acceptor personarū non est. Nam & Saul, & Iudas Scarioth ante fuerunt bo-

Lucæ. 10.

Exo. 23.

1. Ioan. 2.

2. Reg. 9.

Acto. 1.

ni, dicente scriptura de Saul: Erat uir bonus, & non erat illo melior in filijs Israël. Et de Scarioth dicit Petrus apostolus: Qui sortitus est sortem ministerij huius in signis & prodigijs facendis. Quomodo igitur ministeriū salutare sortiretur, nisi esset bonus? In sorte enim dei iudicium fuit, dignum illū fuisse tempore illo, quo electus est.

est: sicut illi septuagintaduobus, quos supra memorauimus. Hinc est, unde & Iudas post mali totius admissum scelus penitentia motus, laqueo uitam finiuit. Non potest enim in aliquo omne bonum penitus obliterari, quippe cum natura non possit immutari, sed uoluntas: non in omnibus tamen causis, quia remanet in natura, quod testimonio sit creatori.

Mat. 27

Quid ergo dicemus, nunquid iniquitas apud deum Absit. Quia enim unum diligit & alterum odit, nunquid, ait, iniquus est? Non plane, sed iustus. Scit enim quid faciat, & nec retractandum est eius iudicium. Hoc in Malachia propheta habetur. Iacob dilexi, Esau uero odio habui. Hoc iam de iudicio dicit. Nam prius de praescientia ait: Maior seruiet minori. Sicut & de praescientia Pharaonem damnauit, sciens non correpturum: Apostolus uero Paulum persequentem elegit, praescius utique quod futurus esset bonus. Hunc ergo praevent ante tempus, quia necessarius erat: & Pharaonem ante futurum iudicium damnauit, ut crederetur iudicaturus. **¶** Moysi enim dicit: Miserebor cui misertus ero: & misericordiam praestabo, cui misericordiam praestitero. Ergo miserebor, inquit, eius cui misertus ero, hoc est, eius miserebor, cuius praescius eram quod misericordiam daturus essem, sciens conuersurum illum & permanens apud me. **Et misericordiam praestabo ei, cui misericordiam praestitero: id est, ei misericordiam dabo, quem praesci post errorem recto corde reuersurum ad me: hoc est, dare illi cui dandum non est, neque non dare illi cui dandum est, ut eum uocet quem sciat obaudire, illum autem non uocet quem sciat minime obaudire. Vocare est autem conpungere ad recipiendam fidem. **¶** Igitur non uolentis neque currentis, sed miserentis est dei. **¶** Recte dicit, quia non in uoluntate petentis, sed in dantis arbitrio debet esse quod poscitur. An enim dandum sit, dantis debet iudicio pensari. Nam Saul peccans, cum petisset ueniam, non accepit: At contra Dauid peccans, & ignosci sibi ueniam posulans, consecutus est.**

Malach. 1

Gen. 25

EXO. 33

H & non

& non dantis iudicium sequendum est, quia non iniuste iudicat, qui omnes saluos uult, manente iusticia. Inspector enim cordis scit petentem, an hac mente poscat, ut mereatur accipere. Et quàmuis periculosum sit iudiciũ dei discernere, tamen propter diffidentes, ut mens eorũ medelam consequi possit, ne putet iudicium dei iniustũ, dicentes: Vnum uocat & alterum negligit, sic arbitran- tes excusari posse damnandos, rebus istud potius probe- mus quàm uerbis. Vbi enim rerũ gestarũ exempla sunt, nemo audet queri, nec aliquam excusationem obtende- re. Duo fuerunt, Dauid & Saul. . Requiramus historias qualis unusquisq; eorum reperitur post iudicium dei, ut si Saul bene seegisse, postquam misericordiam non ac- cepit, probetur, iniustum, quod absit, dei iudicium arbi- tremur: Aut si Dauid accepta misericordia, deum contẽ- pisse inueniatur, an in eo manserit, in quo misericordiã consecutus est, & utatur dispendio. Vterq; necessitatem passus est regni. Et quanta fuit necessitas Dauid, ut si- lius eius uellet eum regno priuare. In qua necessitate flens, nudo pede iter faciebat, ut fugeret rex, & dux po- puli dei intantum humiliatus, ut & in faciem sibi seruo suo maledicenti non responderet, ut per patientiam de- um sibi propitium faceret, per quem regnum sibi credi- dit reseruari. Saul autem nec in tali necessitate inuen- tus, quia maius malum est intestinum bellum quàm ex- ternum, insuper ferens, quia semel & iterum non sit au- ditus cum esset indignus: nec in prece perstitit, ut meri- tum sibi faceret quod esset dignus, sed impatiens, & de dei iudicio indignatus, ab idolis quæ prius uelut nulli- us momenti damnauerat, auxilium requisit. Ecce iu- stum esse iudicium præscientiæ dei, etiam nolentibus ma- nifestũ est. ¶ Dicit enim scriptura Pharaoni: Quia in hoc ipso te seruauit, ut ostendam in te uirtutem meam, & ut nuncietur nomen meum in uniuersa terra.) Alij codices sic habent: ¶ Ad hoc te suscitauit, ut ostendam in te uirtu- tem meam.) Siue seruauit, siue suscitauit, unus est sensus. Hoc enim dicit, quia cum Pharaon, quod nomẽ regũ erat

Exo. 3

lapud

apud Aegyptios, sicut & apud Romanos reges Augusti appellatur. Hic ergo Pharaon, cum tantis malis esset reus, ut uiuere non deberet, nunquam futurus bonus, ne se aut merito uiuere, aut deum quem sepe fallendum censebat, ad uindictam dandam impotentem putaret, audit a deo: Ad hoc te seruaui, ut ostendam in te uirtutem meam, & ut nuncietur nomen meum in uniuersa terra, ut in hoc caetera gentes addiscerent non esse alium deum praeter hunc, qui Iudaeorum erat, et factus est Christianorum: quauis & illi Christiani fuerint, & nos nunc sumus Iudaei propter Iudam, ex quo Christus est secundum carnem: quia Iudaei ueteres sperando futurum Christum redemptorem, Christiani erant. Nam Raab meretrix dicit exploratoribus missis a Iesu Naue, qui prius Auxes dicebatur: Audite sunt hic uirtutes & plagae, quae factae sunt in Aegypto a deo uestro, & conterriti sunt nimis, timent enim a facie uestra. Ad hoc enim seruatus est Pharaon, ut multa signa & plagae ostenderentur in illum, quasi iam mortuum. Suscitus autem dicitur est, quia cum apud deum mortuus esset modicum tempus accepit ut uiuere uideretur: ut esset, in cuius poenam & uaria tormentorum genera usque ad mortem, omnes qui sine deo erant, metu territi, hunc solum deum esse cum admiratione maxima faterentur, a quo he uindictae sunt. Hoc etiam genere antiqui medici in hominibus morte dignis, uel mortis sententiam consecutis, requirebant quomodo prodescent uiuis, quae in homine latebant, apertis his cognoscerent causas egritudinis, ut poena morientis proficiat ad salutem uiuentis.

Igitur cui uult miseretur, & quem uult indurat. Dicitur itaque mihi. Ex persona contradicentis loquitur, qui quasi putet deum neglecta iusticia alicui gratiosum, ut unum e duobus paribus accipiat, alterum respiciat: hoc est, unum compungat ut credat, alterum induret ne credat. Cui quidem ex autoritate respondit, serua ta tamen iusticia ex supra memorata praescientia dei, dicens: Quid adhuc queritur? Voluntati enim eius quis resistit? Primum dicit, quia resisti ei non potest. Est enim poten-

H a risti

Iosue. 2

tissimus ultra omnes. Deinde quia deus omnium est, & parens, & ideo nulli male uult. Quæ fecit enim incolumia uult manere. Nec enim competit ei ut iniustus sit, cuius beneuolentia tanta apparet, ut non solū faceret esse quæ non nõ erant, uerum ea ipsa uita æterna donaret & gloria, ut opus eius altitudinis eius simile haberet.

Qui ergo tam prouidus & bonus est, ambigi non debet, quia iustus est. ¶ *O homo tu quis es, qui respondeas deo?*)

Magna est, inquit, indignitas & præsumptio, hominem respondere deo in aduersis, iniquum iusto, malum bono, imperitum perfecto, infirmum fortissimo, corruptibilem incorrupto, mortalem immortalis, seruum nequæ domino, creaturam conditori. ¶ *Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, quid me fecisti sic?*) Hoc de *Esaia* propheta est, quod hic quasi proprium ponit, quo ostendit contra autorem opus eius queri non posse. In potestate enim autoris est, qualem uelit condere creaturam. ¶ *An nõ habet potestatem figulus lutæ ex eadem massa facere aliud quidem uas in honorem, aliud uero ad contumeliam?*) Manifestum est, uasa aliqua fieri ad honorem, quæ ad usus honestos sint necessaria: alia uero ad cõtumeliã, quæ instrumenta sint culinarum, unius tamen esse substantiæ, sed differre uoluntate opificis in honore. Ita & deus, cum omnes ex una atq; eadem massa simus in substantia, & cuncti peccatores, alij miseretur & alterum despicit non sine iusticia. In figulo enim sola uoluntas est, in deo autem uoluntas cum iusticia: scit enim cuius debeat misereri, sicut supra memorauimus.

Quod si uolens deus ostendere iram, & manifestare potentiam suam, in multa sustinuit patientia, in uasis iræ præparatis in interitum.)

Ipse senius est, quia uoluntate & longanimitate dei, quæ est patientia, præparantur infideles ad pœnam. Diu enim expectati, conuerti noluerunt. A deo ergo expectati sunt, ut inexcusabiles perirent. Sciuit enim deus hos non credituros. ¶ *Et ut ostenderet diuitias gloriæ suæ in uasis misericordiæ, quæ præparauit ad gloriam.*) Patientia & lon-

longanimitas dei ipsa est, quæ sicut malos præparat ad interitum, ita & bonos præparat ad coronam. Boni enim sunt, in quibus spes fidei est. Omnes enim sustinet, sciens exitum singulorum: ac per hoc patientia est, quæ illos, qui ex malis corriguntur, aut in bono pseuerantes sunt, præparat ad gloriam dei. Diuitiæ autem gloriæ sunt, dignitas multiplex præparata credentibus. Eos autem qui ex bonis fiunt mali, & in cæpto malo perdurant, præparat ad perditionem. Hoc est autem manifestare potentiam suam in multa patientia, quia cum putatur non uindicaturus, quia diu dissimulat, cum cæperit uindicare, apparebit eius potentia: quia cum possit statim uindicare, diu sustinuit, ut perfidi queri non possint damnati.

Præparare est autem unumquemque præscire quid futurum est. Quos & uocauit nos, non solum ex Iudæis, sed etiam ex gentibus. Hos ergo quos uocauit, præparauit ad gloriam, siue eos qui prope erant, siue illos qui longe, sciens permansuros in fide. Sicut in Osee dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam: & non dilectam, dilectam.

Erit enim in loco ubi uocabuntur non plebs mea, ibi uocabuntur filij dei uiui. Apertum est istud de gentibus esse prædictum, quæ prius non erant plebs dei: postea autem ad opprobrium Iudæorum, misericordiam accipientes, uocatae sunt plebs dei: & qui dilecti ante non erant, abdicatis Iudæis adoptati in filios & dilecti sunt, ut in loco ubi non uocabantur plebs dei, ibi uocarentur filij dei uiui. Prius enim nusquam uocabantur filij dei, nisi in Iudæa: hoc est Hierosolymis, ubi domus dei erat, sicut dicit in psal. sexagesimo quinto: Notus in Iudæa deus. Postea autem in propheta Zacharia: Ponam, inquit, Hierusalem in omnibus gentibus, quæ ubique futuri erant filij dei, & domus dei in omnibus locis, quæ est Ecclesia. Hinc dominus ait Iudæis, Quia tolletur a uobis regnum dei, & dabitur genti facienti fructum eius.

Zacha. 19

Mat. 21

Esaïas autem clamat pro Israël. Hoc dicit, quia Esaïas clamat pro his qui credunt in Christum. Hi enim uere sunt Israëlita, sicut dicit dominus ad Nathanaël: Ecce uere Israëlita, in quo dolus non est.

Ioan. 8

¶ Si fuerit numerus flosorum Israël tanq̄ arena maris, reliquæ saluæ fient. Recedentibus Iudeis à merito & promissione patrum, dū illa non recipiunt, hi reliquæ sunt, qui credendo in fide promissionis patribus factæ, sunt fideles effecti. **A** lege enim recedunt, qui in eum quem lex solum ad salutem sufficere promisit, nō credunt. **I**gitur apostatæ habeantur necesse est, qui dum **Christum** nō recipiunt, rei sunt uiolatæ legis. **D**e maxima itaq̄ multitudine solos credētes dicit saluari, quos præscit deus. **¶ Verbum enim cōsummans & breuians in æquitate, quia uerbum breuiatum faciet dominus super terram.** Saluari hos promittit, quos reliquos dicit per uerbum, quod iuste definiens, breuiauit dominus super terram. **C**onuenit enim, ut in solo nomine domini cōditoris consequatur salutem creatura, hoc est, per fidem: quia sublatis omnibus neomenijs, & sabbato, & circuncisione, & lege escarum, & oblationibus pecorum, sola fides posita est ad salutē, quæ abbreviata ex lege est: quia quod in fide est, in lege habetur quasi principale legis, dicēte saluatore:

Ioan. 5

De me enim scripsit Moyses. Abbreviata ergo lege reliqui Iudæorum saluantur. Cæteri uero saluari non possunt, quia per definitionem dei spernūtur, per quam genus humanum saluandum decreuit. ¶ Et sicut prædixit Esaias: Nisi dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma fuisset, & sicut Gomorra similes fuisset. Hoc semen, quod de omnibus solum relictum & reseruatum est ad reformationem generis humani, **Christus** est & doctrina eius. **Sicut & ipse dicit: Semen est uerbum dei. Hoc ergo nobis olim promissum, sublatis quæ oneri erant legis, reliquit ad redemptionem, ut data remissione peccatorum, non periremus à lege, sicut perijt Sodoma. Saluatorem ergo relictū nobis dicit ad suffragium uitæ, quam lex præuidere nō potuit, quem ab initio deus nasci decreuit: qui propterea quod sol⁹ sine peccato inueniretur, de iusto humani generis hoste, omnium peccata deleter. Hoc & in Apocalypsi Ioannis habetur.**

Luc. 2

¶

Apo. 5

Quia nemo, ait, dignus inuētus est, siue in celo siue in ter

ra, qui aperiret librū & signacula eius, nisi saluator qui uicit mortem. Hoc ergo est semē quod olim promissum referuauit deus, ut tunc fructificaret, quādo omnium tū Iudæorum quā̄m gentilium peccata repleta erant. Fructus autem eius est, indulgentia peccatorum. Nisi enim Christus fuisset referuatus, quē idcirco semen dicit, quia per ipsum reparatum est genus humanū, interisset progenies Abrahæ, eo quod peccatis obruti erāt, & lex eis prodesse nō potuit. Idcirco hunc sequendum docet, qui præsidium contulit uitæ.

Quid ergo dicemus? Quod gentes, quæ non sectabantur iusticiam, comprehenderunt iusticiam, iusticiam autem quæ ex fide est. Quoniam iusticia est in lege, quæ credita mundo est, quæ prohibet peccare: idcirco gentes non hanc iusticiam dicit comprehendisse, quæ natura magistra dinoscitur, sed eam iusticiam quæ ex fide est Christi. Deo enim hæc uera iusticia est & permanens, si ipse agnoscat. Quid enim est tam iustū, quā cognoscere deum patrem, ex quo sunt omnia: & Christum filium eius, per quē sunt omnia? Prima ergo hæc iusticia est agnoscere creatorē, deinde custodire quæ præcepit. Gentes ergo quæ prius non requirebant iusticiam, id est, legem, quæ creatori testimoniū perhibebat, uenientes inuenerunt iusticiam superabundantem plus quā scribarum & pharisæorum. Qui enim tūc, quod minus est, non sectabantur, cōprehenderūt postea quod maius est: Iudei autē in lege positi, quæ proficere magis debuerant, deteriorauerunt. ¶ Nā Israel sectando legē iusticiæ, in legē iusticiæ non puenit. Perfectio legis fides est, quā gentes apprehendētes, totā legē implere uidentur. Iudei autē dum per inuidiā saluatori non credunt, iusticiam quæ in lege mandata est uendicantes, id est sabbatum, circuncisionem, & cetera, in legem non peruenerunt, hoc est, legem non perfecerunt: & qui nō perficiunt legē, rei sunt iuxta legem. Hic enim implet legē, qui à lege Moysi peruenit ad fidem Christi. ¶ Quare? Quia nō ex fide, sed quasi ex operibus. Spernentes enim fidem, quæ, sicut dixi,

H 4 per-

perfectio legis est, ex operibus legis iustificari se dicebāt id est, per sabbatum, neomenias, circumcisionem. &c. immemores scripturę dicentis: **Quia iustus ex fide uiuit.** Iusticia autem legis idcirco dicitur, quia iusto iudicio dei hæc Iudæis data sunt propter duriciam cordis illorum, ut si mustelam fortè quis mortuam calcasset, aut tetigisset aliqua morticina: aut si forex in uas ruisset, immundum diceretur, quod magna cum sollicitudine obseruantes, ex quacunq; causa incurrebant, ut immundi essent.

Si autem sanguis mustele pauimentum maculasset, non leui cura expiandum erat, & ut à cibis melioribus abstineretur. Sabbatum uero & circumcisio propriam habuerunt iusticiam tēpore suo, quia in figura data sunt. **Hoc dominus per Ezechiel prophetam ostendit, inter cetera dicens: Propterea dedi illis præcepta non bona, quia erant irreuerentes & infideles. In aduentu autē Christi, qui salutare donum erat daturus, per Hieremiam prædicat dicens: Dabo illis testamentum nouum, nõ quale dedi patribus illorum. Hoc testamentum legem uocat, in quam non perucenerunt, sicut supra memorauit. Nam cū gentibus quæ crediderant, hanc sarcinam obseruationis**

Eze. 20

Hier. 31

Acto. 15

Iudæi credentes uellent imponere, tunc apostolus Petrus ait: **Quid imponentis iugum supra ceruicem fratrum, quod neq; nos, neq; patres nostri portare potuerunt? A tempore enim Christi indulgentia data est promissa in lege. Ait enim Esaias propheta: Veniet ex Syon qui eripiat & auertat impietatem ab Iacob, & hoc illis à me testamentum cum abstulero peccata eorum, hoc est nouū**

Esa. 28

testamentum promissum à deo in Christo. Offenderūt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est: Ecce pono in Syon lapidem offensionis & petram scandali: & q crediderit in illum non confundetur.) Hoc in Esaiã habetur. Multorum relatione compertum est, in petra uel lapide Christum esse significatum. Daniel enim propheta lapidem hunc dicit, qui abscisus à monte sine manib; percussit & comminuit omnia regna, & repleuit omnē terram, quod euidenter de Christo dictum est. Et in le-

Daniel. 2

ge, petra, de qua fluxerunt aque, **Christus est appellatus.** Petra autem, inquit, erat **Christus.** Et **Petrus Apostolus** inter cætera ad Iudæos ait: **Hic est lapis, qui reprobatus est à uobis ædificantibus.** **Offensio ergo posita in Syon,** **Christus est.** **Syon uero altitudo est, siue ciuitas ipsa Hierusalem,** quæ propter notitiam dei non immerito excelsa dicta est, in qua saluator à deo patre suo positus prædicator, offensio factus est Iudæis, dum se filium dei prædicat, natus de spiritu sancto ex muliere. **Per corpus autem eius scandalum passi sunt, & dicebant: Nõne mater & fratres eius apud nos sunt? Quomõ ergo hic dicit, Quia de cælo descendit? Nolebant enim uerba gestis comparare, ut perinde agnoscerent non absurdum esse, quod dicebat de cælo se descendisse, quasi corpus operaretur, & nõ deus latens, operibus tamen se prodens in corpore.** **Petra ergo hæc scandalum est Iudæis & offensio, quæ petra sine dubio corpus intelligitur saluatoris.** **Hæc excisa sine manibus propterea, quasi sine uiro de spiritu sancto facta de uirgine est.**

CAPVT X.

Hatres uoluntas quidem cordis mei & obsecratio fit ad deũ pro illis in salutem. **Testimonium enim perhibeo illis, quod emulationem dei habent, sed nõ secundũ agnitionem.** Quoniam à lege uult eos auferre credentes, quia uelamen est Iudæis, ne hoc odio Iudaismi facere uideretur, ostendit affectum suum circa illos: & legi dat multum, sed docet tempus iam seruandæ legis nõ esse: ac per hoc prouidere se illis uelle testatur, si modo audiant illum ac probent suum non esse inimicũ, quando & testimonium perhibet illis nobilitatis & traditionis paternæ. **Ignorantes enim dei iusticiam, & suam quærentes constituere, iusticię dei non sunt subiecti.** Per ignorantiam dicit non illos credidisse in **Christum: æmulationem quidem dei habentes, sed uoluntate**

luntatem & consilium eius nescientes, contra deum agebant, quem se defendere testabantur. De his dicit, qui nō maleuolentia & inuidia, sed errore Christum non receperunt.

Acto. 3. Quibus & Petrus apostolus dicit: Scio fratres, quia per ignorantiam gessistis hoc malum, sicut & principes uestri. Ignorantes enim hunc esse Christum, quem promiserat deus, alterum expectandum dicebant. Huic iusticias suas, quas ex lege habebant, antepontes, qui est dei iusticia in fide. Iusticia enim ipse est, quia quod promiserat deus, in ipso impleuit. ¶ **Finis em̄ legis Christus ad iusticiam omni credenti.** Hoc dicit, quia perfectionē legis habet, qui credit in Christum. Cum enim nullus iustificaretur ex lege, quia nemo implebat legem, nisi qui speraret in promisso Christo, fides posita est, quæ crederet perfectionem legis, ut omnibus prætermisissis, fides satisfaceret pro tota lege & prophetis.

Leuit. 18

Moyses enim scripsit iusticiam quæ ex lege est, quia qui fecerit homo ea, uiuet in eis. Hoc dicit quia iusticia legis Moyfi reos illos non faciebat ad tempus, si seruaretur, id est uiuebant faciendo legē, debitores enim erāt. Hoc dictū est in Numeris & in Leuitico. ¶ **Que aut̄ ex fide est iusticia, sic dicit, Ne dixeris**

Deut. 30

in corde tuo, Quis ascendit in cælum? Hoc in Deuteronomio dictum est, quod hic interpretatur in Christo, dicens: ¶ **Hoc est Christū deducere. Aut quis descendit in abyssum, id est Christū ex mortuis reducere.** Hoc propriū apostoli est. Itaq; iusticiam hanc dicit esse fidei, si nō dubitetur de spe dei quæ in Christo est, ne diffidēs dicat: Quis potuit ascendere in cælum? quia ideo passus est, ut expoliatis inferis uirtute patris, deuicta morte resurgēs cum animabus ereptis in cælum ascenderet. Omnis enim quicumq; uiso saluatore apud inferos sperauit de illo salutem, liberatus est, Petro apostolo hoc testante. Dicit enim, quia & mortuis prædicatus est. Qui de his ergo in corde suo non dubitat, iustificatus est ex fide. Ex lege autem iustificari timor facit. Timet enim legem, quia uidet illam pœnam inferre peccantibus. Ideo non magna iusti-

iusticia legis est, nec meritum collocat apud deum, sed ad præfens: fides autem, quia incredulis iusticia est, mercedem habet apud deum, de quo quod non uideatur speratur. ¶ Sed quid dicit scriptura? Propè est uerbū in ore tuo, & in corde tuo.) Hoc scriptū est in Deuteronomio, quia non est longe ab animo nostro uel ore, quod nobis dicitur ut credamus. Quàmuis enim oculis non uideatur, à natura tamen animorum & loquendi ratione nō discordat quod credimus. In ipsa enim natura inserta sunt uelut semina, quæ auditu & uoluntate exculta, fructificant testimonium creatoris. ¶ Hoc est uerbum fidei, quod prædicamus.) Nullum opus dicit legis, sed solam fidem dandam in causa Christi. ¶ Quia si confitearis in ore tuo Christum dominū Iesum, & credideris in corde tuo quod deus illum excitauit à mortuis, saluus eris. Corde enim creditur ad iusticiam, ore autem confessio fit ad salutem.) Quæ quæ superius locutus est, hic illa manifestauit, hanc esse regulā fidei, credere dominū esse Iesum, & non erubescere profiteri, quia deus illum ex mortuis reducens, deduxit illum in cælum cum corpore, unde uenerat incarnandus, ne incurrat sententiam euāgelicā dicentem: Multi, inquit, ex principibus crediderunt in Iesum, sed palàm nō profitebantur propter Iudeos. Maluerunt enim gloriam hominum magis, quàm gloriā dei. ¶ Dicit enim scriptura per Esaiam: Omnis qui credit in illum, non confundetur.) Cum examen cœperit fieri omnium rerum in die iudicij, & omnia falsa cōmenta uel dogmata in confusionem deduci, tunc in Christum credentes tripudiabunt uidētes omnibus manifestari: quia quod crediderunt, uerum est & prudens, quod putabatur stultum. Aspicient enim inter ceteros se solos gloriosos & prudentes, qui estimati fuerant contemptibiles & stulti. Illic est enim uera probatio, ubi remuneratio & cōdemnatio. ¶ Non est enim distinctio Iudæi & Græci.) Generaliter omnes aut confundi propter diffidentiam dicit, aut sublimari causa credulitatis: quia sine Christo apud deum nulla salus est, immo pœna est aut mors.

Deut. 10

Ioan. 12

Esai. 28

Nec

Nec enim Iudæos commendare poterit prerogatiua patrum aut legislatio, qui meritum & promissionem patrum non receperunt. Gentes autem nullum habent testimonium, quo uel secundum carnem commendentur, nisi credant in Christum. ¶ Nam idē dominus omnium, diues in omnibus qui inuocant illum.) Manifesti est ad omnes hoc pertinere, siue Iudæos siue Græcos: quia sine uocatione domini Christi nemo uiuit apud deū. Cū ergo omnium dominus sit, consentiēte Petro Apostolo, & dicente: Hic est, inquit, omnium dominus, diues tamen non est, nisi in his qui inuocant illum, quia ipsi accipiēt remunerationem. Per fidis uero non est diues, quia participes non sunt honorū eius. Neq; em̄ accipiēt quod daturum illum non crediderunt, & tamen non dixit deum diuitem credentibus, sed inuocantibus illū, ut postq̄ credidit, non desinat animus id postulare, quod à deo semper doctus est postulandum. Quia in Euangelio Lucę dicit, propter aduersariū, quia subtilis & uersutus est, semper orandum esse. Credentibus autem sola datur remissio peccatorum. Sequitur autem ut precibus deditus, liberetur à malo, & possit cōsequi quod promissit deus toto corde uigilantibus. ¶ Omnis enim, quicumq; inuocauerit nomē domini, saluus erit.) In Michæa dictum est: Ipse deus, qui uisus est Moysi, dicit: Nomen mihi dominus. Hic est filius dei, qui ideo & angelus & deus esse dictus est, ut non ipse esse, à quo sunt omnia putaretur, sed hic esse, per quē sunt omnia, ut ad id pertineat, quia deus dictus est quod unum sunt pater & filius. Angelus autē ad hoc, quia nuncius promissæ salutis est, missus à patre: & missus ideo dicitur, ut nō ipse pater esse credatur, sed ab eo genitus: ideoq; quicumq; inuocauerit nomen domini, saluus erit. Hoc sensu & Moyses locutus est: Quicumq; ait, non audierit prophetam illum, exterminabitur de plebe. Si ipse est omnium dominus, ipse inuocatur à seruis. Et quia uerus est, adiecit:

Luce. 18

Deut. 18

Quomodo ergo inuocabunt, in quem non crediderunt? Certe Christo nō credunt Iudæi ipsi quem

quem dixit dominū. Hoc sequitur quod supra dixi, quia prius credendum est ut sit fiducia postulandi. ¶ Aut quomodo credent ei quem non audierunt? Apertum est nō posse credi illi, cui obedientia denegatur. ¶ Quomodo autem audient sine prædicante? Nec hoc obscurum est, quia qui prædicanti resistit, autorem eius non recipit.

¶ Aut quomodo prædicabūt, nisi mittantur? Neq; istud recipit quæstionem, quia non erunt ueri apostoli, nisi à Christo mittantur: nec poterunt prædicare sine autore: nulla enim his signa uirtutum perhibent testimonium.

¶ Sicut scriptum est: Quam speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona. Hoc propheta dicit Naum. Pedes dicendo, aduentum significat apostolorū circumeuntium mundum, & regnum dei aduentare prædicantium. Aduentus enim ipsorum illuminabat hoīes, uiam ostendens qua itur in pace ad deum, quam primū Ioannes baptista uenerat præparare.

Hæc pax est, ad quam festinant credentes in Christū. Deniq; sanctus Symeon, quia in mundo discordia erat, lætus in ortu Saluatoris: Nunc, ait, domine dimittis seruum tuum in pace, quia regnum dei pax est.

¶ Omni enim amputata discordia, omnes uni deo genu flectunt. Deniq; Hierusalē superior ciuitas pacis interpretatur, quæ est mater nostra. ¶ Sed non omnes obediunt Euangelio. Verum est, quia quāuis illustretur mundus splendore disciplinæ dominicæ, sunt tamen qui repugnēt, qui lumē tenebras uocant.

Horum em̄ sic errore acies obtunsa est mentis, ut nec ueri luminis recipiant splendore. Quos accusat Euangelium, dicens: Lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non cōprehenderunt. ¶ Esaias enim dicit: Domine, quis credidit auditui nostro?

Hoc est, quis credidit quæ audiimus abs te, & loquimur? Firmavit Iudæos esse prophæticō exemplo contradicōres Euangelicæ ueritatis. Lex enim Iudæos increpat, quia sicut fuit apud ueteres, ita & nunc est. Hunc enim numerum non tangit, qui fidē non recipit.

¶ Ergo fides ex auditu, auditus autem per uerbum Christi. Manifestum est, quia nisi dicatur ali-
quid.

Naum. 1
Esa. 52.

Luca. 2

Ioan. 1
Esa. 53.

quid, nec audiri potest, nec credi. **¶ Sed dico: Nunquid nō audierunt?**) Hoc est, audierunt, & credere noluerunt.

Quāuis enim fides ex auditu fit, sunt tamen qui audientes non credunt. Audiunt em̄ & non intelligunt, quia

Psalm. 78

¶ In omnem terram exiit sonus eorum, & usq; ad fines orbis terræ uerba illorum.) Usque adeo prædicationem dei à Iudeis auditam esse testatur, ut etiam impletum orbem diuina annunciatione pronūciet. Ipsa enim fabrica mundi prædicat creatorem. Quod enim **Psalmographus** de creatura dixit, hoc **Apostolus** de **Euangelistis**. Quia ubiq; audita est, & peruenit in omnem locum prædicationis nominis Christi. Vbi enim præsentia hominis prædicatis defuit, sonus tamen & fama peruenit, sicut peruenerat opinio factarū uirtutū in Aegypto ad omnes gentes, teste **Raaberetrice**.

Si enim in omnem locum peruenit, non potuerunt non audire Iudæi apostolicam prædicationem, ut nemo ex his excusatus sit à crimine diffidentia.

¶ Sed dico: Nunquid Israël non cognouit?) Hoc est, cognouit: ne quia per supra dicta testimonia genus Israël incredulitatis causa arguit, cum dolore de omnibus Israëlitis queri uideretur, non negat

¶ Israël cognouisse & assecutum esse, quod illi promissum fuerat in lege: sed eum qui spiritu magis Israël est q̄ carne, quem & deus præscierat crediturum. Omnes enim audierunt, & non omnes crediderunt.

Deut. 32

¶ Ideo primus Moyses dicit.) In Cantico Deuteronomij. ¶ Ego ad æmulationem uos adducam in non gentem, in gentem insipientem, in iram uos mittā.)

Indignantis uerba sunt, propter quod semper diffidentes inuenti sunt Iudæi, & omnibus malis unam assignat generationem & causam, dum præsentis increpat ibidem, tangit magis futuros, ad quos hoc pertinet. Omnium enim horum una damnatio est, si permanent in diffidentia. Aemulatio ergo illis data est inuidentiæ, dum uident gentem, quæ prius, quia sine deo fuit, sensu bruta erat, deum suum appellare, qui fuerat Iudæorum, & donum illis promissum assecutā, per quā zelū passi, iracundia

dia

dia distenderentur, ut maliciæ & incredulitatis suæ mercedem exoluerent. Nulla enim res sic consumit hominem nisi zelus, quem ideo deus ultorem posuit incredulitatis, quia graue peccatum est. **Nam semper in ira missi excruciantur, quando audiunt legem & prophetas ad nos pertinere, qui in Christum credimus.** ¶ **Esaias audit & dicit, Palam factus sum non querentibus me, & inuentus sum inter eos qui me non interrogabant.** Quoniã supra uerbis Moysi usus est de exclusionem Iudeorum, ad hoc quoque Esaiæ prophetæ exemplum subdidit, ut de eius persecutione apertius doceret deum expulsis Iudæis, ultrò gentibus gratiã obtulisse ad opprobriũ & necem Iudæorũ. Hæc enim Esaias propheta, ex persona Christi testatur. ¶ **Ad Israël autem quid dicit? Tota die expandi manus meas ad populum non credentem & cõtradicentẽ.** Hic Israël carnalis est, Hoc est Abraë filij, sed nõ secundũ fidẽ. Nã Israël uerus & spiritalis est, q̄ credẽdo uidet deũ. Tota die, semp̄ significat. Semp̄ em̄ correcti sunt, p̄pterea increpantur nõ credituri, ut sciant q̄ ipsi sibi causa sunt perditionis. Potest hoc & de saluatore accipi, qui in cruce extensis manibus, interficientium eum peccatum arguit. Causa enim illa clamat sceleratum facinus Iudeorum: superius quod uisus sit dicere Esaias de his qui deũ fuerant inimici, ostendit hos amicos futuros, & eos qui Israelitæ dicebantur, propter quod inobedientes erant, ut inimicos abiiciendos.

Dico igitur, **Nunquid repulit deus hæreditatem suam? Absit.** Quia populum Israël incredulum ostendit, nunc ne omnem Israël dixisse diffidentem putaretur, ostendit nõ repulisse deũ hæreditatẽ suã, quam præsciit: id est, filios Abraë, quos fideles sibi futuros scit. Nec enim promitteret eis regnum, si sciret nullũ ex his crediturũ. Hæreditas ergo domini iuxta legẽ filij sunt Abraë, sed credentes. ¶ **Nã & ego Israelita sum ex semine Abraë, de tribu Benjamin.** Exẽplo suo docet partem Israël saluatam, quam præsciit deus saluandam, aut adhuc posse saluari: & partẽ Israël propter iugẽ diffidẽ-

Ioan. 17

3. Reg. 19

tiam perditioni deputatam. ¶ **Non repulit deus plebem suam, quam præsciit.**) Hoc est quod dicit saluator: Pater quos dedisti mihi, custodiui, & nemo ex his periit, nisi filius perditionis. Ita & hi quos præsciit deus credituros, nemo ex his à promissione repulsi sunt, quia hic factum est, sicut præsciit deus futurum. ¶ **An nescitis in Helia quid dicit scriptura, quomodo postulat deum cõtra Israël: Domine prophetas tuos occiderunt, altaria tua effoderunt, & ego relictus sum solus, & quæerunt animam meam? Sed quid dicit illi responsum diuinum? Reliqui mihi septem milia uirorum, qui nõ curauerunt genua ante Baal.**) Aperta sunt hæc. Ostendit enim non solum Heliam remansisse, qui deuotus deo non adorauerit idola, sed & multos qui in fide dei permanerunt, sicut & ex Iudæis non pauci crediderunt. Huic rei historia cõgruit, quia multi per speluncas occultati sunt propter Achab regem Samaritæ, & Iezabel uxorem eius, qui pseudoprophetas credentes, dei prophetas persequebantur, & populum ad idololatriam hortabantur. ¶ **Sic igitur & in hoc tempore reliquæ secundum electionem gratiæ saluæ factæ sunt.**) Hoc est, ita inquit, & nunc hi remanserunt in legis promissione, recedentibus multis quos ante præsciit deus. **Qui enim susceperunt Christum quasi in lege promissum, hi in lege steterunt: qui enim nõ illũ receperunt, à lege recesserunt.** Ideo credentes reliqui dicuntur, hoc est, remanentes in lege. ¶ **Si autem gratia, iã nõ ex operibus.**) Manifestum est, quia gratia donum dei est, nõ debita merces operibus, sed gratuita ratione, misericordia interueniente, concessa. ¶ **Alioquin gratia iã non est gratia.**) Verum est, quia si merces est, non est gratia. Sed quia merces non est, sine dubio gratia est: quia ueniam dare peccantibus non est aliud quàm gratia, & his qui non requirunt, sed offertur illis ut credant. Duplex ergo gratia est, quia hoc competit deo, qui abũdat misericordia, ut & requirat quos gratis curret.

Quid ergo? Quod quærebat Israël, hoc non est consecutus, electio autem cõsecuta est.) **Israëlitæ**

Ita hi carnales sunt, qui ex operibus legis iustificari se putantes, non adepti sunt ut iusti essent per fidem apud deum. Præterea cum omnes rei sint per legem, quia maledictus omnis qui non permanserit in omnibus que scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. Qui autem per fidem iustificari se crediderunt, consecuti sunt electionem, ut iustificati filii dei fierent, memores scripturæ dicentis, Quia iustus ex fide uiuit, id est, non ex lege. **Cæteri uero excæcati sunt, sicut scriptum est.** Hoc subiectum in **Esaia** legitur. **¶ Dedit illis deus spiritum compunctionis, oculos ut non uideant, & aures ut non audiant, usque in hodiernum diem.** Et **Dauid** dicit: **Fiat mensa corum in laqueum & in captiorem, & in scandalum, & in retributionem illis.** Obscurentur oculi eorum ut non uideant, & dorsum illorum semper incurua. Ideo mensam maledicit malorum, quia illic decipi solent innocentes. **¶ Dolo enim uocantur ad conuiuium, ut perimantur, quia sic & Amnon filius Dauid** deceptus est a fratre suo **Abessalon**, & malignus **Olofernes** per epulum, sanctam **Iudith** putauit se posse decipere, & in mensa scelerati **Herodis** sæuierunt maligni in caput **Ioannis** prophetæ. **Vnus** sensus est duorum prophetarum de huiusmodi hominibus, qui ab initio infidi & repugnantes inuenti sunt hostes bonorum. Sed aliqui illorum emendati sunt & correcti, licet tarde: quidam uero in pertinacia manentes, seueritatem sententiæ non euaserunt in perpetuum curuati, hoc est excæcati, ne de cætero possint ueritatis uiam aspicerere, quam maleuolentiæ aspernati fuerant, declinantes ab ea, & ad salutis gratiã peruenire. **¶ Qui enim, cum intellexisset, credere noluit, id debet consequi quod uult, ne de cætero possit fidem recipere, & saluari.** **Exempla** igitur prophetarum supradicta duplicem continent sensum: duobus enim modis decreta sunt & scripta. **Duo** etenim genera hominum hic continentur: unum est quod maleuolentiæ suæ causa excæcatur in sempiternum, ne saluetur. **Sunt** etenim pessimæ uoluntatis usque adeo, ut intelligentes dicant se nescire quod audiunt. **Denique dicebant de saluatore: Quid est**

Deut. 27

Abacuc. 2

Ioan. 16

¶ I quod

quod dicit: **N**escimus quid loquitur. **Q**uid eum auditis? **D**æmonium habet, & insanit. **A**lia autem pars, quæ uere **I**sraël est, contradicebat illis. **H**æc uerba nō sunt dæmoni-
um habitis. **N**unquid dæmonium potest cæcorum oculo
aperire? **D**um inuident ergo saluatori, nolebant uideri
intelligere quæ audiebant: ut dum à legisperitis &
pharisæis non intelligi uideretur, res absurdas, & quæ ex
tra legem essent, loqui putaretur: quæ res etiam alios à
fide possit auertere. **V**nde audiunt à saluatore: **V**os habe-
tis clauem scientiæ, & neq; uos intratis, neq; alios finitis
introire. **Q**uis enim non leuium, sed paulo grauiorum,
legisperitorum & pharisæorum consilium & sententiã
non sequeretur, & qui uidentur legis defensores? **D**eniq;
his qui uere **I**sraëlitæ sunt: nunquid aliquis ex principi-
bus credidit in illum, ut inde iuste uiderentur non cre-
didisse, si multos cōspirationis suæ socios fecissent? **Q**uia
quod à paucis defenditur, solet non probatū uideri. **I**deo
excæcati sunt, ne de cætero possint credere, & saluari. **I**n
uoluntate ergo sua adiuti sunt, ut quoniam scientes ue-
rum, dicebant esse falsum, de cætero nō intelligerent quod
est uerum, ut uerum haberent falsum quod uolebant. **A**l-
terum genus est, quod cum iusticias legis sectatur, iusti-
ciam **C**hristi non recipit: ex quo iam non per inuidiam
malæ uoluntatis hoc agit, sed errore æmulando tradi-
tionem patrum cæcantur ad tempus: quia cum deberent
magnalibus **C**hristi addiscere hunc non posse fallere, cu-
ius tā magnifica uirtus in rebus gestis appareret, & præ-
dicationem eius testamento nouo promisso per prophe-
tas, comparare, & exinde profiteri hunc esse qui promif-
sus est, negligentes contra deum, & hominibus assentien-
tes inuenti sunt. **P**ropterea ergo cæcantur, ut admiscen-
tibus ad promissionem eorum, ipsa æmulatione dum in-
uident gentibus, reuertantur ad fidem **C**hristi.

CA P V T XI.

Dico ergo: **N**unquid sic offenderunt ut caderent?
(**A**bsit.) **H**oc dicit quod supra memorauī, quia nō
sic diffiderunt, ut nunq̄ iam crederent: id est, nō
ita

ita propter improbitatem suam cæcati sunt, ut curari non possent: sicut & diabolus legimus cecidisse, dicente **Esaia** propheta: Quomodo cecidit de cælo lucifer: casum apostasiam significauit. Non ergo hos sic offendisse dicit ut caderent, sed offensionis suæ causa ad tempus obtusos.

¶ Sed illorum delicto salus gentibus, ut illos emulètur.

Hoc est quod dixit, quia propter peccatum illorum gentibus salus data est. Quia enim donum dei recusauerunt Iudæi, translatum hoc ad gentes, ut æmulatione zeli accensi Iudæi conuerterentur ad Christum, zelantes promissionem patrum. ¶ Quod si delictum illorum diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ gentium, quantomagis plenitudo illorum? Manifestum est, quia si delictum illorum profuit mundo, dum horum dispendio plures habet bonos, quia multo plures sunt gentes quam Iudæi, & diminutio eorum, quod est damnum promissionis, diuitiæ gentium, per id quod lucrati sunt uitam æternam, quāto magis plenitudo eorum? Apertum est, quia magis diues erit mundus hominibus bonis, si & hi qui ex cæcati sunt, conuertantur. Ex magna enim parte saluabitur mundus. Mundus homines significantur. Sicut dictum est de saluatore: Ecce totus mundus abiit post illum.

Ioan. 12

Vobis enim dico gentibus quidē ego sum gentium apostolus, minister scilicet meum glorificabo, si quomodo æmuler carnem meam, ut saluos faciam alios quos ex illis. Ostendit gentibus, quo affectu diligit Iudæos: Nam ministerium suum quo apostolus gentium est honorificat, si propter affectum generis sui data opera, etiā Iudæos acquirat ad fidem. Honorificentior enim fiet, si & illos apud quos non missus est lucretur ad uitam.

Patribus enim in laude maxima erit, si fratres inuenerit qui perierant. ¶ Si enim amissio eorum reconciliatio est mundi, quæ est assumptio nisi uita ex mortuis? Hoc dicit, quia si non credentibus Iudæis gentes reconciliatæ sunt deo, ad incrementum mundi circa fidem Christi, quæ erit in hac parte, & quanta plenitudo salutis si

¶ I 2 assu-

assumantur & Iudei ad fidem Christi, nisi ut ex mortuis uiuificetur mundus in hominibus. Quia ergo profectus est, dandam dicit operam ut credant, quoniam cecitatis obtusio tempore compensati delicti aufertur, ut uoluntatis suae recipiant liberum arbitrium. ¶ Quod si delibatio sancta est, & massa.) Manifestum est, quia quod unius substantiae est, unum est, ac per hoc non potest delibatio sancta esse et massa immunda. Delibatio enim de massa est. Ideoque ostendit non posse indignos dici ad fidem, hos quorum iam patres adepti sunt fidem, quia si pars Iudaeorum credidit, cur non & alia pars posse credere dicatur? ¶ Et si radix sancta & rami.) Immutatis uerbis eadem repetit, ut sensum commendat duobus exemplis. ¶ Quod si aliqui ex ramis facti sunt.) Id est si aliqui non crediderunt ex eis excisi à promissione. ¶ Tu autem cum esses oleaster, insertus es in illo, & socius factus es radicis oleae.) Hoc significat, quia non creditibus multis Iudeis, gentes insitae sunt per fidem in spem promissionis, ut doli esset Iudaeis. Sed non iuxta legem agriculturae, quia bonum surculum inserunt in non bonam arborē. Hi enim cum essent in radice mala, inserti sunt in bonam arborē. Ideo oleastrum dicit insertum, ut fructum surculus radicis afferat socius eius effectus. ¶ Noli gloriari aduersus ramos.) Hoc est, noli gaudere in incredulitate illorum. Displicet enim deo si quis exultet in malis alterius, dicit Salomō. Nec enim causa gentium abiecti sunt ut gaudeant, sed quia non crediderunt, occasionem dederunt ut praedicaretur gentibus. ¶ Quod si tu gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te.) Id est, si te exulteris super illos in quorum insertus radicem es, insultes generi quod te ut ex malo bonus esses suscepit, nec stabis si illud per quod stas destruis. ¶ Dicis itaque, fracti sunt rami ut ego insererem.) Ex persona gentilis credentis loquitur, qui exultandum putat in casu Iudaeorum diffidentium dicens: Illorum reprobatio locum fecit gentilibus. Sed non sunt reprobati à deo ut gentes intrarent, sed seipso reprobos fecerunt spernentes donum dei, unde occasionem dederunt gentilibus

ad salutem. Quam extollentiam reprimi uult, ut magis saluti congaudeatur, non ægritudini insultetur. Facile enim decipitur qui gaudet alienis malis. ¶ **Bene.**) **Id est recte dicis, quia fractis ramis insertus es. ¶ Sed incredulitate fracti sunt.**) Hoc est, non propter te, sed suo uitio, quia illis diffidentibus ad æmulationem illorum tu uocatus es ad salutem. Ideo gratias debes agere dono dei per Christum, non illis insultare, sed petere si malum illorum tibi contulit salutem, ut & ipsi redeant ad originem, tunc placebis deo qui tui misertus est. Ideo enim te aduocauit, ut per tuam æmulationem reduceret & illos ad gratiam. ¶ **Tu autem fide stas.**) Quia Iudæi per diffidentiam lapsi sunt. Hos fide dicit stare, quia cū prius per fidie causa iacerent, credendo stare cœperunt. ¶ **Noli altum sapere, sed time.**) Id est, noli superbus esse, sed caue ne & tu offendas. ¶ **Si enim deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat.**) Verum est, quia si illos qui prerogatiua patrum dignitosi erant, quibus etiã facta repromissio est, deo in filios adoptati, incredulitatis causa excœcauit, quid his si dubitauerint aut si se extulerint faciet, qui nulla commendatione sublimati sunt, qui cum nullus dignitatis essent, honorati sunt? ¶ **Vide ergo bonitatem & seueritatem dei, in eos quidem qui ceciderunt seueritatem, in te autem bonitatem si permanferis in bonitate, alioquin & tu excideris.**) Bonum deũ gentibus esse testatur, quia cum idola sequeretur digni utique mortis, patientia sua expectauit illos, & nec sic requirentes se, ultro uocauit illos & peccata eis remisit: Iudæis autem seuerus est, excœcauit enim eos quia donũ dei spreuerunt. Hos tamen nunc significat Iudæos, qui propter maleuolentiam suam in perpetuũ cæcati sunt, unde eos & cecidisse dixit; Illos autem quos supra memorauit offendisse, non tamen cecidisse, quia ad tempus cæcatos illos ostendit, ac per hoc seuerum deũ in eos fuisse, ut in perpetuum cæcati essent apostata. ¶ **Sed & illi si non permanferint in incredulitate inferentur: Potens est enim deus iterum inferere illos.**) Ostendit iu-

sticiam dei, nō in seueritate permanere circa illos quos excaecauit ad tempus, quia non sic illos excidit, ut non illos possit iterum inserere si conuertantur, qui per prophetam dixit: Reuertentes ad me replantabo, ut hoc sci entes Christiani non insultent Iudæis, certi, reseruari il lis quasi lapsis misericordiam dei. ¶ Nam si tu ex natura li excisus es oleastro, & cōtra naturam insertus es in bonam oliuam, quāto magis hi secundum naturam inferentur suæ oliuæ? Oliuam, fidem per quam Abraam iustificatus est accipiam⁹, oleastrum uero quia agrestis & infructuosa natura est, perfidiam significat: ac per hoc si hi qui semper inimici dei fuerunt conuersi in fidē Abraę inserti sunt, ex cuius origine non sunt, quāto magis Iudæi si post diffidentiam credant, paternæ reddendi sunt naturæ inserti iterum in suam promissionem.

Nolo enim ignorare uos fratres mysterium hoc, ut non sitis ipsi uobis sapientes, quia obtusio quædam ex parte Israël facta est, donec plenitudo gētiū intraret, & sic omnis Israël saluus fieret. Nō est obscurum, quia ad tempus cecitatis obtusio data est Iudæis, his qui dum æmuli legis sunt, nō uiderunt donū uenisse promissum à deo, quod prædicabatur à Christo. Zelo enim excecati sunt, putātes legem factorum nunq̄ debere cessare. Vnde sabbatum zelabātur, quia offensione ex parte obtusi sunt, ut pro incredulitate sua cruciarentur, uidentes gentes profiteri cum gaudio, consecutos re promissionem Abraę: copia tamen admissa gentiū abstergeretur caligo ab oculis eorū, ut possint credere: ut spiritum compunctionis prohibens à cordibus eorū qui eis præstat cæcitatem, reddat eis arbitrium liberum uoluntatis, quia non de maleuolentia erat incredulitas, sed de errore emendarentur ut postea saluarentur. ¶ Sicut scriptum est. ¶ Ut probaret donum illis reseruatum à deo, exemplum Esaiaę prophetæ in subiectis ponit, ut hac gratia qua liberati sunt Iudæi credentes, & hos liberari posse doceret, quia non erat exinanita sed semper labun-

abundat. Dicit ergo: ¶ Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem ab Iacob, & hoc illis à me testamentum, cum abstulero peccata eorū.) Exempli huius ratio semper manet quàm diu sunt qui credant. Hic enim dominus Iesus qui de cælis uenturus promissus est, ad liberationem humani generis, ipse quotidie remittit peccata conuersis ad se, nec statim non credentes condemnat sed expectat, sciens posse proficere ad agnitionem dei. ¶ Secundum euangelium quidē inimici propter uos.) Causa incredulitatis inimici sunt Euangelij, ut error & delictū illorum gentibus aperiret uiam ante tempus intrandi ad fidem, sicut supra memorauī. Prius enim ubiq; omnibus Iudæis prædicandum erat, tunc demum & gentibus oportebat credi uerbum dei. Sed quia non crediderunt, ablatum ab eis regnum, datum est gentibus. Itaque non insultandum esse his præmonet, quorum delictum profuit gentibus. Illi enim insultantum est cuius peccatum obfuit aliquibus. Non enim perfidia illorum gratulandum est, sed dolendum si tardant conuerti, ut quomodo peccato illorum gauisæ sunt gentes, quia saluatæ sunt, sic conuersione eorum lætentur, ipsorum enim occasione dei gratiam citius perceperunt. ¶ Secundum electionem autem dilecti propter patres.) Quàmuis grauius peccauerint Iudæi reprobando donum dei & digni sint morte, tamen quia filij sunt bonorum quorum prærogatiua & merito plurima à deo beneficia perceperunt, regressi ad fidem suscipientur cum læticia, quia dilectio in his dei exuscitatur memoria patrum. ¶ Sine poenitentia enim sunt dona & uocatio dei.) ¶ Verum est, quia gratia dei in baptisate non quarit gemitum, aut planctum, aut opus aliquod, nisi solam ex corde professionem. ¶ Ne enim quia grauius deliquerant non recipiendo promissum **DEI**, & quia quæ grauius peccantur, non nisi fletu & gemitu ad ueniam pertinent, ne ideo illos non posse iam accipere misericordiam putarent, quia dolere illos non uidebant, ostendit hoc inter primordia fidei non requiri.

Donum enim dei gratis donat peccata in baptismo. **¶** Sicut enim & uos aliquando non credidistis deo, nunc autem misericordiam consecuti estis propter illorum diffidentiam: ita & isti nunc non crediderunt in uestra misericordione, ut & ipsi misericordiam consequantur.) Incredulitatem gentium memorat, ut ipso rubore non se iactarent insultantes Iudeis qui non crediderant, sed oblectarent illos agnoscere promissum dei. Quia enim uos inquit, gentes cum his eloquia dei credita sint repugnantes fuistis, nunc autem misericordiam accepistis, non uestro merito sed ad horum opprobrium, quare non magis isti conuersi accipiant misericordiam qui prius in lege dei conuersati sunt, & quibus facta, promissio est. **¶** Conclufit em̄ deus om̄ia in incredulitate, ut om̄i miseret.) Gentes porro ab antiquis temporibus in impietate & ignorantia uersabantur, utpote sine deo, propter quod manifestata lex in literis est, qua possent infrenari precipites. Et quoniam uersutia aduersarij cumulari peccata ceperunt, ut per interdictum magis reus homo constitueretur, deus clementia bonitatis suae semper homini procurans, ut & quod sine lege peccatum erat & in lege possit deleri, hoc decreuit ut solam fidem poneret, per quam omnium peccata abolerentur, ut quia nulla spes per legem omnibus hominibus erat, dei misericordia saluaretur. Hoc est omnia concludisse in incredulitate, ut tunc decretum donum a deo ueniret, quando omnes diffidentia laborarent, ut gratia muneris esset gratissima. Itaque nemo se iactet, miserum est enim superbum esse eum cui ignotum est.

O Altitudo diuitiarum sapientiae & scientiae dei, quam inscrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles uiae ipsius.) Excelsum & immensum deum in diuitijs sapientiae & scientiae suae cum omni laude & gratiarum actione testatur, est enim consilium & iudicium eius incomprehensibile. Nam sciens ab initio conuersationes & opera hominum, quia neque sola seueritate iustitiae saluari possit hominum genus, neque sola misericordia

cordia ad profectum meritorum peruenire, unoquoque tempore decreuit quid esset prædicandum, ante tamen permittens unumquemque suo iudicio, quia natura ipsa duce cognoscitur iusticia. Et quia autoritas naturalis iusticia obtorpuerat consuetudine delinquendi, data est lex ut humanum genus terrore manifestatæ legis frenaretur. Sed quia non se cohibentes, rei tenebantur à lege, prædicata misericordia est, quæ ad se confugientes saluaret, resistentes autem cæcæret ad tempus, ad promissionem eorum gentes inuitans, quæ prius iusticiam dei per Moysem datam sequi noluerunt, ut horum saluti dum inuident, ipso zelo ad radicis saluatoris originem se reformarent promissæ in legæ. Hæc est altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ dei, qui tam Iudæos quam gentes multifaria providentiâ acquisiuit ad uitam. ¶ Quis enim cognouit sensum domini, aut quis illi consiliarius fuit, aut quis prior dedit illi & retribuetur ei? Hoc in Esaiâ scriptum habetur. Manifestum est solum deum esse qui nouerit omnia consilia, & hunc unum esse qui nullius eget, quia ab ipso sunt omnia, ac per hoc consiliū eius à nullo nec comprehenditur nec metitur, quia inferiora superioris sensum scire non possunt. Denique Iudæis credentibus impossibile uidebatur consilium esse & uoluntatem dei ad redemptionem gentium: simili modo & gentibus arduum & incredulum uidebatur Iudæos qui non crediderant posse conuerti, aut credentes suscipi ut saluarentur. Inter cetera hoc est consilium dei quod latuit nec potuit comprehendi. ¶ Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia, ipsi gloria. Quia ratione sensum & consilium dei inuestigari non potest, declarauit. Ex ipso enim, inquit, & per ipsum & in ipso sunt omnia, ipsi gloria. Hoc dicto aperuit sensum qui occultus erat mundo. Quia enim omnium creator est deus (Fecit enim ea quæ non erant ut essent) ideo ex ipso sunt omnia. Et quoniam ab ipso sunt, per filium eius qui eiusdem utriusque substantiæ est esse cœperunt, cuius opus, patris est opus.

Quia ergo ipse operatur per filium, per ipsum sunt omnia.

omnia. Et quoniam quæ sunt ex deo per deum sunt, post renata in spiritu sancto sunt, in ipso sunt omnia, quia & spiritus sanctus de deo est pater, unde & scit quæ in deo sunt. Ergo & in spiritu sancto pater est, quia quod de patre est deo, non potest aliud esse quàm est deus pater. Ac per hoc ipsi gloria, quia ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia. Itaque ex ipso & per ipsum & in ipso ut essent, esse cæperunt, sensum & consilium eius scire non possunt. Ipse autem scit omnia, quia in ipso sunt cuncta. Patefecit mysterium dei quod super ius dixit non ab eis ignorari debere.

CAPVT - - XII.

Bsecro itaq; uos fratres per misericordiã dei, ut exhibeatis corpora uestra hostiam uiuam, sanctam, deo placentem, rationabile obsequium uestrum: Et nolite cõformari huic seculo, sed reformamini in nouitate sensus uestri, ut probetis quæ sit uoluntas dei, quod bonum & placitum & perfectũ est. Per misericordiam dei illos hortatur, per quã saluatur humanum genus. Post tractatũ enim legis et fidei, populi natura Iudaici & gentilis, ad bonam uitam agendam hortatur, per hanc enim spes fidei obtinetur. Commonitio est ergo hæc ut memores sint, quia misericordiam acceperunt, & uigilēt circa obsequium eius à quo illis data est, per quem ex impijs gratis iustificati sunt, scientes hanc esse hostiam uiuam, sanctam & deo acceptabilem, si corpora nostra incõtaminata seruemus, dissimiles à secularibus qui uoluptatibus student. Hęc est uoluntas dei, sanctificatio uestra. Nam corpora subiecta peccatis, non uiua habentur sed mortua, sub desperatiõne enim promissę uitæ sunt. Ad hoc enim peccatis, dono dei abluimur, ut de cætero mundam uitam agentes, dei amorem in nos prouocemus, non irritum facientes opus gratiæ eius. Nã apud ueteres ideq; oblata occidebatur hostia, ut homi-

Theff. 4.

nes

nes peccati causa morti subiectos significaret. Nunc autem quia per donū dei purificati sunt homines, & a morte secunda liberati, uiuam hostiam debent offerre, ut signum sit uitæ æternæ. Non enim sicut turc corpora pro corporibus immolantur, nunc uero non corpora, sed uita corporis perimēda sunt. Ut autem obsequiū nostrī effectum habere possimus, seruata iusticia, pudorem custodiamus. Nihil enim proficit pudor, nec rationalis potest uideri, neglecta iusticia. Hoc erit conformē fieri spiritualium, renouatū in spiritu ac fide, hoc scire quod placeat deo, nec aliud bonum & perfectum esse.

Dico enim per gratiam quæ data est mihi omnibus qui inter uos sunt, non plus sapere quàm oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem, & unicuique sicut diuisit deus mensuram fidei. Aperte ostendit hoc debere nos sapere quod iusticiæ terminos non egrediat, ut non nobis solum utile sit, sed & nulli obfit. Hęc est enim prudentia, prodesse magis aliquibus quàm obesse, & contentum esse debere sorte qua mensus est deus merito & fidei uniuscuiusque, nec sibi defendere quod non sibi concessum uidet, hoc est, nō plus sapere, quia uni totum concedi non potest. Nec enim si quis bonæ uitæ est, ex eo sibi etiam doctrinę prudentiā debet defendere, aut quia peritiam habet legis, Leuitarum sibi obsequia uendicare debet. Hortatur ergo & docet per gratiam sibi datam. Hęc gratia peritiam intelligitur dominicæ disciplinæ, per quā humilitati iusticię studendum tradit.

Sicut enim in uno corpore multa mēbra habemus, somnia autem membra non eadem habent officia, ita multi unū corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra. Exemplo corporis docet non posse nos singulos omnia, quia sumus inuicem membra, ut alter alterius non egeat, ac per hoc curam nostrī inuicem nos agere debere, nec alterū aliq̄ obfistere, quia inuicem officijs nostris opus habemus. Hoc erit diligere Christum, si inuicem se membra exhortentur, ut impleant modū quo corpus in Christo perfectū sit. **Habentes autem**

autem donationes dei diuersas secundum gratiam quæ data est nobis.) Nunc autem ipsa officia deputata membrorum merito fidei enumerat, ut cum uiderit membrum quod sibi deputatum officium est, non perstrepat alteri cui uiderit aliud traditum, sed congerat, ut corpus ecclesiæ sit perfectum. ¶ **Sive prophetiam secundum operationem fidei.**) A prophetia incipit, quæ prima probatio est rationabilem esse fidem nostram. Denique credentes accepto spiritu prophetabant. Hæc ergo datur pro modo accipientis, hoc est, quantum causa exigit propter quam datur. ¶ **Sive ministerium in ministrando.**) Ad obsequium fraternitatis præbendum intantum minister firmatur, quantum credidit debere se obsequi, ne ultra fidem laboras in obsequio, fatigetur in cassum, quia hoc sequitur unumquemque quod conatur ex corde. ¶ **Sive qui docet in doctrina.**) Similiter dicit adiuuari doctorem in doctrina, ut in quantum fides eius est ad docendum, intantum inspiretur ad tradendam disciplinam cælestem. ¶ **Sive qui exhortatur in exhortando.**) Et hunc eodem modo in eoipso in quo tendit auxilio spiritus præparari, ut habeat gratiam dum prouocat. Lacescit enim fratres ad bonum, aut incredulos ad fidem. ¶ **Qui largitur in simplicitate.**) Huic dicit qui bono animo tribuit auxilia semper suppeditare procurante spiritu, ut non desit tribuenti simpliciter, dicente Salomone: Qui tribuit pauperibus non indigebit. Hic ergo tribuit simpliciter, qui non in simulatione hoc agit ut laus ei ab hominibus detur, sed ut à deo per hoc ipsum meritum consequatur. ¶ **Qui præest in sollicitudine.**) Eum qui curam ut præsit fratribus suscepit, iuxta fidem suam accipere uigilantiã & autoritatem, ut proficiat in quo sollicitus sit, habens in illis fructum quibus præest. ¶ **Qui miseretur in hilaritate.**) Hunc quoque secundum sensum suum qui læto animo misericordiam facit, non quasi nolenti extorquetur, fundari & roborari à deo ut in hac re nullam infirmitatem patiat, sciens dictum à Salomone: Dum habes occasionem benefac. Sed hoc multifarie intelligendum est.

Multi-

Proue. 28.

Multiplex est enim misericordia sub uno uocabulo. **N**ā si supra dixit: **Q**ui largitur in simplicitate, quid erat opus iterare, nisi quia sub uno misericordiæ nomine multa bona opera significauit: Peccantibus etenim ignoscere misericordia est, & in necessitate aliqua posito uel oppresso opem ferre, misericordia est, & nudum uestire, & esurienti panem frangere, & paruulum expositum colligere, & cadauer operire, & alia operari, misericordia est. **I**deo si hæc impigre & sine tædio fuerit operatus, habebit huius operis & in præsentis & in futuro mercedem. **O**mnis ergo misericordia & simpliciter & cū gaudio fieri debet, ut simplicitas excludat hypocrisim, gaudiū uero fretum futuræ spei testetur examen. ¶ **D**ilectio sine simulatione.) Huic merito qui hoc meditatur, ut ideo diligat fratrem quia scit hoc placere auctori deo, in adulatione præsentis uitæ hoc agat, subuenit spiritus, ut quia hoc deuota mente quærit, obsequijs possit implere. **A**udiuit enim dictum à domino: **P**ræceptum nouum do uobis ut diligatis inuicem. ¶ **O**identes malum, adherentes bono, fraternitatis amore inuicem benigni, honore mutuo præuenientes.) **N**on magnum dicit euitare malum nisi adhæreatur bono. **I**llud enim de timore fit, hoc de amore, nec benignum esse fraternitatis honorem, si non mutuis se obsequijs præuenierint. ¶ **S**ollicitudine non pigri.) Hoc est quod dicit propheta Hieremias, quia maledictus qui facit opera domini negligenter. **P**iger enim in conuersatione diuina, sine spe est: **I**deo subiecit: ¶ **S**piritu feruentes.) Hoc est, ut in exercitio diuini operis aut legis non sit tepidus, sicut dicitur in Apocalypsi Ioānis: **Q**uoniam tepidus es, inquit, euomā te ex ore meo. **Q**uotidiana enim meditatio tollit soporem, & facit uigilantem. **O**pera enim domini sunt quæ mandat fieri pro utilitate ecclesiæ, id est, fratrum. ¶ **T**empori seruientes.) **I**n Græco dicitur sic habere: **D**eo seruientes, quod nec loco competit. **Q**uid enim opus erat summā hanc ponere totius deuotionis, quando singula mēbra quæ ad obsequia & seruitia dei pertinent memoret. **I**n omnibus enim his

Ioan. 13

Hier. 48

Apo. 3

quæ

quæ enumerat, plenum deo seruitium exhibetur. Nā seruire temporī quid sit, alibi soluitur cum dicit: **Redimentes tempus** quoniam dies mali sunt, ut sciatis quæ admodum unicuique respondeatis. **Om̄** aut̄ dixerat: **Spiritu feruentes**, ne hoc sic acciperent ut passim & importune uerba religionis ingererent, tēpore inimico per quod fortē scandalū excitarent, statim subiicit: **Temporī seruientes** ut modeste & cū honestate aptis & locis & personis et apto tempore religionis fidē loquerētur. Sunt enim quidam etiā hoc tēpore quo pax est, qui sic perhorrent uerba dei, ut audientes cum magna ira blasphement uiam **Christianā**. Nam & ipse seruiuit tēporī quādo quod noluit fecit. **Inuitus em̄ circumcidit Timotheū**, & raso capite purificatus secundum legē ascendit templū, ut **Iudæorum** sopiret infantiam. ¶ **Spe gaudentes**.) Postq̄ dixit: **Tēporī seruientes**, adiecit: **Spe gaudētes**, ut si fortē propter iniquitatem temporis nō liceat de fide publice loqui sed esse in metu, spe gaudeat, quia hæc tristitia parit læticiā. ¶ **In tribulatione patientes**.) Hoc est spe gaudere, in tribulatione patientē esse. De gaudio enim spei tolerat tribulationem, sciens multo maiora esse quæ pro his promissa sunt. ¶ **Orationi instantes**.) **Necessaria est ualde oratio**, quia ut tribulatio possit tolerari, precibus insistendum est. ¶ **Memorijs sanctorum communicantes**.) **Manifestum est**, quia qui preces suas exaudiri uult, emulus debet esse uitæ sanctorum. **Cum imitatur enim communicat**, ut hoc sit memorem esse & communicatorē, imitari actus illorū, & si sumptibus indigēt, communicandū eis, sicut dicit alio loco: **De collectis autem quæ fiunt in sanctos**. **Et ad Galatas: Ut pauperū memores essemus**. ¶ **Hospitalitatem sectantes**.) **Imitator & amator sanctorū hospitalitatem sectatur**, exemplis sancti **Abraę & Lothi uiri iusti**. ¶ **Bñdicite et nolite maledicere**.) **Vt Christianos per omnia nouos faciat**, etiam ab hac illos consuetudine auferre uult, quæ omnibus communis est, ne irato animo incitati, prius facile maledicere uelint, sed ut magis uicta iracundia benedicant, & laudis sit disciplina

1. Cor. 16
Gal. 2

dominica ¶ Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus.) Hoc est, quod alio loco dicit: Si quid patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra, & si laetatur unum membrum congaudent omnia membra. Cum enim quis fideli solatio est in necessitate, erigit animum eius & apud **DEVM** sibi collocat meritum, quia membrum diligit corporis **CHRISTI**, & si cum infideli condoleat, prouocat magis illum ad profectum disciplinæ dominicæ ¶ Idipsum inuicem sentientes.) Hoc est, quod dictum est, compati debere in tribulatione, sicut & in alia dicit Epistola ¶ Considerans teipsum ne & tu tenteris, alter alterius onera portate. ¶ Non alta sapientes) Alta sapere superbia est. Nam & diabolus cum alta sapuit, apostatauit. Ne elatio fit in animo, & præsumens fortè de incolumitate actus sui, non condoleat fratri suo, sed exprobrat quasi peccatori, hæc superbia est, quæ cum se præponit offendit. Quod & Dominus denotat dicens. Ence trabem prius de oculo tuo, & tunc uidebis eijcere festucam de oculo fratris tui. Ipsa enim elatio peccatum est, ac si non sit peccator, quod impossibile est, fit peccator dum superbit. Denique dicit Salomon: Superbis deus resistit. ¶ Sed humilibus consentientes.) Hoc est, ut deposita superbia alienam causam suam faciant, & suam quasi alienam, ut habeant gratiam apud **DEVM**, quia qui se exaltauerit humiliabitur. ¶ Nolite esse prudentes apud uosmetipsos.) Hoc in **Esaia** Propheta scriptum est, quod hic quasi proprium ponit, ut iusticia communis habeatur, non ut sibi quis iustus sit, cæteris autem iniustus. ¶ Nemini malum pro malo reddentes.) Hoc est, quod Dominus dicit: Nisi abundauerit iusticia uestra plusquam scribarum & pharisæorum, non intrabitis in regnum **DEI**. Mandatum enim in lege erat: Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum: Hæc quantum uidetur iusticia est, sed ut abundet iusticia Christianorum docentur non reddere malum pro malo, ut perfecti sint,

1. Cor. 12

Gal. 6

Math. 7

Mat. 23

& pro

& pro hoc merces illis reddatur in iudicio dei. Supergrēdi enim uidetur ipsam iusticiam, cum quod licet, ut melior sit, non facit cœlestis iusticiæ imitator. **Mundi ergo iusticia à deo illi concessa innocentem facit, cœlestis autem perfectum ut meritum habeat apud deum. ¶ Prouidentes bona, non tantum coram deo, sed etiam coram omnibus hominibus.** Prouidere est bona futura ante oculos habere, ut ea gerantur quæ possint postq̄ facta fuerint in reprehensionem non uenire, sed magis laudi esse siue apud deum siue apud homines. **Ne quis existimet, quia deo licita non displicent, idcirco non curandum si fratri scandalum sint, hoc præmonet, quia illud fieri debet quod & deo non displiceat, & fratri scandalum non sit. Et si liceat enim & fratrem scandalizet, deo non placeat, quia deus saluti studendum monet. Sic ergo prouidentur bona coram deo & hominibus si ea quæ licent sic agantur, ne scandalum faciant. ¶ Si fieri potest quantum ex uobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes.** Omnibus pacificos uult esse, qui diuinam seruant iusticiam. **Viderit si quis hanc pacē spreuerit, ut tali uiro inimicus, cum aut reprehendi forte ab illo non uult, aut in uidet bonis eius: quod ad illum ramentum pertinet, non discordat à bene agentibus. Hic est enim impacificus, qui prætermissa uoluntate legis, suum ius sequitur, quantum dicat Dauid: Cum his qui oderunt pacē eram pacificus: Sed hoc necessitatis erat propter potentiā personarum, ut uel obsequiis humilitatis uincatur, quem sic extollit superbia ut mandata legis spernat: potest fieri ut de timore dei pacificum se quis præbeat illi, qui odit pacem. Quando enim uicem malis reddere non uult pacificus est, hoc est, de bono utncere malum, ut uel obsequiis uincatur, quem mandata legis non uincunt. Ergo si fieri potest, inquit, quod ex uobis est, ut bene agentes pacem habere uideamini. Iam si non fuerit amator pacis, tu tamen uis esse pacificus quantum ad te pertinet. Si autem irreuerens & blasphemus quis sit & pacem habere cum illo non possis, non utique tibi ascribendum erit, quia Ioan-**

Psal. 119.**nes**

nes apostolus eos qui negant in carne Christum uenisse nec saluari permisit. Nos ergo parati simus si fieri potest, ut cum omnibus pacem habeamus: alijs uero repugnantibus fiat impossibile non ex nobis, si de nobis tantum querela non deponatur. Qui enim nullū lædit, apparet esse pacificus. ¶ Non uosmetipfos defendentes charissimi, sed date locū ire.) Vt & pacis fœdera seruari possint, ab ira dissimulādum monet, maxime quoniam per iram solet peccari, quando quis furore commotus plus exigit quā postulat causa delicti, aut sibi ipsi incōmodū præstat, si grauiora peccata incompetenti uindicta uult exequi. Debilem enim efficit quē potuit emendatum habere & sanum. Vnde & Salomon: Noli, ait, iustus esse multum. Est enim, inquit, qui perit in sua iusticia. Volens enim singulis peccatis respondere circa uindictā, mortem potest inuenire tam sibi quā ei quem plagis affligit. Solent enim in pœnam delinquere. Non solum autem de subiectis uindictam prohibet competentem, sed & de paribus & magnis, hoc est, de fratre fortē in nos peccante non queramus uindicari, sed remittamus dei iudicio re seruantes, nedum ab ira detinemur, inueniat locum inimicus, in quo suggerat & suadeat quod contra nos est. ¶ Scriptum est enim.) Vt fortius suadeat, exemplo legis hoc cōfirmat dicens: Scriptum est in Prouerbijs. ¶ Mihī uindictam & ego retribuam dicit dominus.) Vt si minime à nobis fiat quod docet, deum à nobis contemptum ostendit. Duplici ergo genere proficitur si deo remittatur uindicta, quia & cum iracūdiam uicit, perfectus fit, & dei iudicio uindicabitur. ¶ Si esurierit inimicus tuus ciba illum, si sitit porum da illi, hoc enim faciens, carbones ignis congres super caput eius.) Non nudam uindictam deo referuari debere ostendit, sed & beneficia dari inimicis, ut uere ostendamus non meritis nostris habere nos inimicos, quos ut ab inimicitijs desinant obsequiis uincere nitimur. ¶ Qui si in inimicitijs perdurauerint impietate mentis suę, nostra obsequia proficient illis ad pœnam. Aut certe obsequiorum nostrorum sedulitate

compuncti, ueluti carbones mortui reuiuiscant. **Vt ergo nos intantum perfectos faciat, ut nō solum nos ipsos, sed & alios acquiramus ad uitam, inimicis non solum uicē reddere prohibet dominus per Salomonem, uerum etiā humanitate ad amicitiam prouocare hortatur. ¶ Noli uinci à malo, sed uince in bono malum.)** Hęc interpretatio apostoli est cohortantis, ne uicem reddamus inimicis, sicut dictum est. **Multum enim proderit nobis, si malicię cedamus. • Vincit enim malum, qui ad tempus uinci uidetur ab illo. Et saluator enim sic uicit malum dum non resistit. Contra se enim agit malicia, & dum uincitur, uincere se putat. Id em̄ agit inimicus, & dum de proposito nostro abstrahat, occasionem querens quo modo peccemus. Ideo si prouocati ab illo, uicem illi nō reddamus, uincimus illum in bono. Ideo enim non resistimus ut bonum seruemus neglecta iusticia, quia cogit iusticia ad retribuendum.**

CAPVT XIII.

Om̄ibus potestatibus sublimioribus subditi estote: Nō est enim potestas nisi à deo.) Quoniam celestis iusticię legem sequendā mandauit, ne ab hac presenti dissimulare uideretur, hanc commendat. Quippe cum nisi hęc fuerit obseruata, illa custodiri nō possit: hęc enim quasi pædagogus est quę paruulos imbuit, ut possint potioris iusticię uiam sequi. **Nemini em̄ potest imputari misericordia, nisi habuerit iusticiā. Vt ergo ius & timorem legis naturalis confirmet, deum autorem eius testatur, & ministrantes eam dei ordinationem habere: Ideo adiecit: ¶ Quę autem sunt, à deo ordinata sunt.)** **Vt nemo putet quasi humana commenta cōtemnenda: Vident enim ius diuinum humanis autoritatibus deputatum. Hic ergo subiectus est potestati, qui se terrore dei ab his abstinet quę prohibet. ¶ Itaq; qui resistit potestati, dei ordinationi resistit.)** Hęc contra istos **qui**

qui per potentiam fortem, aut quia aliquid deprehendi se posse non credunt, & per hoc illudere se legem putant. **Ostendit his dei esse legem, & non euasuros iudiciū dei, quia ad tempus aliquo pacto euadunt. ¶ Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt.**) Manifestū est, quia unusquisq; operibus suis aut iustificabitur aut condemnabitur. Qui enim audientes legem peccant inexcusabiles sunt. ¶ **Nam qui principantur nō sunt timori bonis operibus sed malis.**) Principes hos reges dicit quī propter corrigendam uitam & prohibenda aduersa creantur, dei habentes imaginem, ut sub uno sint ceteri.

¶ **Vis autem nō timere potestatem: Bonum facito & habebis laudem ex illa.**) Laus ex potestate tūc surgit, cum quis innocens inuenitur. ¶ **Dei enim minister est tibi in bono.**) Manifestum est ideo rectores datos ne malum fiat. ¶ **Si enim malefeceris time, non enim sine causa gladium portat.**) Hoc est, ideo comminatur ut si fuerit contemptus uindictet. ¶ **Dei enim minister est, uindex in ira in eum qui male agit.**) Quoniam futurum iudicium deus statuit, & nullū perire uult hoc in seculo rectores ordinauit, ut terrore interposito omnibus uelut pedagogi sint, ne in pœnā incidant futuri iudicij. ¶ **Idcirco subditi estote, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam.**) Recte dicit subiectos esse debere non solum propter iram, id est, ultionem presentem, Parit enim ira uindictam: sed & propter futurum iudicium, quia si hic euaserint, illic eos pœna expectat, ubi accusante conscientia ipsa punientur. ¶ **Nam idcirco tributa penditis. Ministri enim dei sunt in hoc ipso seruiētes.**) Ideo dicit tributa præstari, uel que dicuntur fiscalia, ut subiectionem præstent per quam sciant non se esse liberos, sed sub potestate degere, quæ ex deo est. Principi enim suo qui uicem dei agit, sicut dicit Daniel propheta. Dei est enim inquit, regnum, & cui uult dabit illud. Vnde & dominus:

Reddite aut, quæ sunt cæsaris cæsari. Huic ergo subiecti sunt sicut deo, cuius subiectionis probatio hæc est, cum illi pendunt tributa.

Mat. 22

K. 2. Red-

Reddite ergo omnibus debita.) Reddi uult ab omnibus debita, quia & potentes sunt debitores minoribus, ut respondeant meritis illorū. ¶ **Cui tributum, tributum, cui uectigal, uectigal.**) Primum ea que sunt potestati regie debita exolui iubet, quia maior in his causa aut necessitas est. ¶ **Cui timorem, timorem.**) Timorem potestati exhibendum, quia timor prohibet peccatū, deinde aut parenti aut domino terreno, ut gratias agat in filio aut seruo Christiano. ¶ **Cui honorē, honorem.**) Potest hic honor etiā circa eos esse qui sublimes uidentur in mundo, ut uidentes humilitatem seruorum Christi, laudent magis quā uituperent euangelicā disciplinam. ¶ **Nemini quicquā debeatis nisi ut inuicē diligatis.**) Pacē uult nos habere si fieri potest cum omnibus dilectionem uero cum fratribus, & hanc tamen honore seruato. Idcirco autē debitores dicit, quia homini qui dignus honore est, siue præsente siue futuro, dignum esset debitum inclinari. Illi enim quis inclinatur a quo honorem accepit, ideo debitor dicitur. Si enim non hoc feceris principi tuo superbus es, aut enim merito quis aut ætate honorandus est. ¶ **Qui enim diligit proximum, legem impleuit.**) Legē datam à Moysē implet qui diligit proximum, nam nouæ legis mandatum est etiam inimicos diligere. ¶ **Nam non adulterabis, nō occides, non furaberis, non concupisces.**) Hoc Moyses scriptum accepit à deo, ad reformationem legis naturalis. ¶ **Et si quod est aliud mandatū in hoc uerbo consummatur, diliges proximum tuum sicut teipsum.**) Hoc scriptum est in Leuitico, manentibus supra dictis mandatis. Itaque in dilectione impleri legem significat, sicut dixit, ac si sint alia mandata quæ nunc tacuit, tamen pro oībus mādaris dilectio satisfacit. Nam si se humanum genus ab initio dilexisset, iniquitas in terris non esset. Exordium enim iniusticiæ discordia est, ideoque iniquitatis dilectio iniquitas est, quia quod malo malum est, bono bonum est. ¶ **Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo enim legis est dilectio.**) Malum non operatur quia bo-

Deut. 5

na est dilectio, nec peccare potest illa quæ legis est perfectio: per legis uerba ad sensum euāgelicum peruenit. Ideo enim quod summum est legis memorat, ut huic euangelium societ, ostendens unius esse sensum autoris. Sed quia tempore Christi addi aliquid oportuit, non solum proximos, sed inimicos diligere præcepit. Vnde subditur: Plenitudo legis est dilectio, ut iusticia sit diligere proximum, abundans uero & perfecta iusticia etiam inimicos diligere. Inimicum autem diligere quid aliud est, quam optare desinere illum ab odio, & nihil asperū petere aduersus illum, hoc est amare illum, ea illi optare per quæ deo habeat propitium: hæc est cælestis iusticia, hæc patri similes facit, quæ non colentibus se annua dona largitur. Nam & dominus in cruce positus posulat pro inimicis, ut plenitudinem iusticiæ quam docuerat demonstraret.

ET hoc sciētes tempus, quoniam hora est iam nos de somno surgere.) Tempus esse dicit quo ad meritum proficere debeamus, hoc est de somno surgere operari bonum, quasi in die, hoc est, palām. Illicita enim in nocte, id est, in abscondito fiunt. Iam enim in manifestatione positi, quod est in noticia dei, agnoscetes quid sequi debeamus, dare operam debemus, ut pure uiuentes ad promissum præmium ueniamus excusso somno, id est ignorantia siue negligentia. ¶ Propiore enim nunc nostra salus quam cum credidimus.) Manifestum est, quia post lauacrum bene uiuentes & charitati studentes, non longe sunt à merito resurrectionis promissæ. Bona enim uita Christiani, signum est salutis futuræ. ¶ Nox præcessit, dies autem appropinquauit.) Noctem ueterem hominem significauit, qui per baptismum innouatus est. Hūc præcessisse dicit quasi noctem, diem autem appropinquasse cuius lumine ueritas nobis apparuit, ut sciremus quid agere deberemus. Prius enim ignorantes Christum in tenebris eramus, at ubi didicimus lux nobis orta est, transiuimus enim ex falso ad uerum, ¶ Abijciamus ergo opera tenebrarum, & in-

K 3 duamur

Math. 22

duamur arma lucis.) Tenebrarum sunt opera uita carnalis, quæ illecebris agitur secularibus, hæc digna est tenebris sicut dicit dominus. Tollite illum & ligatis manibus & pedibus, mittite in tenebras exteriores. Induere arma lucis, gesta sunt bona, quia sicut mali actus tenebris depurantur, quia occulte fiunt, ita & qui bene agunt, palam agunt, quia non uerentur sed gaudent. Boni ergo actus arma lucis sunt impugnantes tenebras quæ sunt uitia carnis. ¶ Sicut in die honeste ambulemus.) Verum est, ut quia publice non peccatur, sic agamus quomodo agitur publice, nihil enim tam publicum quam ueritas. ¶ Non in comestationibus aut ebrietatibus.) Comestationes sunt luxuriosa conuiuia, quæ aut collationibus omnium celebrantur, aut uicibus solent à contubernaliis exhiberi, ut neminem illic pudeat aliquid in honeste dicere aut facere, quia unusquisque præsumit quod suum conuiuium sit. Solent enim in aliena mensa pudore coerceri, sed hic ad hoc conuenitur, ut scæda illic gerantur copia uini, & incitetur libidinis diuersa uoluptas. Idcirco euitanda præcipit huiuscemodi conuiuia. ¶ Non in cubilibus & impudicitijs.) Post luxuriosum conuiuium & ebrietatem hoc subiecit quod sequitur, id est, concubitus impudicus. Hoc genus huius lasciuitatis est fructus. ¶ Non in cõtentione & æmulatione.) Recte ab his coerceri monet, quia omnis contentio & zelus inimicitias parit, quas tenebras uocat, quia ad lucis præmium peruenire non possunt. ¶ Sed induite dominum Iesum Christum.

ET carnis curam ne feceritis in desiderijs.) Curam carnis prohibet, id est, uoluptatē, ut omne quod prohibetur per legem non desideretur, aut certe desideratum uincatur. Ipsa sunt enim opera carnis, ut his exuti induant dominum Iesum Christum, id est, inuouari per Christum, ab his malis se retineat. Hic enim induit Christum qui se ab omni errore & turpitudine separauerit, ne in conuiuio nuptiarum sine ueste eius inuentus turpiter abiectus tenebris mancipetur: si quo minus

nus non sunt induti Iesum Christum dominum nostrū,
super cuius nouam uestem ueteres pannos induūt. Exu-
ti enim ueterem hominem, in nouitate uitæ manēdū est.

CA P V T XIII.

Infirmum autem in fide assumite, nō in dis-
ceptatione cogitationum.) Quoniam ex
Iudæis erant qui Romanos ad nomē Chri-
sti assumpserant admixta lege, sicut in pri-
mordio epistolæ memorauī, ideo quibus-
dam uidebatur prohiberam carnem edere
non debere. Aliquibus autem qui sine lege Christum se-
quebantur, uidebatur contra legem licere edere. Et per
hoc ipsum disceptationes erant inter eos, quas Aposto-
lus concordæ & saluti studens, diuina disputatione au-
fert, ostendens neq; edenti prodesse apud deum, neq; nō
edenti obesse: Infirmum esse dicit qui propterea quod Iu-
dæi prohibiti sunt, timet edere. Hunc ergo remitti iud-
icio suo, ne scandalum passus à charitate, quæ quasi ma-
ter est animarum, recedat cum mētis perturbatione, cū
Christiani pacifici debeāt esse & quieti. ¶ Alius enim cre-
didit edere omnia.) Hic fiducia lectionis non dubitat
omnia edenda, quæ data sunt humanis usibus. Legit e-
nim in Genesi, omnia bona ualde esse quæ creauit de-
us, ideo nihil reiiciendum, quia nec Enoch qui primus
deo placuit, neque Noë qui in diluuiō solus iustus inuen-
tus est, neque Abraam ille amicus dei, aut Isāac aut Ia-
cob iusti & dei amici inter quos & Loth fuit, aut cæteri
iusti ab his abstinuisse leguntur. ¶ Is uero qui infir-
mus est olera manducet.) Igitur quia hoc putat ut il-
le olera edat, ideo suadendum non est ut carnem e-
dat, ne cum scrupulo edat & uideatur peccare, quia
propositum suum non custodit. ¶ Itaque qui edit,
non edentem non spernat, & qui non edit edentem
non iudicet.) Quia uoluntatis est edere aut non e-
dere, ac per hoc quæstio hinc fieri non debet. Ad hoc

Gen. 1

K 4 enim

enim facta sunt omnia ut uoluntati subiaceant, quia domino humano subiecta sunt. ¶ Deus autem illum assumpsit.) Assumptus à deo est, qui ad gratiam uocatus est. ¶ Tu quis es qui iudicas alienum seruū, suo domino aut fiat aut cadit.) Manifestum est seruū non debere conferri uoluntatem iudicare, cui lex in hac parte tradita non est. Nam qua conscientia edat aut non edat, deus iudex est cuius seruus est. ¶ Stabit autem, potens est enim deus statuere illum.) Stabit, inquit, domino suo, propterea quia neq; si edat reus crit, neq; si non edat culpabilis, si tamen deuotione hoc agat, non euitans hanc uelut contrariam. ¶ Nam alius quidem iudicat diem inter diem.) Hoc est alicui placet interpositis edere. Nam sunt quidam qui quarta feria carnem non edendam statuunt, sunt qui sabbatis, sunt iterum qui à pascha usq; ad pētecosten edant. ¶ Alius autem iudicat omnem diem.) Hic omnem diem iudicat, qui nunq; edet. ¶ Unusquisq; in suo sensu abundet.) Hoc est unusquisq; suo cōsilio remittatur. ¶ Qui sapit diē, domino sapit.) Verū est, quia qui semper abstinet se, deo placere se putat. ¶ Et qui edet, domino edet.) Domino edet, q̄a gratias agit creatori. ¶ Et qui non edet, domino nō edet, & gratias agit deo.) Gratias agit, dum fatetur dei esse creaturam & bona creata, sed se dissimulat ab ea non condemnare.

Nemo enim nostrum sibi uiuit, & nemo sibi moritur.) Sibi uiueret aliquis, si non ageret sub lege. At qui freno legis moderatur, non sibi utiq; uiuit, sed deo qui legem dedit, ut secundum uoluntatem eius uiuatur. Et qui moritur simili modo deo moritur, quo iudice aut coronabitur aut condemnabitur. ¶ Siue enim uiuimus domino uiuimus, siue morimur, domino morimur.) Idem est sensus. ¶ Siue ergo uiuimus siue morimur domini sumus.) Verū est, omnes nos domini quasi seruos in conditione & redemptoris dominio, & unū quēq; pro merito suo tractari. ¶ In hoc enim Christus & uiuit & mortuus est & resurrexit, ut & mortuorum & uiuorum dominetur.) Per Christum dominum facta est

crea-

creatura, quæ per peccatum alienata est ab autore, facta captiua: quam deus pater ne opus eius periret, misso filio suo de cælis ad terras, docuit quid faciēdo manus pī ratarum effugeret. Propter quod & occidi se passus est ab inimicis, qui descendens ad inferos innocens erat occisus, ut reum faceret peccatum, ut quos tenebat apud inferos amitteret. Quoniam ergo uiuis ostendit uiam salutis ac se obtulit pro eis, mortuos uero liberauit de inferno, tam uiuorum quàm mortuorum dominatur: ex perditis enim iterum reformauit sibi illos in seruos. ¶ Tu autem quid iudicas fratrem tuum in non edendo, aut tu quare spernis fratrem tuum in edendo, omnes enim stabimus ante tribunal Christi.) Docet enim non oportere iudicare, hac re, quia non continetur in lege, propterea cum deum iudicem expectemus. ¶ Scriptum est em̄, Esai. 45
Uiuo ego dicit dominus, quia mihi flectetur omne genu & confitebitur omnis lingua deo.) Hoc in Esaiā scriptū est, quia omnis lingua confitebitur deo in fide Christi. Nam quia occisus resurrexit futurus iudex, recte ait: Uiuo ego dicit dominus, & non solum uiuo sed & iudicaturus sum, & inimici fatebuntur in me, & genu flectent cognoscentes me deum de deo. ¶ Itaq; unusquisque nostrum pro se rationem reddet deo.) Quoniam, inquit, nos pro nobis inuicem reddituri sumus rationem, non nos in hac parte quæ supra scripta est alterutrū cōdemnemus. ¶ Non ergo amplius inuicem iudicemus.) Id est, scientes hoc, cessemus à discordia. ¶ Sed in hoc iudicate magis ne ponatis offendiculum fratri uel scandalum.) In eo iudicandum monet quod profit, quod potest & auctoritate legis defendi. Nulli autem fratrum carnem edēti aut non edenti fiat scandalum.

SCIO & confido in domino, quia nihil commune sper ipsum.) Manifestum est, quia saluatoris beneficio omnia munda sunt, qui de subiugo legis erubens homines & iustificans, reddidit statum pristinū libertatis, ut digni sint uti tota creatura, sicut & ueteres sancti. Qui autem adhuc sub lege sunt, non licet illis uti

K 5 aut

aut edere quæ prohibet lex, quia indulgentiam datam spernunt. Non enim secundum naturam suam, sed cum contra edictum eduntur immunda sunt. Denique in lege ait: Erunt immunda uobis. ¶ Ei planè qui existimat aliquid esse commune, illi commune est. Siue qui ex Iudæo Christianus est, siue gentilis fidelis putat esse aliquid tale uitandum, ipse est quem scriptura infirmum dicit. Dubitando enim est infirmus: apud istum immundum est quod putat non edendum: & quia non hoc superstitione facit sed timore, suo iudicio remittendum.

1. Cor. 6

Nam si propter escam frater tuus contristatur, iam non secundum charitatem ambulas. In alia epistola dicit: Esca uentri & uenter placis, hunc & hanc deus defruet. Quia non de esca aut placet quis deo aut displicet, ideo charitatem sectandam monet, qua nos deus liberare dignatus est. Sic enim ait: Deus autem propter charitatem nimiam misertus est nostri. Qui ergo huius beneficii memor est, hanc excolit nec illi aliquid anteponeat, sed prætermittit maxima, quæ scit promissionem non parare apud deum. ¶ Noli cibo tuo perdere illum, pro quo Christus mortuus est. Quantum ualeat salus fratris ex morte Christi cognoscitur. Itaque qui scit quantum confiet, confirmare illum debet, non scandalizare, ut ex re friuola faciat illi scrupulum, & incipiat hesitare an manducanda caro sit nec ne, qui forte simpliciter edebat, securus de conscientia sua. At uero cum adeunt controuersia incipit perturbatione in dei creaturam peccare, & erit in iniuriam creatoris quæ proficiet ad perditionem dubitantis. ¶ Non ergo blasphemetur bonum nostrum. Hoc est, doctrina dominica cum sit bona & salutaris, non debet per rem friuolam blasphemari. Blasphematur autem cum dubitatur de dei creatura. Potest & sic intelligi bonum nostrum blasphemari, quia qui bona opera habet si in alia reprehendatur re minima, bonum illud suum obfuscet, & incipiet bonum eius blasphemari per malum eius, sicut scriptum est in Ezechiel. Iusticia iusti non proficiet si errauerit. Tale est, si quis decorus forte habeat in fronte

Eph. 2

te aut

Eze. 31

re aut nasum collisum unde deformatur species eius: Ideoq; illa monet sectanda, quæ bonis reliquis non tollant fauorem. ¶ Nō est enim regnum dei esca & potus.) Manifestum est, quia nemo per escam placet deo aut displicet. ¶ Sed iusticia & pax & gaudiū in spiritu sancto.) Hos in regnum dei dicit intrare, qui iusticiam sequuntur, sed Christianam habentes pacem quam dominus dedit dicens: Pacem autem meam do uobis, pacem relinquo uobis, ex quo oritur gaudium in spiritu sancto. Disceptatio autem non habet gaudium sed iram, ideo non illic respicit spiritus sanctus, quia gaudet in solis pacificis. Sicut enim ex nobis cōtristatur, sic & gaudet de nobis. ¶ Qui enim in hoc seruit Christo, placet deo, & probatus est hominibus.) Quoniam Christus nos redemit, ideo ait: Qui in hoc seruit Christo, quasi redēptori placet deo. Quare? Quia ipse misit Christum ut redimeret genus hominum, sicut ipse dominus ait: Qui non honorificat filium, non honorificat patrem qui misit illum. Qui ergo placet deo probatus est hominibus. Quomodo? Accipit enim donum per quod appareat dignus deo. ¶ Itaque quæ pacis sunt sectemur, & quæ ædificationis sunt inuicem custodiamus.) Quoniam disceptatio discordiam parit, ideoque ut pacifici esse possimus, ab intentione edendi aut non edendi dissimulare nos docet. Ædificationis autem uiam sequi hortatur, ut cum pace ea conferamus, per quæ inuicem nos ædificemus, ab his quæ infructuosa sunt & magis contraria declinantes. Collatio enim potest prodesse. Est enim excitans mentem, si tamen uincendi studium contemnat, hoc est enim quod parit litem. ¶ Noli propter escam soluere opus dei.) Homo opus dei est, & iterum opus dei est dum reformatur per regenerationem: Et esca opus dei est, sed non homo propter escam, sed esca propter hominem. Multum enim distat: Ideo noli, inquit, hoc opus dei quod clarum est dissoluere propter quod humillimum est, hoc est, salutem fratris studere, non curam escæ agere ut fratrem contristes. Beneficium enim

Ioan. 14

Ioan. 4

dei

dei irritum facit qui fratrem liberatum à peccato per disceptationem rursus prouocat ad peccadum, soluens in ipso opera Christi que gessit ut hominē à peccato liberaret. ¶ Omnia quidem munda sunt. Verum & manifestū est omnia munda esse. Quippe cū in Genesi legat, omnia que deus fecit esse bona ualde. ¶ Sed malum est homini qui per offensionem edit. Cum ergo per naturam omnia bona & munda sint, dubitantibus tamen fiunt immunda, & erit illi offendiculum qui cum dubitat, edit tamen immunda conscientia, quia quod sibi inutile putat facit, ideo nulli contradicendum est quid in hac re sequatur. ¶ Bonum est non edere carnem, & non bibere uinum. Cum de sola carne ageret, adiecit & potum: ut cōfoueat eos qui ab his abstinēt, per id quod licitum est & carnem edere & uinum bibere, ne contristarentur ab illis qui his utuntur, dedit eis respirādi solatium, ut & in uoluntate sua quiescerent, & disceptatio per quā discordia fit cessaret. Cum enim non latet bonum esse & carnē edere & uinum bibere, & econtra carnem non edere & non bibere uinum bonum esse, addiscunt, nemo litigat. Creatura enim data est ad usum uolentibus, non tamen necessitas est imposta aut uolenti aut nolēti. ¶ Neque enim in quo frater tuus offendit aut scandalizatur aut infirmatur. Eadem dicit non debere fratri qui infirmum a-nimum sibi constituit ad edendum fieri quæstionem, ne perturbatus offendat nesciēs quid teneat. ¶ Tu fidem habes penes te metipsum, habe coram deo. Hoc est, tu quis es qui edes securus, quia creatura dei bona est, non opus est ut de altero iudices, quia plus est ut pacem habeas cū fratre. Hoc enim utile est apud deum. In esca enim utilitas carnis est, in pace uero & carnis & animæ, ac per hoc ab huiusmodi disceptatione cessandum est, ut unusquisque in proposito cordis sui maneat. ¶ Beatus qui non iudicat semetipsum in eo quod probat. Vnumquēque proprio iudicio censet condemnandum, qui quod dicit nō debere se facere facit, & hunc beatum qui nō aliud facit quā sibi utile probat. ¶ Qui autem discernit quid ediderit
damna-

Damnatus est.) Verum est, quia qui iudicat non edendū & edit, damnatus est. Ipse enim se damnat, quando id quod sibi inutile asserit, facit. ¶ Quia non ex fide.) Non utiq; ex fide edit, qui edendum negat & edit. ¶ Omne autem quod non est ex fide, peccatum est.) Recte peccatum appellat, quod aliter fit quàm probatum est. Quoniam Romani in lege inducti erant sicut in primordio Epistolæ memorauit: Aduenientibus autem qui rectius crederent, quæstiones mouerentur de edenda carne & non edenda, & horum pars qui edendam & non probandam diceret melior uideretur, quia omnia munda ualde sunt, infirmos dicit qui edendam negarent, siue ex Iudæis siue ex gentibus, & remitti illos in proposito cordis sui. Nec enim obest non edere, aut prodest erga deum edere, ne quàmuis ratione asfricti, per quod tamen cum scrupulo ederent delinquerent.

CAPVT XV.

Debemus autem nos firmiores infirmitates inualidorum portare.) Recte ait debemus, quia oportet doctores infirmos firmare, & imperitos erudire cum mansuetudine, ne prouocati dum cōtendere uolūt, & ne dum humiles uideātur in peius proficiant. ¶ Et nō nobismetipsis placere.) Hoc est, nō quod nobis proffit & placeat uēdicare, sed & quod fratri, quia inuicem curam nostri agere debemus. ¶ Unusquisq; proximo suo placeat in bono ad ædificationem.) Nunc personam suam discreuit. Hos enim commonet, ut charitati studentes proximis placeant, ad id quod est utile. Hæc est ædificatio sicut alibi ait: Ego, inquit, omnibus per omnia placeo. ¶ Nam & Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est: Detractiones exprobrātium ceciderūt super me.) In psalmo sexagesimo octauo. Saluatorem non sibi metipso dicit placuisse, sed deo patri: quia dicit: Non enim descendi de cælo ut faciam uoluntatem meā, sed

1. Cor. 10
Psal. 68.
Ioan. 6

sed uoluntatem eius qui misit me patris. Et quia cū hæc diceret, contradicentibus Iudæis quasi peccator occiditur, psalmographus ex persona eius uerba facit ad deum patrem dicens: Detractiones exprobrantium te ceciderunt super me. Hoc est, ego cum uoluntatem tuam facerem, dixerunt me peccare in te, qui nō me recipiendo quem misisti exprobrauerunt te, quia Iudæi cum peccarent in deum non recipientes quem misit Christum, insuper & occiderunt eum quasi peccantē in deum: sic peccata peccantium in deum ceciderunt super Christum. In nocēs enim à peccatoribus occiditur quasi blasphemus, sicut scriptum est in euangelio.

Quæcūq; enim scripta sunt ad nostrā cōfirmationē scripta sunt, ut per patientiā & exhortationem scripturarum spem habeamus. Manifestum est enim, quia quæcūq; scripta sunt ad nostram disciplinam scripta sunt, ut ex ipsa exhortatione proficiamus ad spem, non diffidentes de promissis si adhuc tardent. ¶ Deus autem patientiæ & consolationis det uobis unum inuicem sapere secundum Iesum Christū, ut unanimes uno ore honorificetis deū & patrem domini nostri Iesu Christi. Quasi ad salutem missus Apostolus, bono uoto plebem prosequitur, optans ut deus det eis unū sensum sapiētie secundum Iesum Christum, ut iuxta doctrinam Christi sapiant. Tunc enim poterunt dilectionem seruire exemplo domini dicentis: Maiorem hac dilectione nemo habet quā ut animam suam ponat pro amicis & fratribus suis, & ita uno ore, una cōfessione laudare deum patrē in Christo, si inuicem se iuxta sensum Christi fuerint exhortati: ut sine cessatione laudent deū, omnia quæ fecit per Christum, & post errorem lapsa, per eūdem iterum erigere & reformare dignatus est, duplex dans beneficium, misericordiam & cognitionem. ¶ Propter quod assumite alterutrum sicut & Christus assumpsit uos in honorem dei. Sic assumpti sumus à Christo, dum infirmitates nostras accepit, & agritudines nostras

Ioan. 15

stras portauit, ut hoc exemplo nos inuicem nostras infirmitates per patientiam confirmemus, ut nomē honoris dei assumptum in nos non euacuetur. **Filii enim dicimur dei per gratiam Christi.** ¶ **Dico enim Christū ministrū fuisse circumcisionis propter ueritatem dei in hoc ut confirmaret promissiones patrum.**) Originem commendat Iudæorū. In circumcisione enim filios significat Abraę, quibus missus Christus ministravit patribus gratiam repromissam. Vnde saluator: **Ego em̄ sum, inquit, in medio uestrum, non ut ministrer, sed ut ministrem, ut ueritas in promissione facta patribus probaretur.** Circumcisio enim carnis data est Abraę, in figuram circumcisionis cordis, quam postea propheta futuram significauit, dicens: **Circumcidite duriciam cordis uestri.** Huius uerbis circūcisionis promissę, minister Christus est, hoc est, prædicator. Dehinc apostolis ut circūcisis carne ministraret cordis circūcisionem, sic ait: **Sicut me misisti in hunc mundū, ita & ego misi eos in hunc mundū.** Circumcisio autem cordis est, sublata erroris nebula, agnoscere creatorem, deum patrē & filiū eius Christum, per quem creauit omnia, ut ueritas dei impleretur. Promiserat em̄ daturū se misericordiam, & promiserat patribus Iudęorum. Nam dixerat Abraę: **In semine tuo benedicentur omnes gentes.** Et ad Dauid dixit: **De fructu uentris tui, ponam super sedem meam: Et orietur stella ex Iacob.** ¶ **Gentes autem super misericordiam honorare deum.**) Quia enim his nulla promissio erat quasi indigni, per solam misericordiam assumpti sunt ad salutem, ut per confessionem honorent deū, quia increduli inhonorēt. ¶ **Sicut scriptum est: Propter hoc confitebor tibi in gentibus, & nomini tuo canā.**) Exēplo prophetico probat. Scriptum est enim in psalmo decimoseptimo. **Gentes admittendas ad gratiam dei ad percipiendam salutem.** Vox enim Christi est, qua futurum dixit quod in gentibus prædicationis eius fructum habitura esset confessionis sacramenti **DEI**, ideo gratias ex hoc agit filius obedientię gentium. Vnde in Euangelio ait: **Con-**

Ioan. 17.

Gen. 26

Psal. 137

Num. 24

Mat. 11

fitebor

sitabor tibi pater domine cœli & terrę, qui abscondisti ea à sapientibus & prudentibus & reuelasti ea paruulis, quoniam bonum placitum ante te. Cōfessio ergo ista uerius dei est in trinitate, ex qua surgit læticia, ut post uerū confessionem lætus dacantet misericordiam & donum.

¶ **Et iterum dicit: Lætamini gentes cum plebe eius.** (Hoc in cantico Deuteronomio. ¶ **Et iterum dicit: Laudate omnes gentes dominum, & magnificate eum omnes populi.**) Hoc in psalmo centesimo decimo sexto. Olim decreuisse deum ostendit, interueniente misericordia sua cōcordes facere Iudæos & gentes, ut gratiam adepti gētiles socij fierēt Iudæorū, qui & ipsi olim dono dei plebs eius erat nominata. Sed iā nobiles Iudęi, hi uero ignobiles p̄ mīam nobilitati sunt, ut simul oēs læti sint agnitione ueritatis, & laudantibus gētibus deū magnificent omnes populi, duodecim tribus unū deū qui auxit numerū plebi suę adiūctis gentibus: Deniq; cum disceptarēt Iudæi cōtra apostolum Petrum causa Cornelij, reddita sibi ratione, quieuerunt magnificantes dominū, dicentes:

Acto. II. Forfitan deus & gentibus p̄nitentiam tribuit ad consequendam uitā. ¶ **Esaias dicit: Erit radix Iesse & qui exuret regere gentes, in eum gentes sperabunt.** ¶ Ut maiore fiduciam gentibus faciat & spem non dubiam, multis testimonij firmat decretum dei hoc fuisse, ut omnes gentes benedicerentur in Christo, ne insolentia infidentium Iudæorum contristaret, & dubios redderet credentium animos gentium, quasi frustra sibi spem promittant, qđ à deo Abraxę accepto feratur fides Iudæorum, ut ipsa læticia & securitate crescerent. Quare tamē Christus ex radice Iesse & non ex radice Booz uiri iusti, aut ex radice Obed? Sed quia Dauid filius dicatur propter regnum, ut sicut ex deo natus in regem est, ita et ex Dauid rege ortū haberet iuxta carnem, ideo radix Iesse arbor Dauid, quę fructum fecit per ramū qui est Maria uirgo quę genuit Christum. ¶ **Deus autem spei repleat uos omni gaudio & pace in credendo, ut abundetis in spe & uirtute spiritus sancti.** Certus sum autem fratres & ego ipse de uobis, quia

quia & ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia, ita ut possitis alterutrum monere.) Hæc exhortationes sunt. Per laudem enim prouocat eos ad meliorem & intellectū & uitam. Qui enim uidet se laudari, data opera elaborat ut uera sint quæ dicuntur. Ideo non dixit ut in uicē se doceant sed admoneant. Hoc enim solet moneri quod cum sciatur aliquando subterfugit animo. Cætera non sunt obscura ut indigeant explanatione. ¶ Audacius autem scripsi uobis fratres ex parte tanquam in memoriam uos reducens propter gratiam quæ data est mihi à deo, ut sim minister Christi Iesu in gentibus, sanctificans euangelium dei ut fiat oblatio gentium accepta & sanctificata in spiritu sancto.) Non enim temere se scripsisse significat. Autoritatem enim sibi datā per dei gratiam d. cens, ut omnibus gētibus audeat scribere, admonens & confirmās propositum eorum in Christo, ut sollicitudinem suam ostendat in ministerio euangelij quasi magister gentium, & sacrificium eorum possit acceptū fieri sanctificationis causa in spiritu sancto. Quicquid enim fide integra & mente sobria offertur, à spiritu sancto purificatur. ¶ Habeo igitur gloriam in Christo ad deum, nō enim audeo aliquid loqui eorum quæ per me non efficit Christus in obedientiam gētium uerbo & factis, potestatem signorum & prodigiorum in uirtute spiritus sancti.) Gloriā habere se dicit apud deū per Christum Iesum. Credens enim & seruiens Christo Iesu in conscientia pura, meritum sibi fecit apud deum patrem intantum ut nihil deesse dicat quod non per illum operatus sit Christus, ad exhortationem gentium dando signa & prodigia per manus eius, ut prædicationem eius uirtus commendaret. Hinc est unde gloriam se ostendit habere in Christo ad deum. Seruiens enim Christo gloriam habet ad deum intantum ut indigere non habeat aliquid diuinæ uirtutis, quod sibi prestitum non sit à deo: sed omnia, se quia idoneus inuentus est dispensator consecutum, quæ ad conuersionem per signorū uirtutem proficerent proficetur: quod eo proficit, ut se non

minus potuisse probet quod ceteri apostoli qui fuerant cum domino, nec aliquid minus inter gentes uirtutum operatum esse deum, ut per hoc ipsum crescant, uidentes hanc se gratiam assecutos, quam assecuti erant Iudaei, qui sibi praerogatiuam uendicant patrum. ¶ Ita ut ab Hierusale in circuitu usque Illyricum repleuerim euangelium dei & filij eius Iesu Christi. Sic autem hoc praedicaui euangelium non ubi nominatus est Christus, ne supra alienum fundamentum edificare.)

Non sine causa illic se praedicare niti dicit, ubi non nominatus est Christus, sciens pseudo apostolos aliter quam oportebat Christum tradere. Ad hoc enim circumibant ut sub nomine Christi alijs dogmatibus populum manciparent, quod postea corrigere maximi erat laboris.

Idcirco praeuire uoluit, ut inuiolate praedicationis uerba traderet audientibus, & integra linea superficies ordinata, incolumis fundamenti robur haberet. Et quia magister datus est gentibus, oportebat eum sollicitate hoc curare ut illic doceret ubi Christus non fuerat nunciatus, & ut autoritatem suam firmaret, & laborum suorum plenum fructum haberet ex his quos plantauerat. Hinc est unde omnia loca ecclesiae occupauit: Haereses enim postea subtilitate malignantes, sub nomine Christi legis & fidei sensum corrumpere nitentur. Quod testimo-

Esa. 52 nio legis monuit dicens: ¶ Sicut scriptum est: Quia quibus non est annunciatum de eo uidebunt, & qui non audierunt intelligent.) In Esaia habetur. ¶ Ut ergo hic intellectus uerus atque inuiolabilis esset de uero dei filio, se festinasse semper dicit imbuere gentes Euangelica ueritate. ¶ Propter quod impediabar plurimum uenire ad uos, nunc uero ulterius locum non habens in his regionibus, cupiditate habens ueniendi ad uos ex multis iam praecedentibus annis, cum in Hispaniam proficisci coepero, uidebo uos & a uobis premiti illuc, si uobis primum ex parte fructus fuero.) Quod in capite Epistolae memorat, dicens: ¶ Quia saepe, inquit, proposui uenire ad uos & prohibitus sum usque adhuc: Nunc absoluit ostendens qua causa impeditus sit, ut uolens uenire aliud
Lageret

ageret quod imminebat, ut excluderet pseudo apostolo-
rum praua commenta: & deniq; postquam omnibus in
circuitu prædicauit iam uacare sibi dicit uenire Romã,
quod olim optauerat. Romanos igitur quia in lege in-
ducti fuerant, interim per epistolam corrigit. Illos autẽ
qui non audierunt adhuc prædicationẽ, utilius esse præ-
sentia sui doceri, ut fundati recta fide difficile aliud ali-
quid reciperent: Venturum tamen se promisit tempore
quo ad Hispaniam erat iturus, quia illic Christus non
erat prædicatus, ut occuparet mentes illorum. Et quia
pseudo apostolis difficile fuit iter ad illos, ideo tardius
si iret non erat molestum. ¶ Nunc uero proficiscar in Hieru-
salem ministrare sanctis. Probauerunt enim Macedonia & Achaia collationem aliquam facere in pauperes
sanctorum qui sunt Hierosolymam.) Prius tamen itur-
rum se dicit ministrare sanctis Hierosalem, per quam
rem Romanos scire uult quia huiusmodi operibus stu-
dendum est. Qui enim per misericordiam uiuunt & iu-
stificati sunt apud deum, huic inferuire debent. ¶ Debito-
res enim sunt eorum, quoniam si spiritualium eorũ par-
ticipes facti sunt gentes, debent & in carnalibus mini-
strare eis.) Quippe cum debitores eos dicat Iudæorum
credentium, ut sicut in spiritualibus participes eorum fa-
cti sunt, ita & hi communicent corporalibus necessitatibus
illorum, ut gaudẽtes ex Iudæis credentes, collaudẽt
prouidentiam dei in salutem ipsorum per ministerium
eorum. ¶ Hi enim rotos se diuinis dedentes obsequiis, &
nihil mundanum curantes, exemplum bonæ conuersa-
tionis præbebant credentibus. Intantum deniq; nos hu-
manos & misericordes uult esse Apostolus, ut & debi-
tores nos dicat circa elemosynam largiendam, & bo-
nis operibus exercendum cū alacritate cordis, quia quĩ
misericordiã a deo sperat, debet esse misericors, ut pro-
bet se recte hanc sperare, quia si homo miseretur, quan-
tomagis deus. Retributio em̃ hæc est uel merces, ut quĩ
accipiunt misericordiã, misericordiã faciant. Vnde dñs:
Beati, inquit, misericordes, ipsorũ em̃ miserebitur deus.

Mat. 5 ¶ Hoc igitur cum consummauero & assignauiero eis fructum hunc, proficiscar per uos in Hispaniam. Scio enim quoniam ueniens ad uos in abundantia benedictionis Christi ueniam.) Certus de dispositione & gratia dei, pmissit se in abundantia benedictionis uenturum quam prædicat Christi. Benedictio autem hæc signorum uirtus est per quam confirmati sunt, ¶ **Obscuro ergo uos fratres per dominum nostrum Iesum Christum, & per charitatem spiritus sancti, ut sollicitudinem impartiamini mihi in orationibus pro me ad dominum, ut liberer ab infidelibus qui sunt in Iudæa.)** Dehinc orat ut adiuuetur in orationibus ut euaderet manus Iudeorum infidelium: non quia ipse minus mereatur, sed ordinem sequitur, ut ab ecclesia fiat oratio pro rectore suo. Multi enim minime dum congregantur unanimes fiunt magni, & multorum preces impossibile est ut non impetrent. Si ergo & ipsi cupidi sint uidendi apostolum, impensius orant ut inde liberati possint suscipere illum in gaudio charitatis. ¶ **Et munerum meorum oblatio accepta fiat in Hierosolymam sanctis, ut ueniam ad uos cum gaudio per uoluntatem Iesu Christi, & refrigerer uobiscum.)** Etiam hoc orandum dicit, ut ministratio munerum eius accepta fiat sanctis in Hierusalem, & omnia cum uoluntate dei facere se ostendat, ut quia deuotus est animus eius ad ferenda munera, etiam illorum animo dei iudicio respondere sibi uult, ut intellecta charitate illius erga se cum illo unanimes deo gratias agat. Magnus enim profectus est ei cuius ministerio læti effecti, deum laudibus prosequuntur. ¶ **Deus autem pacis sit cum omnibus uobis amen.)** Deus pacis Christus est, qui ait: Pacem meam do uobis, pacem relinquo uobis, quem optat esse cum his, sciens dixisse Iesum: Ecce ego uobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi. Tales ergo istos cupit esse, ut sit cum illis dominus Christus Iesus, qui amputata omni discordia erroris humani, dedit ac ostendit quid sit uerum, ut in ipsa ueritate manent pacifici.

Ioan 14

Mat. 28

Caput

CAPVT XVI.

COMMENDO autem uobis Phœben sororem nostram quæ est ministra ecclesiæ apud Cenchrus, ut eam suscipiatis in domino digne sanctis, & assistatis illi in quibuscûq; desiderauerit uestri, etenim ipsa quocumque assistit multis & mihi.) Phœben ueniētem commēdat sororem communem, id est, de lege, quā ut merito commendet, ait hāc ministrā esse ecclesiæ Cenchrus, & quia multis adiutorio fuit, dignam ipsam dicit adiuuandam peregrinationis causa. Ut autem sine intermissione excipiendā illā, & assistendū illi in necessitate, si prouenisset, suaderet, etiam sibi illam affuisse testatur, ut quanto sublimior persona eius cæteris sit, tantomagis reddere huic debitum obsequium per charitatem ostenderet.

Salutate Aquilam & Priscillam adiutores meos in Christo Iesu, qui pro anima mea suas ceruices supposuerunt, quibus non solum ego gratias ago, sed & cuncte ecclesiæ gentium & domestica eorum ecclesia.) Hi ex Iudæis fuerunt, qui credentes facti sunt socij laboris apostoli, quia recte crediderant, ut etiam ipsi exhortarentur cæteros ad fidem rectam. Deniq; Appollo quāuis fuerit exercitatus in scripturis, ab his tamen uiam domini diligentius instructus est, ideo socios laboris sui dicit eos, sed in Christo Iesu. Cooperarij enim eius fuerunt in Euangelio dei. Aquila uir Priscille est, quos non ociose Romam uenisse manifestum est. Propensiores enim erant in dei deuotione. Nam ad confirmationem Romanorum, hi omnes quos salutat his fuisse intelliguntur. Vnde dicit, non solum se, sed & omnes gentium ecclesias gratias his referre, tãgēs & Romanos ut his obediant, quos ad profectum gentium audiunt laborare ad exhortandam fidem in Christo. Quos intantum laudat, ut pericula pati pro eo nō abnuerēt. Inimicitias em̄ & Iudæorū & falsorū fratrum subire non aspernati sunt.

L; dum-

dummodo apostolum obsequijs & charitate iuuarent. **F**alsi fratres hi erant, qui credentes in **Christū**, legem tamen seruandam dicebant, non sufficere ad plenum salutis effectum **Christum** putantes, quod **Apostolus** destruebat, quare & persecutiones ab his patiebatur. Horū etiam domesticos & uernaculos salutatur, quos ecclesiam apellat, quia sanctorum uirorum erant discipuli circa fidem. ¶ **Salutate Epānerū dilectum mihi, qui est primitiuus Asiæ in Christo.**) Huius **Epāneri** etiam presentem dignitatem non tacet, ut ostendat & dignitatos credere, & inuitet primos **Romanorum** ad fidem, aut certe humiles crescerent. ¶ **Salutate Mariam que multum laborauit in uobis.**) **Commonet** hos nomine **Mariæ** quam intellegimus ad exhortationem illorum impensius laborasse ut gratias illi agant. ¶ **Salutate Andronicum & Iuliam cognatos & concaptiuos meos qui sunt insignes in apostolis, qui ante me fuerunt in Christo Iesu.**) Hos cognatos & iuxta carnem & secundum spiritum, quomodo & angelus dixit ad **Mariam**: **Ecce Helizabet cognata tua** & c. quos etiam apostolis prioribus obsecutos cum testimonio sui declarat, & secum per captiuitatem passos fidei causa, ideoque istos plenius honorandos. ¶ **Salutate Ampliandū dilectū mihi in Christo.**) Hūc quasi amicū salutatur, sed in dño amicū, non tamen qui interfuerit labori eius aut captiuitati. ¶ **Salutate Urbanū adiutorē meū in Christo.**) **Non solum** istū suum adiutorem dicit, sed & ceterorum fuisse sociū in exhortatione credulitatis. ¶ **Stachin quoque dilectum meum.**) Hunc **Stachin** quis dilectum uocet, tamen subiicit illum **Urbano** participi operis euangelici. ¶ **Salutate Appellen probum in Christo.**) Hunc **Appellen** quasi amicū suū aut participem operis salutatur, sed propter tentationibus probatus est, & in **Christo** fidelis inuentus. ¶ **Salutate eos qui sunt ex Aristoboli domo.**) **Aristobolus** iste congregator fuisse intelligitur fratrum in **Christo**, cuius factū sic probatur ut eos quos congregabat dignos salutatione sua designet. ¶ **Salutate Herodionem cognatum nostrum.**) Hunc quem cognat

LUCÆ. I

FINIS

tum tantum uocat, ostendit deuotum in charitate rena-
scibilitatis, non tamen uigilantiam illius designauit.

¶ **Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in do-
mino.** Narcissus hic illo tempore presbyter dicitur fuis-
se, sicut legitur in alijs codicibus. ¶ Et quia presens non
erat, uideris qua causa eos in domino saluter ut sanctos
qui ex eius erant domo. Hic autem Narcissus presbyter
officio peregrini fungebatur exhortationibus firmans
credentes, & quoniam non sciebat Apostolus merita il-
lorum qui cū illo fuerant, sic dixit: **Salutate eos qui sunt
ex Narcissi domo in domino, hoc est, quos scitis dignos
esse ex his salutatione mea qui in domino posuerunt sp̄e
suam, illos salutate nomine meo.** ¶ **Salutate Triphænā
& Triphosam quæ laborant in domino.** Has uno ho-
nore dignas declarat in Christo.

¶ **Salutate Persidem charissimam, quæ multum labora-
uit in domino.** Ista anteposita uideretur supradictis, quia
multum laborauit in domino. Labor hic in exhortatio-
ne est, & in ministerio sanctorū, & in pressura, & in ege-
state propter Christum, quia domus suas relinquebant
fugati, & opprobrio erant infidis. ¶ **Salutate Rufum ele-
ctum in domino & matrem eius & meam.** Ideo istum
Rufum præposuit matri propter electionem admini-
strationis gratiæ dei, in quo mulier locum non habet.

Electus enim erat, id est, promotus à domino ad res eius
agenda. Matrem tamen tam sanctam habuit, ut Apo-
stolus suam quoque matrem hanc uocaret. ¶ **¶ Salutate
Asinctorum, Phlegontam, Herman, Patrobā, Herman, &
qui cum eis sunt fratres.** Hos simul salutat, quia sciebat
eos esse concordēs in Christo, hoc est, iunctos in amicitia
Christianam. Salutat simul & fratres qui erant cum
eis, quorum nomina prætermisit. ¶ **¶ Salutate Philolo-
gum & Iuliam & Nereum, & sororem eius Olympiadē,
& omnes qui cum eis sunt sanctos.** Hi omnes unanimes
intelliguntur fuisse, quos hac causa simul salutat, quo-
rum meritum ex his qui simul cum eis erant dinosci-
tur. Sanctos enim nuncupat eos, ut merito illos salutare

uideatur. ¶ **Salutate inuicem in osculo sancto.**) Omnes quibus scribit & quos nominat, iubet salutare se inuicē in osculo sancto, id est, in pace Christi, non in desiderio carnis sed in spiritu sancto, ut religiosa sint oscula non carnalia. ¶ **Salutant uos omnes ecclesie Christi.**) Per hoc intelligitur dici ecclesiam quæ non sit Christi. Vnde & Dauid conspirationem iniquorum, ecclesiam malignantiū uocat. **Omniū ergo locorū illorū ecclesias dicit eos salutare, ut crescant in fide. Hoc ergo ad superiorem sensum retulit, ut ostēdat Christum esse in quo salus est, & hunc esse cuius populus fidelis est, & cuius nutu uiuit cuncta creatura.** Autor enim uitæ hic est, sicut dicit Petrus Apostolus, non lex in qua quidam illorum putabant sperari debere. ¶ **Oro autem uos fratres ut obseruetis eos qui dissensiones & offendicula præter disciplinam quam uos didicistis faciunt, & declinate ab illis. Hi enim tales Christo domino nostro non seruiunt sed suo uentri, & per illecebras ac blandimenta sermonum deprauant corda innocentium. Vestra enim obedientia in omni loco diuulgata est.**) Hoc in loco de personis rumpit pseudo apostolorum, quos in tota Epistola cauendos monuit, sicut & nunc, sed sine manifestatione traditionem illorum compressit. Hi enim cogebant credentes Iudaizare, ut dei beneficium circa se inanirent, sicut supra memorauī. ¶ **Compositis enim genealogiæ uerbis tractatus sibi coaptabant ad commendationem traditionis suæ, per quos simplicium corda deciperent. Vestra enim obedientia, inquit, in omnem locum diuulgata est, hoc est, quod in primordio epistolæ dicit, quia fides uestra prædicatur in uniuerso mundo, hoc significat quod securus sit de obedientia eorum. Erat enim incredulum quod se subiicerent post cognitam ueritatem rei stultæ quasi prudentes.** ¶ **Gaudeo igitur de uobis.**) Et hic sensus de superiore parte epistolæ est. Gaudet enim, quia Romani qui regnum habere uidentur, subiecerunt se fidei Christianæ, ¶ **Uolo uos proficere ut eruditi sitis in bonum, rudes uero in malū.**) Eruditus in bono hic est qui

bona

bona operatur. **Rudes autem in malū hi sunt qui ignorant opera mala, id est, usum maliciæ nesciunt.** ¶ **Deus autem pacis conteret satanam sub pedibus uestris uelociter.** Ad est breui. Hoc de aduentu suo dicit, quia aduentus eius opprimeret diabolū ob hoc quod illi spiritalem gratiam accepturi erāt, cui rei inuidet satanas, quia uult homines permanere in errore, ut discrepent cum sint unius professionis. ¶ **Gratia domini nostri Iesu Christi uobiscum.** Gratiam quam promisit illis in aduentu suo, iam optat esse cum illis. Si enim merentur accipere iam cum illis in spe. ¶ **Salutat uos Timotheus consors laborum meorum, & Lucius & Iason & Sosipater, cognati mei.** Timotheus consors laborum eius est quasi cōepiscopus, & cum magna sollicitudine ecclesiā gubernabat positus in inuidiam Iudeorum usque adeo, ut inter inuitia circūcideretur propter scandalum Iudæorū, ut quia matre Iudæa erat, doctor esse non posset incircuncisus. Illos uero cognatos dicit, partim generis, partim fidei causa. ¶ **Saluto uos ego Tertius qui hanc epistolā scripsi in domino.** Tertius nomine non numero, hic est scriba epistolæ, cui concessit suo nomine salutare plebem Romanam, ad quam scribit ut ceteros saluent quos nominat. Adhuc enim rectores ecclesijs paucis erant in locis. ¶ **Salutat uos Caius hospes meus & uniuersæ ecclesiæ.** Hic Caius ut arbitror ad quem scribit Ioānes apostolus, exultans in charitate eius quam exhibebat fraternitati, præbens sumptus illis necessarios. Et cum superius dicat: **Salutant uos omnes ecclesiæ Christi.** Nunc iterat dicens: **Salutant uos uniuersæ ecclesiæ,** quod puto non ociose iteratum. Nihil enim tantus uir & tam tractabilis superfluum ponebat. Sed quia salutāt uos, inquit, omnes ecclesiæ Christi, id est, omnes sancti, sicut alio loco dicit: **Qui aut sunt Christi carnē suam crucifixerunt,** nunc subiecit etiam hos salutare qui sequentes sunt, ut benedictum populum significet ecclesiæ, quia in omni ecclesiā duo sunt populi. **Potest & duarum prouinciarum nominasse ecclesias, ut primum unius, deinde alterius**

Gal. 5

L 5 rius

rius loci dixisset omnes ecclesias, aut certe Iudæorum & gentilium. ¶ **Salutar uos Erastus dispensator ciuitatis & Quartus frater.**) Dispensator ciuitatis est quasi curator, qui distante iusticia gubernabat ciuitatem, maxime in precijs moderandis. Hos omnes ideo nominatim enumerat in salutatione Romanorum, ut scirent quales & quanti congaudent bono ccepto illorum. ¶ **Ei autem qui potest uos stabilire secundum euangelium meum & prædicationem Iesu Christi, secundum reuelationem mysterij quod temporibus æternis in silentio fuit: Manifestum est autem nunc per scripturas propheticas secundum imperium æterni dei, ad obedientiam fidei in omnes gentes cognitum, soli sapienti deo, per Iesum Christum, cui gloria in secula seculorū: Amen.**) Deo patri ex quo sunt omnia dat gloriam, ut cceptum Romanorum, quia potens est dignetur implere, confirmando in fide animas eorum ad profectum euangelij & reuelationem mysterij absconditi à seculis, manifestati autem per Christum uel in Christo. Sacramentum enim quod latuit semper in deo temporibus Christi declaratum est, quia non singularis est deus, quia est apud illum ex æternis & sermo & paracletus, in qua ueritate omnem creaturam decreuit saluam fieri per agnitionem. Cuius quidem sacramenti ueritas per prophetas fuerat designata figuris quibusdam, soli deo cognitum sapiēti, cuius gratiæ participes uoluit esse gentes quod latuit genus hominum. Solus ergo est sapiens, quia ab ipso est omnis sapientia, sicut dicit Salomon: Omnis sapientia à domino deo est, & cum ipso fuit semper. Sapientia ista Christus est, quia de ipso est, & cum illo erat semper, per quē ipsi gloria in secula seculorum, Amen. Ideo nihil sine Christo plenum, quia per ipsum sunt omnia, qui cum agnoscitur, datur deo patri laus per ipsum, quia intelligitur per Christum quasi per sapientiam suā in qua saluos facit credentes. Gloria ergo patri per filium, hoc est, ambobus gloria in spiritu scō, quia uterq; in una gloria est. ¶ **Gratia dñi nostri Iesu Christi cū oībus uobis, amen.**)

In con-

In conclusione Christum ponit, per quem facti & iterum reformati sumus gratia eius, ut meritis nostris heret, quia si beneficiorum eius memores sumus, semper nos tenebitur, sicut dixit: **E**cce, inquit, ego uobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi.

Matth. 28

D. AMBROSIUS

SII EPISCOPI MEDIOLAN. COMMENTARIUM

in Epistolam beati Pauli ad Corinthios

primam.

PRAEFATIO.

Precepto domini admonitus Apostolus resedit apud Corinthios annum unum & menses sex, docens inter eos uerbum dei: Hinc est unde magna cum fiducia & charitatis affectu agit cum eis, aliquando comonens, aliquando arguens, aliquando blandiens ut filiis. Nam multae causae sunt propter quas scribit ad eos. Quarum prima haec est, quod more haereticorum dissentientes ab inuicem, hominibus deuoti, Pauliani & Petriani & Apolloniaci dici uolebant non Christiani, quod ualde exprobrat Apostolus. Erant tamen inter eos qui ab his dissentirent, Christo soli dicati. Secunda haec est, quia eloquentia delectari ceperant & terrena philosophia, ut sub nomine Christi his imbuerentur quae contraria sunt fidei. Tertia, eo quod inflati essent quod non iret ad illos Apostolus. Quarta, propter fornicatorem fratrem quem inter se esse patiebantur. Quinta, ut commoneret de praeterita epistola, quam ante hanc quae prima dicitur scripserat. Sexta, quia inuicem sibi iniurias & fraudes faciebant, & infidelium potius examina requirebant. Septima causa est, in quo designat licere sibi sumptus accipere, sed con-

temerere,